

ÜZLET NET

IRODALMI, MŰVÉSZETI, KRITIKAI ÉS
TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

1973. ÁPRILIS 1.

III. ÉVFOLYAM, 4-5. SZÁM

ÜZENET

Irodalmi, művészeti, kritikai és társadalomtudományi folyóirat

Megjelenik havonta.

Kiadói tanács:

Biacsi Antal, Bodrogvári Ferenc, Brindza Károly, Fejes Szilveszter,
Grósz György, Gyollai Mihály, dr. Horváth Máttyás (elnök),
Miloš Ignjatović, Kolozsi Tibor, Ladislav Kovačić, Lázár Tibor,
Mirko Molnar, Petkovics Kálmán, Aleksandar Šarčević,
Marija Šimoković, Szekeres László, Torok Sándor,
Urbán János, Petar Vukov

Szerkesztő bizottság:

Barácius Zoltán, Biacsi Antal (fő- és felelős szerkesztő),
Bodrogvári Ferenc, Dér Zoltán, Gajdos Tibor, Gyurkovics Hunor,
Kopeckzy Csaba, Mészáros Miklós, Molnár Cs. Attila,
Szekeres László, Zákány Antal

Alapító és kiadó: Szabadkai Községi Művelődési Közösség.

Szerkesztőség: 24001 Subotica, Trg slobode 1. Postafiók: 62.

Telefon: (024) 22-164.

Fogadóórák: 11—13

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Előfizethető közvetlenül vagy a következő folyószámlára:
Opštinska zajednica kulture — Üzenet — Subotica 66600-603-747

Előfizetési díj belföldön egy évre 40, fél évre 20, egyes szám ára 4,
kettős szám ára 8 dinár; külföldre az összeg kétszerese.

VSZAT oktatás-, tudomány- és művelődésügyi titkárságának
413-59/73 1973. február 20. sz. alatti véleményezése alapján
mentes az általános forgalmi adó alól.

Készült a szabadkai Pannónia Grafikai Műintézetben.

TARTALOM

III. ÉVFOLYAM, 4—5. SZÁM — 1973. ÁPRILIS — MÁJUS

- 251 KOLOZSI TIBOR: Kvazimodo Braun István (1908—1973)
253 KVAZIMODO BRAUN ISTVÁN: A sofőr és az igazságszolgáltatás
(egyfelvonásos)
265 ELKÖTELEZETT IRODALOM (kerekasztal-beszélgetés romániai ma-
gyar írókkal)
276 GÁLFALVI ZSOLT bevezetője

ÖRÖKSÉG

- 282 DÉR ZOLTÁN: Toncs Gusztáv Petőfi-tanuimányai
286 TONCS GUSZTÁV: Petőfi képzelete I.

ÉGTÁJ

- 292 PÁLINKÁS JÓZSEF: Szabadka népoktatása
(1687—1790—1868—1918—1941) I.
317 LŐRINC PÉTER: Matija Gubec (1573—1973)

SZEMPONT

- 321 Dr. HORVÁTH MÁTYÁS: A népfelszabadító háború forradalmi ha-
gyományainak ápolása és az anyanyelvtanítás

ALKOTÓMŰHELY

- 334 SÁFRÁNY IMRE: Arckép az égbolton (Dudás Antal emlékére)
341 MIRKO MOLNAR: Pro musica — Gönci Sára fordítása (a szabadkai
kamarakórusról)

OLVASÓNAPLÓ

- 344 BODROGVÁRI FERENC: Szerényen, de súllyal
(Dér Zoltán: A tudós tanár)
347 JUNG KÁROLY: Tiszta hang felé
(Gulyás József: Pirossal, feketével)
348 BARÁCIUS ZOLTÁN: Drámai hőfok
(Deák Ferenc: Tor)
350 CSORDÁS MIHÁLY: Népies írónk
(Móra István—Novoszel Andor—Krisztály István—Cziráky Imre: Föld
és mag)

- 351 VIRÁG ÁGNES: Reprezentatív gyűjtemény
(Šandor Petefi: Pese)
- 353 LÉVAY ENDRE: Vajdaság napfényben
(Draško Ređep: Sunčanom stranom Vojvodine)
- 355 SZEKERES LÁSZLÓ: Megbízható levéltári kalauz
(Emil Vojnović—Ulmer Gašpar—Mirjana Dimitrijević—Tereza Bu-
ljovčić: Vodić kroz arhivske fondove — Istorijski arhiv Subotica)

MŰMELLÉKLETEK

Kvazimodo Braun István arcképe FÖZŐ JÓZSEF fölvétele.

A rajzok — *Shakespeare az EEG-ben*: Hamlet, Ophelia, Romeo, Julia, Szentivánéji álom — SÁFRÁNY IMRE munkái.

A 340. oldalon DUDÁS ANTAL *Festmény zöld léckeretben* c. műve.

HELYREIGAZÍTÁS. Az Üzenet 1973. évi 2. számának 183. oldalán az utolsó bekezdés első mondata helyesen a következő: »A szerzők közül 57 (45,6%) szabadkai, 49 (39,2%) más községbeli, 18 (14,4%) magyarországi és 1 (0,8%) romániai.

KVAZIMODO BRAUN ISTVÁN

1908—1973

Március 19-e óta új sírhant domborul a szabadkai zsidó temetőben: Kva-
zimoto Braun István sírja... Nincs egyedül... Egyik oldalán apja, néhai
Braun Henrik, a modern szabadkai újságírás megteremtője alussza örök
álmát, akitől irodalmi ambícióit, újságírói vénáját és — a Quasimodo nevet
kapta hagyatékul, amelyet annyira tisztelt, annyi gyermeki szeretettel ápolt,
hogy még formájában is megmagyarosította, hogy közelebb vigye az olva-
sókhoz; másik oldalán Milkó Izidor, az idősebb, Szabadka egyik valamikori
kimagasló irodalmi alakja; közvetlenül előtte pedig Fenyves Ferenc, a má-
sik nagyméretű szabadkai újságíró, aki Braun Henrik keze alól indult el,
s aztán a Naplóval a régi Szabadka legszámottevőbb, legmodernebb, leg-
ismertebb lapját teremtette meg.

Jó társaság — még így, halálában is — egy olyan embernek, mint
amilyen Braun István volt, aki nem csupán mindennapi hivatásába, a jog-
tudományba építette bele életének értelmét, hanem — akárcsak azok a régi,
első világháború előtti ügyvédek és jogászok, dr. Csillag Károly, dr.
Havas Emil, dr. Révész Ernő és a többiek — a jog száraz szava mellett
szolgálatába szegődtek a tömegekhez szóló, a tömegekhez közelítő sajtónak
és irodalomnak. Bizonyára megbocsátja nekem Braun István, hogy búcsúzó
szavaimban elhagynom neve elől a jogi képzettséget jelző két betűt, a »dr.«
megtisztelő, de hidegebb figyelmeztetését, s úgy írom ide számunkra me-
legen csendű neve két szavát, minden cícoma, minden hivalkodó élmzés
nélkül, de én most nem az egykori ügyvédtől, nem is a szabadkai törvény-
szék egykori bírójától és alelnökétől, sőt nem is Szerbia legfelsőbb bíró-
sága úvidéki osztályának bírójától búcsúzom, hanem egyszerűen csak a
baráttól, az újságírótól, az írótól, akivel naponta együtt voltunk, az em-
bertől, aki örök tűzben égett: a munka szeretetében, az örök tettekész-
ségben, a nem lanyhuló segíteni akarásban, minden feladat örömteli vállá-
lásában. A Kvaquimodo írói név mellett volt Braun Istvánnak még egy
írói, illetve újságírói álneve: Majda István. Ez a név különösen jellemző
volt rá, az emberre és az újságíróra egyaránt. Ez a furcsa név a 7 Nap
szerkesztőségében született, a mindennapi munka hevében, amikor bizony
sokszor akadt egy-egy sürgős, nem egyszerű jogi képzettséget is igénylő
feladat, s ilyenkor gyakran elhangzott a rövid mondat: »Majd a Pista!«
Már tudni illik a Braun Pista. Majd a Braun Pista megírja, kíségti a
szerkesztőséget a szorult helyzetből. Hát így született ebből a »majd a
Pista!«-ból a Majda István újságírói álnev, s a közönség, ott távol az
ólmöbetüktől, még csak nem is sejtette, hogy ez a furcsa név voltaképpen
egy ember jellemének és természetének kiszakított darabkája, mely egyet-
len cseppben is mutatja a végtelen tengert.

De hát mondom, nemcsak bíró volt, sőt nem is csak író és újságíró,
hanem egyszerű ember is. Egyszerű ember, aki valamikor régen, amikor
még tízéves korában elvesztette apját egy spanyolnáthából eredő szövőd-
mény következtében, bátran odaállt az édesanyja mellé, vállalva még a
nehéz kerti munkát is; egyszerű ember, akinek később még jól is jött ez
a kerti jártasság, mert a nagy megpróbáltatások idején, amikor a zsidó-
törvény megátolta hivatásának gyakorlatában, visszatért egy időre megint
az ásóhoz és a kapához; egyszerű ember, aki száz- és százezer más ember-

társával együtt élte végig a fasiszta táborok borzalmait, és közben — akár-csak Radnóti — kis versikékkel igyekezett lelket önteni nemcsak önmagába, hanem társaiba is.

Nem emlékszem rá, hogy valaha is tétlenül láttam. Illetve talán csak kétszer. Először akkor, amikor Újvidékről, a Magyar Szó szerkesztőségéből először jártunk nála látogatóban, és betegágyában fogadott. Mert már akkor, az ötvenes évek legelején is bajlódott a tüdejével. És most legutóbb, amikor nála jártam egy alkalommal, mostani betegsége idején, amikor már végleg szobához, sőt székhez bilincselte a kegyetlen asztma. Hanem azért még állandóan bujkáló, lappangó betegsége sem törte meg alkotásvágyát. Emlékszem, még a Magyar Szónál voltam, amikor Kínai szoba című elbeszéléseivel megnyerte napilapunk novellapályázatának első díját. Amikor pedig 1963-ban Szabadkára költözött a 7 Nap, Kvazimodo Braun István az első napoktól, az első percekől fogva ott volt a szerkesztőség közvetlen közelében, s bírói hivatása mellett írta a népszerű Vasárnapi írásokat, szerkesztette a kútipfitkai és humorrovatot is. Írói, újságírói íráskészsége olyan félesen hőmpölygött, hogy szinte nem volt az írásnak az a területe, ahol ne mozgott volna otthonosan. Mert — és ezt is el kell mondanai teljes munkabírásiának jellemzésére! — nemcsak a 7 Nap volt a bíróság mellett egy másik munkahelye. Sok-sok ilyen második munkahely volt még az életében: az otthoni íróasztala, ahol nemcsak újságcikkeket írt, hanem verseket, elbeszéléseket és színdarabokat is; az Életjel szerkesztő bizottsága, amelynek több mint egy évtizeden át tagja volt; sőt az Életjel Kisérleti Színpada is éppen az ő műveivel, a Királyvíz és A sofőr és az igazságszolgáltatás című egyfelvonásossal kezdte meg működését 1968 decemberében; és a színház, ahol nemcsak darabjait, az első díjas Magdics ügy, a Különös főpróba, a Lukács evangéliuma és a Fizetővendég című színművét és más alkotását vitték színpadra, hanem ahol értékes munkát végzett mint a színházi tanács tagja is; és a rádió, ahol hangjátékait és kis kabarétréfáit mutatták be; és a községi képviselő-testület, amelynek hosszú időn át lelkilmeseres tagja volt; és a Szocialista Szövetség szervezete, ahol mint aktivista mindig készen állt arra is, hogy az emberek ügyes-bajos dolgaiban nyújtson segítséget; és a Kommunista Szövetség, ahol humanus érzéseinek kifejezésére juttatásával fáradságtalanul arra törekedett, hogy ő maga is minden tekintetben hozzájáruljon az egészséges mozgalmi és társadalmi élet kibontakozásához. Mindez a nagy kiterjedésű és életet átfogó munka nagyon is indokoltá tette, hogy Kvazimodo Braun István is felsorakozott Szabadka város Októberi-díjasai közé.

A bíró, az újságíró, az író és a társadalmi munkás alkotó kedve már nem lobog többé. Örök álmát alussza kint a temetőben, apja és a szabadkai újságírás és írott betű nagy alakjai mellett. Munkájának azonban maradandó nyoma maradt körülünkben is. És itt nem is csupán bírói és újságírói munkásságára gondolok, nem is csupán előadott színdarabjai jutnak eszembe, és nem is csupán megjelent műveit, az 1929-ben megjelent Drága kicsi lány című verskötetet, a későbbi két regényt (Ivanov meg a szeretője, Testamentum), a Kínai szoba című elbeszéléskötetet és a Barátságos arcot kérek humoreszjkjét tartom szemem előtt, hanem azt az egész emberi arculatot, amelyből nem lehet különválasztani a bírót, az író, az újságíró és a társadalmi munkást, azt az egész emberi arculatot, amely örökké itt maradt közöttünk, az emlékezetünkben, az Üzenet oldalain is, amelynek mindig munkatársának vallotta magát, ha betegsége megakadályozta is a közreműködésben.

Kvazimodo Braun István a föld alatt piheni ki a megszokás nélküli munka fáradsalmait, de azért ő maga itt maradt közöttünk — buzdításra készen, még akkor is, ha már sohasem hangozhat el valóságosan az a szinte varázsszóvá lett kis mondatocska: »Majd a Pista!«

A SOFŐR ÉS AZ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS

— Színmű egy felvonásban —

Szereplők:

Vizsgálóbíró	I. nyomozó
Fischer	II. nyomozó
Anna	Technikus
Sofőr	Béla

1.

(A vizsgálóbíró le-fel jár, sétál a szobában. A gyanúsított sofőr nyugtalanul ül a székén. A vizsgálóbíró néha ceruzájával végigszalad a radlátortesten.)

VIZSGÁLÓBÍRÓ: Kezdjük előlről. Szóval nem ivott semmit?

SOFŐR: Reggel ittam egy pohárka pálinkát. Barackot. Még reggel.

VIZSGÁLÓBÍRÓ: És ha a vizsgálat megállapítja, hogy hazudik? A vegyészeket nem lehet becsapni.

SOFŐR: Nem hazudok. Magára lehelek. Szagolja meg.

VIZSGÁLÓBÍRÓ: Leheljen, de becsületesen.

SOFŐR: *(nagyot lehel. Szünet)* Na? Barack?

VIZSGÁLÓBÍRÓ: Nem.

SOFŐR: Neeem?

VIZSGÁLÓBÍRÓ: Nem. Fokhagyma.

SOFŐR: Az a kolbásztól van.

VIZSGÁLÓBÍRÓ: Kolbásztól nem lehet berúgni. Tovább. Miért nem égtek a gépkocsijának a fényszórói?

SOFŐR: Egy perccel előbb aludt ki a bal. Biztosan rövidzárlat.

VIZSGÁLÓBÍRÓ: És?

SOFŐR: Az utcákon égtek a lámpák, nem volt sötét. Lassan hajtottam. A lámpák miatt az volt a kötelességem, hogy a kocsi bevigyem a garázsba. És túlköltem. Pedig tilos. Tülköltem, mint a bolond. Minek jött a kerekek alá az a boszorkány? Mindenki hallotta, hogy túlköltem. De biz isten túlköltem. Miért járnak a gyalogosok a kocsiúton? Nem vagyok berúgva. Tülköl-

tem. Nem tehetek róla, ha kiégett a lámpám. Tessék hazaengedni!

VIZSGÁLÓBÍRÓ: Csak lassan. Hányszor volt büntetve?

SOFŐR: Egyszer sem.

VIZSGÁLÓBÍRÓ: Le kell folytatnom a vizsgálatot. Ha az asszony megússza, szabadlábra helyezem. Ha baj lesz, sajnálom, maradnia kell.

SOFŐR: És ha meghal?

VIZSGÁLÓBÍRÓ: Akkor meg éppen.

SOFŐR: Mondjuk, hogy süket volt.

VIZSGÁLÓBÍRÓ: Majd kinyomozzuk, valaki biztosan ismerte.

SOFŐR: És én addig itt ülök a fogházban? Egy nap, kettő, egy hét. Az semmi? Maguknak csak az a justizmord, ha valakit tévesen tíz évre, vagy éppen halálra ítélnék.

VIZSGÁLÓBÍRÓ: De a vérelemzéssel baj van. Egész nap nem ivott semmit, kivéve reggel egy pohár pálinkát. Igaz? Közvetlenül a szerencsétlenség előtt rövidzárlat következtében kialudt a bal reflektor, tehát lelassított és igyekezett a garázsba. Útközben szabályosan túlkölt. Az iratokhoz mellékeljük az elemzést. Mit szól hozzá, barátom? Alkohol. 0,20 körül.

SOFŐR: Nem igaz! Hazugság! Nem igaz! Tévedés!

VIZSGÁLÓBÍRÓ: Ne kiabáljon. Várjon odakint az előszobában. *(A vizsgálóbíró klszól.): Fischer Mihály! (Sofőr el, Fischer be.)*

2.

VIZSGÁLÓBÍRÓ: Üljön le. Az adatait kérem. Hol született, hány éves, volt-e büntetve, rokona-e a gyanúsítottnak? Mi a foglalkozása?

FISCHER: *(leül):* Szabadkán születtem, ötvenéves vagyok, a sofőrt nem ismerem.

VIZSGÁLÓBÍRÓ: Ismeri azt az asszonyt, akivel a baleset történt?

FISCHER: Igen. Komoly a dolog?

VIZSGÁLÓBÍRÓ: Talán nem. Éppen az előbb beszéltem a kórházzal. Úgy látszik, hogy a sofőr jól fékezett. Szíveskedjék elmondani, hogy mit látott.

FISCHER: Hát, kérem, ez nem is olyan egyszerű dolog. Illetve. Szóval hangversenyen voltunk és vége volt a hangversenynek. A filharmonikusok játszottak, talán tudja?

VIZSGÁLÓBÍRÓ: Igen, tudom. Ha nem lettem volna ott, akkor most aludnék, így azonban neki kellett látnom az ügynek. Tehát: hangversenyen volt a sérülttel?

FISCHER: Nem, nem vele voltam a hangversenyen, csak véletlenül kerültünk egymás mellé. Beszélgettünk egy kicsit, de hangverseny után mindenki igyekezett a maga útjára. Ő, úgy gondolom, a hátsó kijárat felé akart menni, mert a férje is játszott a hangversenyen. Első flótát játszik a zenekarban. Biztosan az volt a szándéka, hogy megvárja a hátsó kijáratnál. Én megálltam az épület előtt és azon gondolkodtam, hogy most mit csináljak. Tíz óra volt, mehettem haza, mehettem a kávéházba. Nem vagyok nő, oda megyek, ahová éppen tetszik. Két fiatalember haladt el melletttem, és azt mondja az egyik a másiknak: Nézd azt az asszonyt, hogy szalad?

VIZSGÁLÓBÍRÓ: Milyen asszonyról volt szó?

FISCHER: Róla. Miután felhívták rá a figyelmemet, abba az irányba néztem és megismertem. Nem volt sötét. Égtek a lámpák.

VIZSGÁLÓBÍRÓ: Tehát ismeri az asszonyt?

FISCHER: Igen. De a férje utáni nevét nem tudom.

VIZSGÁLÓBÍRÓ: Hát az hogy lehet?

FISCHER: Vele a Sárga Házban ismerkedtem meg valamikor, de csak ma melegedtünk össze. Vannak az embernek ismerősei, akiknek nem tudja a nevét sem. Ha nem a kémelhárítónál találkoztunk volna, sohasem tudtam volna, hogy hová tegyem. A felszabadulás után elég gyakran láttam. Az utcán is, rendszerint a férje karján, de még inkább a hangversenyeken. Miután a férjével is láttam néhányszor, rájöttem, hogy hangversenyimádata részben a férje miatt lehet, aki első flótát játszik a zenekarban. Megismertem, mert az utcán együtt láttam őket. Zavarosan beszélek?

VIZSGÁLÓBÍRÓ: Nem, egyáltalán nem.

FISCHER: Nem mai gyerekek, mit mondjak, de szerethetik egymást, és ez nekem nagyon tetszett. Az asszony annak idején is az ura miatt került a kémelhárítóhoz. Így az utcán látva őket, ahogy összebújva mentek, már biztos voltam benne, hogy ez az asszony odabent nem árulta el az ura kilétét. Mert ilyesmi miatt volt ott. Az ura miatt.

VIZSGÁLÓBÍRÓ: Térjünk vissza az elejéhez. Maga mit vétett, hogy a Sárga Házba vitték?

FISCHER: Nem vétettem semmit. Fischernek hívnak.

VIZSGÁLÓBÍRÓ: Azért volt ott?

FISCHER: Más bűnöm nem volt.

VIZSGÁLÓBÍRÓ: És meddig ült e miatt a bűne miatt?

FISCHER: Nem sokáig. Egy éjszakát meg egy napot. Elég volt. Nem fogom elfelejteni, amíg élek.

VIZSGÁLÓBÍRÓ: Megverték?

FISCHER: Ahogy vesszük.

VIZSGÁLÓBÍRÓ: Néha nehéz megérteni, hogy mit akar mondani.

FISCHER: Kaptam néhány pofont. Nem is kicsit. Ez azonban ahhoz képest, amit azok csináltak, nem volt verés.

VIZSGÁLÓBÍRÓ: És ott találkozott először azzal a hölgygel?

FISCHER: Ott.

VIZSGÁLÓBÍRÓ: Volt alkalma beszélgetni is vele?

FISCHER: Nem sokat. Egymás mellett ültünk egy nagy teremben, fálnak fordulva, és tilos volt megmozdulni. Beszélni meg éppen életveszélyes volt. De azért elhangzott egy-két szó. Tudja hogy van az ilyesmi.

VIZSGÁLÓBÍRÓ: És a férjének volt valami vétke?

FISCHER: Nem tudom. Lehet, hogy annyi, mint nekem. A kém-elhárító nem csinált nagy dolgot abból, hogy valakit elhurcol, összeveri, azután esetleg kiengedi. Valószínűleg hozzátartozott a módszerükhöz az is, azért, hogy senki se legyen biztonságban. Egyszer csak megjelentek, főleg este, és kész. Emiatt támadt az a gondolatom egyszer, hogy nemcsak a politikai meggyőződés tehet valakit hőssé . . .

3.

(Színhely: a Sárga Ház.)

I. NYOMOZÓ: Ültesd valahová.

II. NYOMOZÓ: Igenis. Fischernek hívják.

PORKOLÁB: Nem baj. Ide! Látod itt ezt az asszonyt? Azt a rüfkét. Ide ülsz melléje. Érted? És ülsz és kussolsz. Ha megszólalsz, leharapom a fejedet. Lelépni!

FISCHER: Igenis! *(Odamegy a helyére.)*

I. NYOMOZÓ: Állj! Hátra arc! Hátra arc! Leülni!

KÜLSŐ HANGOK:(sikoly, kiáltás): Vézrik! Nézzék mi van veled! *(Futkosás.)*

II. NYOMOZÓ: Vézrik a disznónak a keze! Ügyeletes!

I. NYOMOZÓ: A szemüvege. A gazember összetörte a szemüvegét és megpróbálta felválni az ereit. A bitang! Nem bírtad kivárni az akasztófát?

EGY HANG: Hagyjatok meghalni.

I. NYOMOZÓ: Megdöglesz, ne félj! Vigyétek az orvoshoz! Hárman, mert nehéz, mint a dög.

FISCHER: *(halkan):* Mi történt?

- ANNA: Hallod. Felvágta az ereit.
- FISCHER: Kicsoda?
- ANNA: Nem tudom. Fordulj meg egy kicsit.
- FISCHER: Nem merek.
- ANNA: Te még új vagy, nem csinálnak belőle olyan nagy kérdést.
- FISCHER: Nem látom az arcát.
- ANNA: Öreg, fiatal?
- FISCHER: Fiatal. Olyan, mint egy gyerek.
- ANNA: Ne fordulj ide. Nézz előre. Mi újság odakint?
- FISCHER: Felgyújtották a termést.
- ANNA: Az már régen volt. Mi van a háborúval?
- FISCHER: Folyik. Mióta van itt?
- ANNA: Két hete. És te?
- FISCHER: Most hoztak.
- ANNA: Miért?
- FISCHER: Nem tudom.
- ANNA: Mi az hogy nem tudod? Nem csináltál semmit? Nem szervezkedtél? Nem adtál valakinek valamit: pénzt vagy ruhaneműt? Vagy félsz tőlem? Talán zsidó vagy?
- FISCHER: Nem. És nem szoktam politizálni.
- ANNA: Akkor kiengednek. Hogy mondtad, mi a neved?
- FISCHER: Dr. Fischer Mihály ügyvédjelölt.
- ANNA: Ha kiengednek, elmész anyámhoz. El kellene menned hozzá bármilyen körülmények között. Vas Anna a nevem. Az anyám neve özvegy Vas Istvánné. A tollgyárban dolgozik. Várd meg, amíg kijön a gyárból. Kis, sovány asszony, sántít a bal lábára. Ne menj a lakásra, várd meg a tollgyárnál, és mond meg neki, hogy jól vagyok és minden rendben lesz. Béla miatt hoztak ide. Béla a vőlegényem és kicsúszott a karmaik közül. Azt akarják megtudni tőlem, hogy hol van és kivel állt összekötetésben. Mondd meg az anyámnak, hogy nem tudok semmit. Ha agyonvernek, akkor se tudok semmit. Érted? Nem fogsz félni?
- FISCHER: Nem tudom. Én nem szoktam belekeveredni ilyesmibe, kisasszony.
- ANNA: Akkor ne menj el, nem muszáj, csak ha akarsz.
- FISCHER: Majd meglátom. Jó?
- II. NYOMOZÓ: Fischer?
- FISCHER: Én vagyok.
- II. NYOMOZÓ: A nőt vigyék kil Gyerünk!

(*Odakint a kihallgatási szobában. Kopogás.*)

FISCHER:

(*belép*): Fischer Mihály jelentkezik.

I. NYOMOZÓ:

Jöjjön közelebb, barátom! Még közelebb. (*Két pofon csattan, jajkiáltás, nyögés*): Ez csak előleg, Fischl úr.

FISCHER:

(*szípig*)

I. NYOMOZÓ:

Mi előbb megsimogatjuk a vendéget, hogy kellemesen érezze magát. Otthonosan. És kedvesek vagyunk hozzá. Megfogjuk az orrát, így, csavarjuk egy kicsit, jobbra, egy kicsit balra. Az anyád istenit, de taknyos vagy! (*pofon.*)

II. NYOMOZÓ:

Jobb lesz, ha nem kertelünk!

I. NYOMOZÓ:

Na halljuk! (*Csend.*) Halljuk, mit tud mondani nekünk a Fischl zsidó...?

FISCHER:

Kérem szépen...

I. NYOMOZÓ:

Semmi kérem szépen. Kik a barátaid? Kikkel szoktad az angol rádiót hallgatni? Ki mindenki volt nálad ruhaneműt gyűjteni? Egykettő, amíg szépen beszélek.

FISCHER:

Én ezt nem értem, kérem.

I. NYOMOZÓ:

Ne tagadjon! Vallomások vannak a kezünkben, itt ebben a borítékban, és azok terhelik magát. Ha becsületesen bevall mindent, szépen megmondja, hogy kivei szokott érintkezni, kinek mit adott, hazamehet. Ez nem nagy valami, nem csinálunk belőle kérdést, még jegyzőkönyvet sem veszünk fel, ha akarja, és szebb jövőt. Na. Halljuk!

FISCHER:

Esküszöm...

I. NYOMOZÓ:

De Fischl úr! A Jehovára esküszik? Én nem vagyok antiszemita, értsen meg. Én meg vagyok róla győződve, hogy maguk között vannak normális emberek, és ha vége lesz a háborúnak, akkor az, aki tisztességesen akar dolgozni, az valahol meg fog élni. Lesz egy országuk, ahol élhetnek, csak ne esküdözzön.

FISCHER:

De én nem vagyok zsidó, kérem szépen.

I. NYOMOZÓ:

(*nagyot kacag*): Nem hát. Maga az esztergomi érsek. Igaz? Fischl Ádám és esztergomi érsek. Készítse, kartárs úr, a székét, és adja kölcsön azt a gumibotot. Hadd szenteljük fel az érsek urat.

FISCHER:

De kérem (*sírva*) én nem vagyok zsidó. És nem is hívnak Fischlnek.

I. NYOMOZÓ:

(*nekiesik, üti-veri*) Feleselsz velem? Mi? Te gazember! Hülyének tartasz? Mi? Azt hiszed, hogy hülye vagyok? Te gazember! Felakasztatlak! Fel én. És mi

ez, hogy nem vagy Fischl? Hát mi vagy, ha nem vagy Fischl? Ha nem te vagy Fischl szabó?

FISCHER: Igenis, nem vagyok Fischl. *(Sír.)* És nem vagyok szabó. Én dr. Fischer Mihály ügyvédjelölt vagyok.

I. NYOMOZÓ: Micsoda?

FISCHER: Dr. Fischer Mihály ügyvédjelölt vagyok. Mácskay doktor ügyvédbojtárja.

I. NYOMOZÓ: Igazolja magát! Hol vannak az iratai?

II. NYOMOZÓ: Ott lesznek a Némethnél.

I. NYOMOZÓ: Kísérje vissza ezt az embert. Kerítsék nekem elő azonnal Némethet és hozza be a nőt!

II. NYOMOZÓ: Igenis! Gyerünk!
(Léptek, ajtó, csoszogás, szipogás, léptek a folyósón, a nagyterem ajtaja nyílik. Fischer megy vissza a helyére, sír leül.)

HANG: Vas! Előre.

5.

I. NYOMOZÓ: Tovább nem tréfálunk. Ki a farbával. Hol van Hódi?
ANNA: *(magában)* Hallgatni! Hallgatni! Hallgatni!

I. NYOMOZÓ: Nem hallod, te büdös ringyó?

ANNA: *(magában)*: Nem. Nem hallom a hangodat. A te hangod nem ér fel hozzám.

I. NYOMOZÓ: Nem szívesen verek nőket. Szégyenlős vagyok, tudod. Képzeld, hogy lefektetlek arra a székre, és ki van a feneked. Azt pedig útalom.

ANNA: *(magában)*: Nem tud megsérteni egy ilyen vadállat. Hallgatni! Nem beszélni! Egy szót sem. Inkább lehárpani a nyelvemet.

I. NYOMOZÓ: Mit szólsz ehhez a gumibothoz? *(Kezeit csapkodja vele)*: Nem, előbb mást. Egy pohár vizet. Jó lesz? Iszol egy pohár kellemes, langyos sós vizet. Kár a bőrödért. Egyenlőre. Mi jut a Bélának? És mit szól hozzá, ha meglátja a fenekeden a piros hurkákat?

ANNA: *(magában)*: Ne félj. Minél többet beszél, annál erősebbnek érzem magam. Egy kezemmel meg tudnám fojtani. Egy kezemmel fel tudnám emelni az asztalt, amely mellől most közelebb jön. Hozza a vizet. Ebbe nem lehet belehalni. De az se baj, ha meg kell halni. Ne félj! Nem fogsz bennem csalatkozni. Nem! Nem!

I. NYOMOZÓ: Választhatsz. Merre bujkál a Hódi? Vagy kiiszod ezt a pohár sós vizet?

ANNA: *(magában)*: Gyerünk, gyerünk, minél előbb!

I. NYOMOZÓ: Szóval a másik mellett döntöttél. Ahogy tetszik. Majd ha kihányod a beledet, akkor könyörögni fogsz. Így!

Nem hallod? Igyál, az anyád istenit, ha én mondom, mert beléd öntöm! (*II. nyomozóhoz.*) Fogd meg a szukát! Fogd meg a döögöt. (*Dulakodás.*) Kinyitom én a szádat, ki én, ne félj semmit, büdös szajha! Volt nekem dolgom már különbbel is, mint te. (*Kifeszíti a lány száját, a víz ömlik, a lány öklödik, a nyomozó röhög.*)

ANNA: (*magában*): Ezt egyszer megbosszulum. Akár mikor, de egyszer megbosszulum!

I. NYOMOZÓ: Akarsz még? A só nem olcsó dolog manapság, de ilyen kedves vendégtől nem sajnáljuk. Fogd azt a rongyot és nyald föl, amit csináltál. Azonnal. (*Bele-rúg.*) Vagy kinyitod a szádat, vagy soha többet nem nyitod szóra. Válaszolj! Egy szót! Válaszolj! Hallod?

ANNA: (*magában*): Meghalni! Hátha most jön a vég. Meghalni.

I. NYOMOZÓ: Tehát nem akarsz. Nem akarsz! Méltóságodon aluli. Akarni fogsz. De még mennyire. Csakhogy akkor már késő lesz. Kezdjük! Kifelé! (*Bekapcsolja a rádiót. Zene: Ütés, ütés után, jajkiáltás.*)

6.

(*Színhely: a nagyterem. Hozzák Annát a helyére.*)

ANNA: Fischer úr! Hall engem? Mert én... nem... hallom a hangomat.

FISCHER: Hallom, de könyörgöm, ne. Ha az ör is meghallja.

ANNA: Zúg a fejem... Nem értek semmit...

FISCHER: Tele van vérrel az arca. Folyik a vér az orrából is, meg a füléből is. Rosszul leszek.

ANNA: Fischer úr, miért nem válaszol? Lehet, hogy nem élelem túl. De ha magát kiengedik, mégis menjen el a tolgár elé. Ne féljen, Fischer úr. Hall engem?

FISCHER: Mi lesz velünk?

ANNA: Nem baj, ha nem válaszol, csak mondja meg, hogy Bélának nem kell félnie tőlem. Nem kell neki félnie. Legyen nyugodt... (*Zene.*)

7.

I. NYOMOZÓ: (*Fischerrel vissza. Sűg valamit*): Itt vannak az iratai. Maga marha. Nem tudta azonnal megmondani, hogy nem azonos...

FISCHER: Én, kérem alázattal...

I. NYOMOZÓ: Ami itt történt, azt elfelejteni! Megértette?

FISCHER: Ho-ho-hogyne.

- I. NYOMOZÓ: Tehát mi történt itt?
- FISCHER: Semmi. Igazán semmi. Komolyan. De én egyébként is becsületes polgár vagyok és rendnek muszáj lenni.
- I. NYOMOZÓ: Azért mondom. Mert ha kinyitja a száját, vegye tudomásul, hogy visszahozzuk, és akkor nem ússza meg ilyen egyszerűen. Végeztem! Nem arra a kijárat, maga hűlye.
- FISCHER: *(botorkálva ki)*

8.

(A vizsgálóbíró szobája.)

- FISCHER: Kicsit sokat beszéltem, ugye? Nagyon szimpatikus számomra az a hölgy.
- VIZSGÁLÓBÍRÓ: Igen, igen. Eszembe jutott valami. Ha megengedi. Szeretném ellenőrizni a sofőrön megejtett vizsgálat eredményét. Amikor elmondta azt a részletet, hogy tévedés áldozata lett, eszembe jutott valami apróság ezen a leleten. Tulajdonképpen jó, hogy elmesélte a dolgot. *(Kiszól. Technikus be.)* Nézze csak a leletet. Látja ezt az alkoholtartalmat?
- TECHNIKUS: Látom.
- VIZSGÁLÓBÍRÓ: Mi a véleménye róla? Lehetséges ez?
- TECHNIKUS: Lehetetlen. Ha ennyi alkohol lett volna benne, mozogni se tudna.
- VIZSGÁLÓBÍRÓ: Én is azt hiszem. Mi történt?
- TECHNIKUS: Összekeverték másnak a leletével. *(Tárcsáz.)* Megkérdezem. Igaza van, az sem lehetséges. Halló, a 122-es számú lelet érdekel. A vizsgálóbíró hivatalából beszélek. Nincs fél órája, hogy küldték. Honnan vette hozzá az epruvettát? *(Leteszi a kagylót.)* Hallatlan! Nem volt tiszta epruvettája. Régit használt.
- VIZSGÁLÓBÍRÓ: Erre nem jöttem volna rá. Köszönöm. Vezesse hozzám a sofőrt! Nos, ha kedve van, folytassuk.
- FISCHER: A felszabadulásig nem láttam Annát. A fõlszabadulás után nagyon sokszor találkoztam vele, de csak mesziról. Mint már mondtam, mindig a férjével ment. Tudom, hogy a férje, hiszen éppen ma este volt róla szó, és ma este egész közelről találkoztunk. Egymás mellett ültünk a hangversenyen, úgy, mint annak idején. Hahaha! Nos, nem egészen úgy, bár akkor is volt némi zenebona. Hahaha! Nem haragszik, hogy tréfát csinálok belőle?
- VIZSGÁLÓBÍRÓ: Maga csak nyugodtan tréfáljon.
- FISCHER: Tehát ma este egymás mellé kerültünk. Nagyon szép lehetett valamikor ez az asszony. Ott az ember nem

gondol ilyesmire. Üssön meg a guta, ha akkor eszembe jutott volna ilyesmi. Az este azonban láttam, hogy valamikor nagyon szép lehetett és még most is szép. A haja ugyan csaknem teljesen ősz, de az arca sima és kedves, és nyugtalan két fekete szeme folyton röpdös ide-oda. Fekete csipkeruha volt rajta és fekete sál. Jó megfigyelőképességem van, ugye? Kicsit elkéstem, s mielőtt beültem volna melléje, meghajtottam magam és mosolyogtam. Ő visszamosolygott és legyezőjével, flitteres legyezője van, a zenekar felé intett. A zenekar abban a pillanatban már a karmestert várta. Beszélgettünk. »Nos, igazán régen találkoztunk« —, mondtam neki. »Találkoztunk ugyan néhány-szor futólag, de ilyen közel régen nem ültünk egymás mellett. Húsz éve, a teremtésit! Remélem, emlékszik még rám.« Ő felelt.

9.

ANNA: *(állandóan halkán beszél):* Mozart az első. Szereti?

FISCHER: Hát ami azt illeti van kedvesebb zeneszerzőm is, de szeretem a hangversenyt és szinte éheztem rá. Elég sokan vannak. Jó estét! Jó estét! Jó estét! Mennyi ismerőse van az embernek egy ilyen hangversenyen. Egy ilyen hangverseny nézőtere tulajdonképpen egy nagyobb család, amelyik, sajnos, igen nehezen akar gyarapodni. Ha megerőltetném magamat, esetleg meg tudnám mondani, hogy ki kicsoda. Mindig ugyanazok. Semmi változás.

ANNA: Ismeri az uramat? Figyelje meg. Az övé lesz a szólószám. Remekül játszik. Nem akarom dicsérni, de majd hangverseny után megkérdelem, hogy mi a véleménye róla.

FISCHER: Tetszik elmékezni? Édesanyja, hogy van? Még ma is büszke vagyok magamra, hogy annak idején elmentem a tollgyár elé. Elhatározás kellett hozzá.

ANNA: Örülök, hogy szereti Mozartot.

10.

(Mozart-részlet, a flótaszóló)

FISCHER: Hátrahajtotta a fejét, néha lecsukta a szemét egy-egy pillanatra, és hallgatta a muzsikát. Mikor a flótaszólóra került sor, leheletfinoman megfogta a kezemet. Nem, inkább megérintette. És mikor ránéztem, az ura felé mutatott. Azután ismét hátradőlt és nemcsak hallgatta, azt hiszem, belélegezte a hangokat. Simogatta őket. Ez mégsem volt mindennapi számomra. Azért lestem ki, hogy hallgatja Mozartot. Halvány, boi-

dog mosoly játszadozott a szája körül, alig emelte föl a kezét a zsöllye karfájáról, mutatóujjával gyöngéden, ütemes lágyssággal kísérte a flóra kádenciáit. Nem Mozartnak szólt ez az elmélyülés, a zene hullámaival való ilyen összeforrás, a futamok gyöngyével való játék. Nem, ez nem a halhatatlan zeneszerzőnek, hanem a halhatatlan szerelemnek szólt.

(Kopogtatás.)

11.

(Kórházi folyosó. Anna betegszobája előtt. Jön a vizsgálóbíró, Fischer és a sofőr.)

TECHNIKUS: Itt a barátunk!

SOFŐR: Még jó, hogy kiderült az a dolog az alkohollal.

VIZSGÁLOBÍRÓ: Az a dolgunk, hogy kiderítsük az igazságot.

SOFŐR: Ha a gyanúsítottak van egy kis szerencséje.

VIZSGÁLOBÍRÓ: Mi is emberek vagyunk.

SOFŐR: De én már órák óta ülök emiatt.

12.

(Anna és Béla be.)

ANNA: (Szokott halk hangján) Egész biztosan én vagyok az oka. Tetszik tudni, az úgy volt, hogy a férjem gyönyörűen játszott, és megbeszélésünk szerint a hátsó kijáráshoz kellett volna mennem. Közben eszembe jutott, hogy veszek neki egy kis virágot, ha már a virágáruslány ott volt a közelben. És ahelyett, hogy alaposan körülnéztem volna, siettem, nehogy lekéssem a randevút. Így történt.

SOFŐR: Remélem, most már hazamehetek.

VIZSGÁLOBÍRÓ: Hazamehet, de előbb még ezeket a formásokat el kell intézni. Maga azt állítja, hogy túlkölt, és azt a sértettnek meg kellene erősítenie. Nos, asszonyom? (Csend.) Arról van szó, hogy a sofőr, aki a gépkocsit vezette, azt állítja, hogy túlkölt, és nem tehet a szerencsétlenségről.

SOFŐR: Az igazat mondja meg nagysád, ez nem gyerekjáték. Nekem még nem volt bajom a bírósággal életemben. Miért nem figyelt a túlkölésre?

ANNA: Remélem annak a szegény sofőrnek nem lesz kellemetlensége?

VIZSGÁLOBÍRÓ: Éppen azt kérdeztem, hogy túlkölt-e a kocsivezető, vagy hogyan történt.

- ANNA: Rémes lenne, ha annak az ártatlan embernek miattam valami baja lenne. Szívesen tanúskodom is, ha kell.
- VIZSGÁLÓBÍRÓ: *(a sofőrre néz)*
- SOFŐR: Mondtam magának. Ez az asszony süket.
- FISCHER: Ugyan kérem. Végighallgatta a hangversenyt. Végighallgatta? Végigálmodta.
- VIZSGÁLÓBÍRÓ: *(Bélához):* Ne haragudjék a kérdésért. Az ön kedves felesége nem jól hall?
- BÉLA: Nem. Sajnos nem hall. Megsérült a füle. Még a megszállás alatt. A Sárga Házban. A fasiszták...
- FISCHER: És a hangverseny? Hogyan hallgatja a zenét?
- SOFŐR: Ha ez az asszony, isten őrizz, meghal, — akkor én most meddig ülhettem volna? Mehetek? Kikapok a feleségemtől.
- VIZSGÁLÓBÍRÓ: Csak a hangversenyt nehéz megérteni, igaz?
- FISCHER: Különös.
- SOFŐR: Jó éjszakát!
- VIZSGÁLÓBÍRÓ: Talán nem is olyan különös. Talán vannak hangok, szavak, mesék, amelyeket az ember mindig hallhatna, ha magára marad. Csak mi elhessegetjük őket. Ő pedig kereste.
- SOFŐR: Jó éjszakát... Jó éjszakát... Mindenkinek jó éjszakát... *(El.)*

Függöny

Előadta az Életjel Kísérleti Színpada 1968. december 2-án a szabadkai zeneiskola nagytermében, Barácius Zoltán rendezésében.

ELKÖTELEZETT IRODALOM

(Kerekasztal-beszélgetés romániai magyar írókkal)

ÜZENET: A romániai magyar irodalom fejlődése az utódállamok valamennyi magyar irodalmánál szervezesebb. Az egyes nemzedékeknek volt kire és mire fölnézniök. Tekintélyek árnyékában vagy vonzásában éltek és alkottak, azok jelenlétében kellett tehetségükről tanúbizonyságot tenniök. Kós Károly, Áprily Lajos, az óverbászi születésű Molter Károly, Jékely Zoltán, Gaál Gábor, Szabédi László, Asztalos István, Nagy István és annyi más kiváló író és költő neve jelzi a nagy nemzedéket. Sütő Andrásnak, Páskándi Gézának, Lászlóffy Aladárnak, Szilágyi Domokosnak, a fiatalabbak közül Farkas Árpádnak és Magyar Lajosnak az említettek után és nem kevésbé jeles alkotók között kellett és kell új utat találniok és helyt állniok. Vajon ez az örökség megkönnyíti-e munkájukat, vagy megnehezíti? Vajon elősegíti-e kibontakozásukat, vagy pedig fékező terhet jelent?

SÜTŐ ANDRÁS: Szóval engem taszigálnak kollegáim a vízbe, hogy erre az izgalmas kérdésre választ keressék. Kérlek benneteket, hogy amit mondok, úgy fogadjátok, hogy egyben önmagamat is faggatom kellőleg teljesen nem tisztázott kérdésekben, amelyek viszont valóban minket is foglalkoztatnak. Ugyanis, ha jól értettem a kérdést, valójában a hagyomány és a szakítás kérdéséről van szó. Én ezt a magam részéről nem egyszer úgy próbáltam megfogalmazni több változatban is, hogy ami a romániai magyar irodalom fejlődési folyamatának a jellemzője, az ugyanakkor természetesen az egész irodalomnak is, mert hiszen a román irodalom képviselőivel közös esztétikai problémáink vannak. Tehát ami jellemző vonása ennek a folyamatnak, az a hagyomány és szakítás egysége. Hogy a fogalom mit jelent, gondolom külön nem kell magyaráznom, legföljebb az a kérdés, hogy ki miként értelmezi vagy gyakorolja. A romániai magyar irodalom mai nemzedékei olyan nagy nemzedékeknek az árnyékában nőttek fel, amelyek a két világháború között a harmincas évek végéig, a második világháború befejezéséig ezt a hegyvonulatot létrehozták, s amelyek valóban hosszú ideig nyomasztó súllyal nehezedtek a fiatal nemzedékekre. Személy szerint elmondhatom — ebben semmi szégyellnivaló nincsen —, írói eszményképeim a közvetlen környezetemben, természetesen a távoliakról nem beszélék, épp ennek a hagyományos irodalomnak a képviselői voltak: Asztalos István, Horváth István, Nagy István, Tamási Áron. Nyilvánvaló, hogy az ő örökségük saját útkeresésünkben nyomasztólag nehezedett ránk. Kínos és keserves volt ennek a hatásköréből a saját hangunkat keresve kikerülni. Kétségtelen, hogy aki fellapozza ennek a romániai magyar irodalomnak

a negyvenötös—ötvenötös korszakát, akkor ennek a hagyománynak az ujljenyomatait mint negatívumokat, tehát mint bizonyos hagyományhoz tapadtságnak a jeleit megtalálja. De azt hiszem, egyetérthetünk abban, hosszú az út, amíg eljut önmagáig a fiatal nemzedék, eltekintve a váratlanul és gyorsan kirobbanó tehetségektől, mert nem lehet egyenruhába bújtatni őket, de föltétlenül átesik egy olyan korszakon, amikor — egy híres angol esztéta figyelmeztetésével — annál inkább hasonlít a klasszikusokhoz, a nagyokhoz, minél inkább eltávolodik tőlük. Amikor ez az eltávolodási szándék nyilvánvalóvá és követelménnyé vált a fiatalabb, tehát az én korombeli fiatalabb nemzedékek számára az ötvenes évek végén, akkor kétségtelen, hogy bizonyos revízió alá kellett vennünk a mestereinket és szabadabb teret kellett biztosítani saját eredeti hajlamainknak is, amelyek részben eddig gúzsba voltak kötve. Ilyenformán a negyvennyolc—ötvenes esztendőkből induló nemzedék pályájának a közepén jutott el oda, hogy erőteljesebben forduljon szembe a hagyományos szakítás egységének a szellemében egyrészt a rá nyomasztólag ható irodalmi hagyományokkal, másrészt pedig azzal a sematizmussal, amely a kornak jeleként ugyanúgy sújtotta az idősebb generációt, tehát a nagy generációt is, negyvennégy utáni munkásságában. Így önmagával elmentésbe kerülve és egy nagyon súlyos belső konfliktusfolyamaton átesve jutott el az én nemzedékem, legalábbis annak egy része ahhoz, hogy azt az újat, amelyet eredetileg is magában hordozott, inkább szóhoz juttassa és elhallgattassa a hagyományok nyomasztó hangjait. Ez szerintem, ha nem értékelem túl a jelenséget, az az újdonság, amelyet — az idősebbeket említtem — Panek Zoltán, Szabó Gyula, Bálint Tibor hozott. Mert Páskándit már a következő fiatal nemzedékhez kell sorolnom. Én most elsősorban a prózát említettem. Kányádi Sándor, aki Petőfi-hangvételő lírájával, legalábbis így tartották, a népi egyszerűség jegyében indult, hogy mind bonyolultabbá és mind izgalmasabbá váljék, Arany János kalapjába akart belenőni, de végül is — úgy látszik — a modernebb európai lírának a kalapjába nőtt bele. Érzésem szerint tehát ez a nemzedék, amelyből — mondom — Páskándit mint fiatalabbat közelebb hozom, nem itt említtem, ezzel a törekvésével a Forrás-nemzedékhez kapcsolódik, ahhoz a nemzedékhez, amelyhez Páskándit is számítom. Ez a Forrás-nemzedék, amely sokkal élesebben és sokkal határozottabban vetette föl a szakítás jelszavát, néha még olyanformán is, hogy a szakítás és hagyomány egységét is felrúgta, a mi viszonyaink között forradalmian új szemlélettel indult. Természetesen ehhez a kor is kedvezett már neki. A hivatali sematizmus bilincseit valójában nem kellett magáról leszaggatnia, mert senki nem kötötte azt a kezére, és önmagától sem volt kénytelen ezt fölvenni. Az általános irodalmi, politikai és társadalmi tényezőknek, a pártpolitikában végbemenő művelődéspolitikai változásoknak köszönve, szabadabb és tisztultabb légkörben indulva, ez a nemzedék hozta magában aztán azt, amit mi újnak és jelentősnek tekintünk. Itt ül mellettem Farkas Árpád és szemben Páskándi. Ha eltekintek Páskándi rengeteg műfajától, akkor egyedül a drámairodalmát emelném ki mint olyat, amely — véleményem szerint — valóban minőségi ugrás a mi romániai magyar drámairodalmunkban. Ami pedig Farkas

Árpádnak és nemzedékének a költészetét illeti, itt is fokozatosan tisztulási folyamatnak lehettünk tanúi. Ezt a folyamatot én egy mondatban így próbálnám megfogalmazni: a nagy kísérletezések és a tétova formabontó kísérletek korszaka után ennek az úgynevezett Forrás-nemzedéknek jó része eljutott ahhoz a társadalmi hivatásvállaláshoz, hivatástudathoz, amelyet a modern költészet egyes hívei tagadnak ugyan, de amelyet képtelenek lerázni az általunk említett nemzedékek képviselői, mert benne élnek abban a valóságban, amely őket nap mint nap arra kötelezi, hogy szembenézzenek ezekkel a követelményekkel. Szembe kell nézniük minden minőségükben, amelyet képviselnek ebben a társadalomban. Én ejtőernyős csapatnak neveztem egyszer egyik írásomban ezt a Forrás-nemzedéket, hozzátéve, hogy ez az ejtőernyős csapat, miután a földre szállt, egyrészt elhajította fegyvereit és elment lepkét fogni. Ebből született mai líránk egyik változata. Másik része pedig, fegyvereit megőrizvén, kézigránátaival olyan tömböket állt neki felrobbantani szellemi életünkben, amelyek az előző nemzedékek idején valósággal megkövesedtek. Ez az együttes indulás, majd ez a szétvállás kétségtelenül a hagyomány és a szakítás egységének az igazolása az én szememben, mert a Farkas Árpád és a Páskándi Géza által képviselt irodalmi mozgalom vagy áramlat legjelesebbjei szakítottak a dogmatikus korszak minden apró súlyával is, ami rájuk nehezedett, de ugyanakkor a jelenkori világirodalmi és a nemzeti magyar lírával is, természetesen kölcsönhatásban a román irodalommal. Páskádnak különben egészen intim szerves szellemi kapcsolata van például a modern román költőkkel, prózaírókkal. Másrészt maguk is átvették ezt a lendületet, vagy maguk is kölcsönöztek nekik ebben a kölcsönhatásban olyan erőt és olyan lehetőségeket, amelyek — ha nem is merítik ki mondjuk az Új Symposion esztétikai rendszerében kirajzolódó modern költészet kívánalmait — a mi otthoni valóságviszonyaink között mégis feltétlenül a modernet, a korszerűt jelentik. Vitatkozni lehet azon, hogy ki ismeri ezt el korszerűnek, vagy ki nem, de azt hiszem, hogy ez egy másik kerekasztal-beszélgetésnek lenne a témája.

GÁLFALVI ZSOLT. Ha megengednétek, szeretnék hozzáfűzni néhány szót ahhoz, amit Sütő András elmondott. Gondolatmenetének főbb vonalaival egyetértek. Inkább konkrétizálni szeretném mindazt, ami körül, ahogy ő mondta, önmagát is faggatva, néhány problémát felvetett. Először is azt szeretném mondani, hogy küldöttségünk összetétele egymagában választ jelent arra a kérdésre, amelyet feltettek. Itt van velünk a nagy nemzedéknek, amelyről beszéltek, egyik legjelentősebb képviselője, Szemlér Ferenc, aki a romániai magyar irodalom megszületésénél, kialakulásánál jelentős szerepet játszott. Az ő jelenléte a fiatal nemzedékhez tartozó Farkas Árpáddal együtt egymagában is jelzi azt, hogy a nemzedékek — a történelmi tapasztalat által meghatározott távolságot áthidalva — megtalálták azokat a közös célkitűzéseket, amelyek egyesítik őket, természetesen anélkül, hogy bárki is feladná sajátos művészi egyéniségét, stílusát, alkotási eljárását. Úgy érzem, hogy a hagyománykövetés, a szakítás és folytatás dialektikáját csak akkor értelmezhetjük helyesen, hogyha azokból a

feltételekből indulunk ki, amelyek bármely ország, bármely nemzet, bármely nemzetiség irodalmát meghatározzák. Számunkra abból az örökségből, amelyet a romániai magyar irodalom megalapítói, akik közül örömünkre nagyon sokan még közöttünk vannak, kialakítottak, változatlanul kötelező az az elgondolás, hogy ennek az irodalomnak a maga sajátos módján, a maga sajátos eszközeivel a romániai magyar nemzetiség sorsproblémáit kell megszólaltatnia. Amikor sorsproblémáról, a nemzetiségek sorsproblémájáról beszélek, akkor nyilvánvalóan azokra a problémákra gondolok, amelyeket az együttélés, a mi esetünkben a román néppel való együttélés, a kölcsönös feltételezettség és összefüggések rendszere megszab. Mindent meg kell tenni azért, hogy ennek a nemzetiségnek a kultúrája, mi több: a szellemisége fejlődjék és gazdagodjék, úgy váljék korszerűvé, úgy váljék maivá, hogy ugyanakkor megőrizze mindazt, amit az előttünk járók hasszú sorától kaptunk. Úgy érzem, hogy az egymás után következő és együtt dolgozó nemzedékek viszonyát alapvetően a közösségi szolgálat vállalása, a közösségi gond és felelősség szabja meg. Ez a döntő elem, ez az, ami a folytonosságot biztosítja, függetlenül attól, hogy ez a közösségi gond és felelősség milyen formában, milyen módon nyilvánul meg. A döntő az, hogy arról szóljunk, arról beszéljünk, ami azoknak, akik közül jöttünk, és akiknek a szellemiségét kifejezni akarjuk, létkérdése.

PÁSKÁNDI GÉZA: Szerintem hagyomány és modernség között semmiféle szakadék nincsen. Csakis hagyományból lehet modernséget építeni. Aki nem érti azt, hogy Ady Endre, amikor archaikus elemeket épít a lírájába, azzal a legmodernebb és a legmeghökkenőbb, az nem ért semmit. Természetes, hogy minden életérzésünk csakis abból a valóságból táplálkozhat, amelyikből és amelyikben élünk, mert ellenkező esetben elvágjuk magunk alatt a fát. Az aztán megint más kérdés, ha a közeg, amely körülveszi az embert, nem igényli a visszhangot. Szóval képzeljünk el egy olyan Narkisszosz- és Ékhó-legendát, amelyben az egyik elem hiányzik, akkor ott ugyebár meg kell keresni az okokat. De ellentétek hagyomány és modernség között szerintem nincsenek.

ÜZENET: A romániai magyar irodalom a teljesedés előtti pillanatát éli. A törzset alkotó írók országos és külföldi sikerei azt bizonyítják, hogy hitelt szereztek az új törekvéseknek. Nem véletlen és elszigetelt eredmény Sütő András Anyám könnyű álmot ígér című naplója, amely oly szerencsésen asszimilálta Tamási és Illyés vívmányait, Kányádi Sándor épülő szintézise, amelyben megfér egymás mellett a népköltészet és az illyési hagyomány, Páskándi Géza merészsége, hogy az archaikus elemeket és a rusztikus realitást Becket- és Ionesco-szerű abszurditással és groteskséggel vegyítse. És sorolhatnánk még tovább azoknak a nevét, akik hasonló meglepetéseket tartogató, jelentős alkotásokkal gazdagították ezt az irodalmat. Mi az az orientáló erő, amely a mértéket és az akusztikát az átmeneti válság után alakítja?

KÁNYÁDI SÁNDOR: A romániai magyar irodalomra az elmúlt fél évszázad során két társadalmi rendszer nyomta rá bélyegét. Csak legény-

kornak számító életét is már két részre osztotta a második világháború. Ez az irodalom mégis egységes. Abban is egységes, hogy annak művelői, alapítói, letéteményesei szerencsénkre átvészelték a második világháborút, s tovább vitték. Azonkívül egységes abban, amit annak idején Gaál Gábor fogalmazott meg: a románaiságában és a humanum folytonosságában. Ami az utóbbi években történt a romániai magyar irodalommal, az más irodalmakkal is előfordult. Talán nekünk szerencsénk is volt, mert mi vagyunk talán Európa legnagyobb kisebbsége, többen is vagyunk, és mert látványosabban jött ki egy pár könyv. Ezek, úgy érezzük, sikerek, de ezek elődeink sikerei is. Tulajdonképpen nem terhet kellett lerázni magunkról. A modernség, mondjuk az Új Symposion modernsége sem ismeretlen a romániai magyar irodalom történetében. A romániai magyar irodalom a húszas években kijárta ezeket a különböző izmusokat. Minden valamirevaló izmust — dadát, szürrealizmust — kijárt ez az irodalom. Folyóirataink voltak. Szóval ez a mi irodalmunk történetében már előfordult. Nem tudom, hogy mennyivel vagyunk mi modernebbek mondjuk egy Tamási Aronnal, aki a maga szürrealizmusával és egyáltalán a maga prózájával még mindig nem teherterhel és nem olyan hagyomány, amellyel szakítanunk kell. Ellenkezőleg: még mindig mehetünk a nyomában. Az orientációt megkönnyíti, hogy a romániai magyar irodalom történetében már bizonyos utakról bebizonyosodott az, hogy járhatatlanok, hogy nem érdemes menni rajtuk. Valahogy úgy, mint amikor egy bányáról bebizonyosodik, hogy nem érdemes termelni benne, mert vizes, gyöngye az ér. Nekünk az ilyen avantgarde hagyományoktól kell megszabadulnunk. Ne értsen senki se félre: nem az avantgarde ellen akarok beszélni. A rosszul sikerült kísérletektől kell megszabadulnunk, ugyanakkor attól, ami prolektult néven nehezedett ránk, ami késleltette mondjuk egy Sütő András, egy Páskándi Géza jelentkezését. Ez a nehezék megnehezítette azt, ami irodalomtól független és — ez nemcsak a mi irodalmunkra, hanem Közép-Európa minden más irodalmára vonatkozik — ugyanúgy galuskát tett a már kialakult költők torkába is. Mondjuk Szemlér Ferencnek — hogy éppen a jelenlevőt említssem — nyelnie kellett egy nagyot és nem kellett semmi mást csinálnia, csak visszanyernie azt a hangját, amelyet bizonyos időben nem vett igénybe, mert nem is volt rá társadalmi igény. Hivatalosan. Tehát ezektől kellett nekünk megszabadulnunk. Még mindig az az érzésem, hogy nem csináltunk olyan nagy dolgot. A prózában is voltak régebben a maiakhoz hasonló sikereink. Kuncz Aladárra, Markovits Rodion *Szibériai garnizonjára* gondolok. Nemzetközi sikerei is voltak a romániai magyar irodalomnak, nem beszélve itt ugye a Tamási-életműről. Igen örvendetes az, ami most nálunk megindult. És örvendetes az, hogy ennek az irodalomnak az alkotói nem gondolnak a gombra, miközben a kabátot csinálják. Vagyis nem egy gombhoz varrjuk a kabátot. Ez az irodalom a romániai valóság talajából táplálkozik, a legjobb hagyományokra épül. Az irodalom meggyőződéseim szerint úgy épül, mint egy középület, mint egy szentegyház: körli köre, az alaptól fölfelé. Mi tehetségünkhöz mérten ezen az épületen, a romániai magyar irodalom épületén dolgozunk, ki-ki a maga képessége szerint. Ezt a hasonlatomat a jugoszláviai román irodalommal kapcsolatosan írtam le. Van közöttünk, aki

ablakot csinál, van, aki támpillért rak, van, aki freskót fest. Mondjuk Páskándi Géza éppen egy ilyen nonfiguratív freskót fest az oltár fölé, Sütő András pedig egy egész népnek ír, megírja a templomi közönségnek a zsoltárt, hogyha arról van szó, hogy a templomnak ez is kelléke, vagy ő csinálja a szószéket. Tehát egy folytonosságról van szó, ezt szeretném hangsúlyozni. S amiben erényét látom a romániai törekvésnek, az az — és ezt nem dicsekvésképpen mondom —, hogy igyekszünk lépést tartani, amennyire lehet, habár ez az irodalom első-sorban egy nemzet, egy nép vagy éppen egy nemzetiség számára készül. Olyan irodalomról nem tudunk, amely egyenesen a világirodalomnak készült volna. Tehát a lehetőségeinket eleve megszüntetik a viszonyaink, amikor sok minden fel van fedezve, csakugyan elavult dolog volna, ha még mindig barlangban lyukakat vájnánk, holott a világon műanyag, beton- és acélépítkezés folyik. Tehát a romániai magyar irodalom a maga hajlékát az új építőanyagok figyelembevételével igyekszik tovább tervezni. Örülök annak, hogy az egyetemes magyar irodalmon belül van egy olyan kísérleti lehetőség amilyen Jugoszláviában van. Csak olyankor szomorodom el, amikor az avantgarde — engedjék meg, hogy előrsnek fordítsam magyarra —, az előrs irodalom egyes képviselői annyira elmennek a rajtvonaltól, az első vonaltól, hogy már nem tudják a kapcsolatot tartani a futóárókban vagy lövészárókban hasalókkal és már rádióösszeköttetés sincsen. Gyánítom, hogy a vezetőség — ebben az esetben a kritika — hadijelentései jobb esetben vagy füllentenek ilyenkor, hogy a földérintés nagyon jól folyik, vagy még mindig hisznek, remélnek, hogy ott elől a munkálatok nagyon jól folynak. Tehát az avantgarde-nak, az előrsnek, a földérintésnek szerintem egyetlen értelme van: a frontot szolgálni. Nem hiszek ezekben az irányzatokban, még akkor se, ha ezek pillanatnyilag irodalmi iskolák. Számítani kell a közönségre is, amelyet félre lehet vezetni. Mindannyian átéltük a világháborút, hadijelentéseket hallottunk, amelyek arról szóltak, hogy nagyon jól folynak a hadműveletek, közben már régen jöttek visszafelé a hadak. A mi irodalmunknak az a jellemzője, hogy a hagyomány és a jövőendő egysége próbál valamilyen módon megvalósulni benne.

SÜTŐ ANDRÁS: Nem hiszem, Sanyi, hogy ellentét lenne közöttünk ebben. Hagyomány és szakítás egységéről beszéltem. Ezen azt értem, hogy annak a Szemlér Ferencnek, akiről diákokként azt olvastuk, hogy a Nyugat hatósugarában, a Nyugat-nemzedéknek az esztétikai vonzásában indult, meg kellett a saját mestereit haladnia, nem abban az értelemben, hogy Adynál nagyobb költővé nőjön, hanem hogy a saját egyéniségét érvényesítse. Minden valamirevaló tehetség azzal, hogy fölszívja azt a hagyományt, amire szüksége van, egyben tovább is lép, tehát szakít is és tovább is viszi. A szakítást olyan értelemben használom, hogy egyrészt a saját egyszerű és utánozhatatlan egyéniségét juttatja érvényre, másrészt pedig nyilvánvaló, hogy szakítás és hagyomány egységét kell értenünk azon, hogy 1973-ban már nem lehet Móricz modorában írni novellát. Ennek ellenére nyilvánvaló, hogy Móricz szellemi öröksége meghatározhatja egy egész nemzedéknek a kibontakozását.

KANYÁDI SÁNDOR: Ez tökéletesen így van, András, de ez minden irodalomra áll, nemcsak a romániai magyar irodalomra. Petőfi-verset írni ma persze hogy nevetséges, de úgy írni verset, ahogy Petőfi Sándor írt volna ma, ez a lényege a kérdésnek.

SÜTŐ ANDRÁS: Azt viszont nem tudjuk, hogyan írt volna Petőfi. Azt hiszem, a harmincas években úgy, ahogy József Attila, utána meg úgy, mint Szabó Lőrinc, Weöres Sándor, Illyés Gyula.

OZENET: Magyar Lajosról írta Kányádi Sándor azt, hogy — bár a költő hazája a nagyvilág — valahogy otthon kell lennünk ahhoz, hogy felnöjön szívünkben »a sudár Szabadság«. Bár a most következő kérdéssel kapcsolatban Gálfalvi Zsolt és Kányádi Sándor is már szólt néhány szót, a kérdést mégis fölteszük, hátha van még mit mondanunk róla: Vajon azt jelenti-e ez, hogy hazai földben kell görcsösen megkapaszkodnunk ahhoz, hogy egyetemes érvényű, mondanivalóú és jelentőségű műveket alkossunk?

SZEMLÉR FERENC: A benyomásom az, hogy a kérdésben tulajdonképpen benne van a felelet is. Amennyiben nem érzem a talpam alatt a földet, akkor nem tudok elrugaszkodni tőle. Ha viszont nem ugortam elég magasra, akkor nem tudom megmutatni azt az erőt, amit nekem az a föld ad, amelyből kinőttem és amelyből születtem. Ennek a kérdésnek a megoldása lényegében, azt hiszem, igen egyszerű. Írói munkámban soha nem tudtam elvonatkoztatni magamat attól a valóságtól, amelyben éltem, viszont soha nem tudtam elvonatkoztatni magamat attól az eszménytől sem, amelyet megvalósítani akartam. Nagyon egyértelmű Páskándival akkor, amikor a hagyomány és az újítás közé vont mesterséges ellentétvonalak ellen tiltakozik. A hagyományhoz természetesen hozzátartozik mondjuk az a romániai magyar irodalom, amely nem most kezdődött, hanem évszázadokkal ezelőtt indult meg már a maga útján, s amelyet mi úgy folytatunk ma, hogy az egész európai irodalom és az egész világirodalom minden lehetőségét igyekszünk felhasználni. Nagyon örvendek annak, hogy legtöbb írónk mégiscsak ezt vallja. Nálunk már régen elmúltak azok az idők, amikor a Sütő említette hagyományosságnak, vagyis hagyományörzésnek, magyarul mondva konzervativizmusnak egyáltalán valamilyen sikere lehetett. Mi már ezen régen túl vagyunk. E pillanatban a kérdés nálunk az, legalábbis én úgy érzem, és tulajdonképpen mindig így éreztem, mennyiben vagy elég tehetséges ahhoz, hogy megírjad azt, ami benned van, mert lényegében minden emberben megvan az, ami az íróban is megvan, csak éppen az a kérdés, ki tudja-e fejezni ezt. Szóval itt a tehetség kérdése is felmerül. Nem lehet a tehetséget adottnak venni. A tehetséget szép lassan ki kell fejleszteni, meg kell találni a hozzávezető utakat, és amennyiben az illető csakugyan bebizonyította azt, hogy tud valamit, és ezt mások is elismerik, akkor ebben a pillanatban mégiscsak elértünk ahhoz az egységhez, amiről itten annyi szó esik. Engem itt többen is úgy aposztrofáltak, mint annak az egykori nagy nemzedéknek egyik tagját. Fel kell azonban hívnom a figyelmet arra, hogy az az úgynevezett nagy nemzedék sem volt annyira egységes, mint ahogy ma látjuk. Abban a nemzedékben volt egy hatalmas ellenzéki csoport, és ennek az ellenzéki csoportnak voltam én is az

egyik tagja. Ez az ellenzéki csoport volt képes arra, hogy a nagy nemzedéknek az eredményeit, a hagyományait átmentse abba a korba, amelyben mondjuk Páskándi Géza barátom alkot, és amelyben Kányádi Sándornak olyan ragyogó költeményei jelennek meg, és ahol a legfiatalabb közöttünk, Farkas Árpád is — aki ugyanúgy udvarhelyi mint én, de harminc év különbség van közöttünk — meg tudja mondani azt, amit annak idején a nagy nemzedék is érzett, csak a maga módján mondott ki. Ők már a maguk módján beszélnek, de azok, akik a nagy nemzedéknek az eredményeit tapasztalták és átélték, ugyanúgy át tudják élni az ő eredményeiket és a sikereiket is. Ez a mi egységünknek a titka.

PÁSKÁNDI GÉZA: Szerintem a modernség nem más, mint a hagyomány legmerészebb, legbátrabb lehetőségeinek a felismerése. Tulajdonképpen nem más, mint a hagyományból kiinduló vonalnak a legtávolabbi pontja. Hagyomány nélkül végeredményben modernség sincsen.

Dr. REHÁK LÁSZLÓ: Hogyan látjátok ti Romániából az itteni szellemi életet, az itteni alkotásokat, figyelembe véve azt, hogy két baráti államról van szó, s mindegyiknek megvan a maga sajátossága? Kíváncsi volnék arra a képre, amelyet a megismerés mostani fokán képesek vagytok szellemi életünkről alkotni.

FARKAS ÁRPÁD: Az az érzésem, hogy részleteiben is lehetne beszélni erről a problémáról. Ezeket a részleteket viszont meghatározónak pletyka jellegű, pletyka színezetű információk. Én például nyugodtan beszélhetek úgy a jugoszláviai magyar irodalomról, mint hogyha a romániai magyar irodalomról beszélnék. Nagyon a különbségek, de a lényeg egy. A mi kisebbségi tudatunk, mert van egy nemzetiségi tudatunk, nem az államalkotó néppel, hanem tulajdonképpen Európával szembeni kisebbségi tudat. Európa nagy népei, a franciák, az angolok, a németek, nem ismerik annyira egymás kultúráját, mint amennyire mi ismerjük az övéket. Mi a kultúra-szomjazásban és -fogyasztásban sokkal, de sokkal európaiabbak vagyunk, mint Európa nagy népei. A helyzet diktálta előny nem válik fölényé, és emiatt nyúvódunk egy olyan kis veteményeskertben, amelyben rengeteg mindent lehetne termelni, de mi elsősorban európai növényeket akarunk termesztani, és nem becsüljük eléggé a háztáji, a háztáji jelleget. Én sem becsülöm, mert elkényelmesíti az embert. Kimegy a kertbe, az ajtó mellett hagyományt tép, salátát szed, beviszi, az asztalra teszi. Elkényelmesíti, mert nem fárad eleget érte. Szerintem a fensége a szellemi munkának olyan körülmények között, ahogy mi szellemi munkát végzünk, az, hogy nem kell belterjes gazdálkodást folytatni, bár ez lenne a kényelmesebb, hanem igenis nagy-nagy gyalogtúrákat végezni azért, hogy szellemi pocakunk ne nőjön. Persze ez így elvont és nagyon egyszerűnek is tűnhet. A jugoszláviai magyar irodalomban nagyobb, érdekesebb felületek vannak. Nagyon sok szerintem a kihívási lehetőségek. Nem tudom megállapítani mindig, hogy mire hívnak: tánra vagy harcra? De ez előny. Nálunk bizonyos fajta homogenizálási törekvések vannak. Nem stilsztikai értelemben, hanem »egy fazékban egy kút vize főjön« alapon. Pedig gondolkodás nincs tusa nélkül. Itt, ebben a kis szellemi biro-

dalomban ez nagyobb intenzitással folyik, nagyobb ágyúkkal, illetve nagyobb ágyúlövésekkel, s ez, hogy úgy mondjam, izgalmasabb, szurkolószemmel nézve. Itt jön a gondolkodás és a szellemi tevékenység fegyelme. Szerintem nem elhanyagolható dolog saját szellemi tevékenységünknek a hasznát keresni. Gondolkodásunkban elsősorban az Európával szembeni kisebbségi tudatot kellene felszámolnunk ahhoz, hogy európaiakká válhassunk.

GÁLFALVI ZSOLT: Engedjétek meg, hogy hozzátegyek még valamit. A nyílt kérdés nyilvánvalóan nyílt választ követel. Mi a jugoszláviai magyar irodalmat és az egész jugoszláviai magyar művelődési életet olyan jelenségnek tartjuk, amelyet mindenekelőtt sokkal alaposabban és sokkal jobban kell ismernünk. Olyan jelenségnek, amelyről olvasóink számára sokkal többet kell beszélünk. Mindent meg kell tennünk azért, hogy a művészeti irodalmi közgondolkodásnak azok a valós, eleve serkentő élesztőként ható értékei, amelyek a jugoszláviai magyar művelődési életben megszülettek, a mi olvasóink számára is kincsekké váljanak. Úgy érzem, hogy azon a nagy és különösen szellemi vérkeringésen belül, amely a szocialista országokat összefűzi, amelynek Európa országait össze kellene fűznie, a nemzetiségekre különösképpen az a hivatás hárul, hogy — a közös nyelv adta lehetőségeket felhasználva — egymás jobbját megértését az eddiginél hatékonyabban elősegítsék. Ez nemcsak önismeretük, önmaguk gazdagítása, hanem ugyanakkor azoknak az országoknak a kulturális gazdagítása is, amelyekben élnek. Úgy vélem, hogy a jugoszláviai magyar szellemi élet sokkal több hasznos tanulságot rejt magában, mint amennyit belőle a magunk számára eddig értékesíteni tudtunk. A kisebbségi humanum Fábry megfogalmazásában nemcsak azt jelenti, hogy a nemzetiségek mindig érzékenyebbek a humanum érvényesítésére, mert jellegüknél fogva kisebbségben vannak, hanem azt is jelenti, hogy ezzel a történelmi folyamatokban kialakult érzékenységükkel és fogékonyságukkal hozzájárulhatnak ahhoz, hogy a többségi nemzetek is jobban magukévá tegyék a humanumnak, a mi esetünkben a szocialista humanumnak a gondolatát. A jobb együttműködés, az értékek kölcsönös cseréje, a megismerés lehetőségeinket, távlatainkat, gondolkodásunkat gazdagíthatja, s úgy érzem, nélkülözhetetlen feltétele annak, hogy akár a jugoszláviai, akár a romániai, akár a csehszlovákiai magyar szellemi élet továbbfejlődjék. Még két dologra szeretnék nagyon röviden kitérni: fogalmazásaimban igyekeztem nagyon következetesen a kérdést nem az irodalomra leszűkíteni, hanem a jugoszláviai magyar szellemi életről beszélni. Úgy érzem, döntő fontosságú tényező az, hogy az irodalom igen jelentős szerepének a lebecsülése nélkül egyre inkább tudatosítsuk, hogy egy nemzetiség csak akkor fejlődhet, akkor állhat helyt magáért, hogyha szellemi életének skálája mindazt átfogja, amit egy nemzet szellemi élete átfog. Nem az irodalom ellen beszélek, hiszen ez a hivatásom és ez a kenyérem, irodalommal foglalkozom, de meg kell értenünk azt, hogy amennyiben a nemzetiségi művelődés köréből kizárjuk, vagy nem elég hatékonyan érvényesítjük a human és ugyanakkor az egzakt tudományokat, akkor a nemzetiséget bizonyos fokig szellemi meddőségre ítéljük és végső fokon az irodalom, a mű-

vészet ellen is támadunk, pontosan megfosztjuk a továbbfejlődés lehetőségétől. Ezért szeretném hangsúlyozni azt, hogy a kölcsönös megismerés nemcsak az irodalmi művekre, nemcsak a művészi életnek a megismerését kell hogy jelentse, hanem mindenekelőtt mindannak, amit a nemzetiségek gondolkodása, szellemi élete létrehozott. A másik dolog, amiről nagyon röviden beszélni szeretnék: függetlenül attól, hogy utánam még ki mit fog mondani, szeretném megköszönni az Üzenet szerkesztőségének az irántunk tanúsított érdeklődését, azt, hogy erre az érzésem szerint számunkra különösképpen hasznos kerekasztal melletti beszélgetésre meghívott bennünket. Szeretném elmondani azt is, hogy bár néha találunk bírálivalót is az Üzenetben, látjuk azt, hogy a szerkesztőség küzd azokkal a gondokkal, amelyekkel más irodalmi lapok szerkesztői is — nálunk is, máshol is — küzdenek. Rendkívül nagyra becsüljük azt a következetes törekvést, hogy ez a lap ezernyi szállal kötődjék ahhoz a földhöz, amelyből kinőtt, hogy a szellemi műhelyek legváltozatosabb eszközeit felhasználva magába foglalja azokat a problémákat, azokat a kérdéseket, amelyekkel Jugoszlávia nemzetei, nemzetiségei és a lap jellegének megfelelően a jugoszláviai magyar nemzetiség foglalkozik. Mindaz, ami múltját, jelenét és jövőjét jellemzi.

SÜTŐ ANDRÁS: Őszintén és bizonyos önkritikával visszük át, ugye kedves Zsolt, hogy a jugoszláviai magyar lapok sokkal többet foglalkoznak romániai magyar irodalmi jelenségekkel, mint a romániai magyar lapok az itteniekkel. Ebben a pillanatban egyoldalúnak tűnik az együttműködés. Ez a találkozó, ha már gyakorlati kérdésekre is kitért, mindenképpen arra késztet bennünket, hogy ezen az egyoldalú érdeklődésen segítsünk. Számomra rendkívül izgalmas a jugoszláviai magyar irodalom mai forrongása. Például az esszéirodalmat frissebbnek, elevebbnek és modernebbnek, a nagyvilág impulzusait gyorsabban felvevőnek tartom, és ez miránk is nyilvánvalóan jó hatással lehetne. Rendkívül izgalmas a gondolat, amelyet itt olvastam valahol: kelet-európaiasság. Azzal kell hazamennünk, legalábbis ami engem illet, hogy az Igaz szó, az Új Élet és a hozzánk közelebb álló lapok szerkesztőivel meg kell találunk a módját annak, hogy ezt az egyoldalú érdeklődést valahogy helyrebillentsük. A könyvbehozatal és -kivitel kérdése, mert hiszen ez az alapja a kölcsönös megismerkedésnek, valószínűleg a mi hatáskörünket meghaladó kérdés, de hát minden kérdés ott születik meg, ahol a felvetők képtelenek ezt megoldani.

SZEMLÉR FERENC: A jugoszláviai magyar írók szintén önként vállalt kötelességnek érzik azt, hogy a szerbhorvát és a többi szellemi élet jelenségeit a maguk olvasóival megismertessék. Nekünk azt a lehetőséget kell kihasználnunk, hogy nemcsak a mi közös nyelvünk és közös irodalmunk jelenségeit ismerhessük meg, hanem rajtunk keresztül ti megismerhessétek a román szellemi élet eredményeit, és mi rajtatok keresztül megismerhessük a szerbhorvát irodalom jelenségeit. Tehát ez egy gyakorlati kérdés, amely azonban nagyon fontos, mert számomra semmiféle lehetőség nem nyílik arra, hogy akár Davičót, akár Tadijanovičot, akár Jure Kaštelant megismerjük, hogy hirtelenjében csak azoknak a nevével említsem, akik eszembe jutnak. Csakis rajtatok keresztül ismerhetjük meg őket, akik fordítjátok és magyarázzá-

tok őket. Ugyanígy ti Sadoveanut, Eminescut, Arghezit, Sorescut rajtunk keresztül ismerhetitek meg. Tehát ezzel mi tulajdonképpen többet teljesítünk annál, mint ami a saját ügyünk volna, mert hozzájárulunk ahhoz, hogy nemcsak a két kisebbségi irodalom, hanem a népek, a nemzetek, az országok is közelebb kerüljenek egymáshoz. Azt hiszem, hogy ezt a munkát a jövőben is folytatnunk kell.

PÁSKÁNDI GÉZA: Gyakorlatilag valóban arról van szó, amit a kollegáim mondtak: meg kell nézni, mennyire lehet intézményesíteni, személyesen intézményesíteni ezeket a találkozókat, a jelenléteket ott a mi irodalmi lapjaink hasábjain, hogyan lehet megoldani a könyvcserét, hogyan lehet hivatalosan bármilyen kevés könyvet is kicserélni. Ha száz könyvet küldünk a kiadón keresztül, vagy száz könyvet rendelünk, ez nem azt jelenti, hogy száz ember olvassa majd el. Kezdetben bármilyen kis számmal is indulhatunk, mert ezt a számot nyugodtan meg lehet szorozni legalább tízzel, később még többel.

Február elején neves romániai írók jártak Vajdaságban és Baranyában. Közülük hatan — Farkas Árpád, Gálfalvi Zsolt, Kányádi Sándor, Páskándi Géza, Sütő András és Szemlér Ferenc — Szabadkára is ellátogattak és 6-án — dr. Rehák Lászlóval, a *Létünk* főszerkesztőjével együtt — részt vettek a lapunk által szervezett kerekasztal-beszélgetésen, majd irodalmi estet tartottak a Nép körben. A beszélgetés során elhangzott véleményeket, valamint az író-olvasó találkozón elmondott bevezetőt és összekötő szöveget azzal a szándékkal közöljük, hogy olvasóinkat megismertessük jeles vendégeinkkel és a romániai magyar irodalom önsznmelő törekvéseivel.

GÁLFALVI ZSOLT BEVEZETŐJE

Tisztelt közönség, kedves barátaink!

Engedjék meg, hogy Románia Szocialista Köztársaság Írószövetsége s egyben a jelenlevő romániai magyar írók nevében köszönetet mondjak a szabadkai Népkörnek, az Üzenet és az Életjel szerkesztőségének a megtisztelő meghívásért, nagyra becsült barátunknak, Urbán János írónak szíves üdvözlő beszédéért, Önöknek a megjelenésükkel irántunk tanúsított hízegő figyelmükért, a meleg fogadtatásért s egyben baráti és családi szóval köszöntsem minden szabadkai olvasónkat.

Barátok hívtak, barátok vártak, barátok fogadtak itt bennünket. Szocialista országainkat az azonos eszmények, közös célok, a kölcsönös megbecsülés és a szoros együttműködés tartós szálai fűzik össze. Olyan országból jöttünk és olyan országba érkezünk, amelyeknek népe a saját kezébe vette sorsának formálását és nem mond le arról, hogy továbbra is a maga szándékai, törekvései, hagyományai szerint egyengesse jelenét és jövőjét oly bonyolult világunkban és az egyenjogú népek nagy közösségében. Az író, aki a maga sajátos módján népe lelkületének, szellemiségének kifejezője, a politikai, gazdasági, társadalmi téren kialakult együttműködést a szellemi értékek kölcsönös megismertetésének útján igyekszik bensőségebbé varázsolni, az értelmi-érzelmi megértés, közeledés hídjait építve a népek, nemzetek, az emberek között. Szívüöl kívánjuk, hogy mostani látogatásunk, találkozásaink sorozata szilárd kötőanyagként illeszkedjék be ebbe a hídiba, erősödjék és tartalmasodjék a romániai és jugoszláviai írók kölcsönös tiszteleten és érdeklődésen alapuló együttműködése s legyen példája annak, miként lehet az írástudóknak a maguk néha erőtlenségnek tűnő, de mégis messzehangzó szavával hatékonyan szolgálniuk — a humanizmus eszményeinek vonzaskörében — a béke és biztonság Európájának és világának — mindnyájunk közös álmának és törekvésének megvalósulását.

Amit ma este elmondunk, felolvasunk frásainkból Önöknek, szerény mutató kíván csupán lenni a romániai magyar irodalom sokszínűségéből. Irodalmunk életének mai pillanatát íróinknak az a törekvése jellemzi, hogy — természetesen mindenki a maga módján, művészi egyéniségével, stílusával — minél hitelesebben, árnyaltabban és művésziiben fejezzék ki az emberekben és az emberek közötti viszonyokban kibontakozó, sokszor ellentmondásos folyamatokat, mindazt, amit életnek, a mi életünknek nevezünk. A romániai írás sikerült alkotásait a közösségi gond és felelősség hatja át, az a sörkentő hit, hogy van mit mondanunk és vannak, akik meghallgatják szavunkat.

Jugoszláviai látogatásunkra együtt jöttünk el román és romániai magyar írók, a szocialista Románia nagy családjának egyenjogú tagjai, mint ahogy otthon is közös eszmények jegyében, egymást kölcsönösen sajátos értékekkel gazdagítva fejtjük ki munkánkat. Mialatt itt Önökkel találkozunk, román íróbarátaink Versecen lépnek olvasóik elé. Meggyőződésünk, hogy az írók minden tőle telhetőt meg kell tennie, mindenekelőtt a valóság művészi kimondásával, a szocialista nemzetek és a szocialista nemzetiségek belső harmóniájáért és az egyenjogúság gyakorlati, maradéktalan érvényesüléséért az élet minden területén.

A mi irodalmunk elkötelezett irodalom — szándékaink szerint az emberhez méltó gond és felelősség irodalma. Mai eszményeink és múltbeli hagyományaink, tapasztalataink egyaránt ezt az utat szabták ki számunkra. Európának ezeknek a tájain, a Duna mentén az évszázadok során gyakran tomboltak kíméletlen, sodró és próbáló szelek. Aki itt meg akart maradni, aki itt meg akarta őrizni magát és azt, amit az idők távolából hozott és az idők távolának tovább kívánt adni, annak ugyancsak erősen és leleményesen kellett kapaszkodnia. A történelem intó tanulsága, hogy a megtartó fogódzók között milyen jelentős volt és maradt az anyanyelv, az írás, a gondolat.

A romániai magyar irodalom alakulását ugyanazok a társadalmi-politikai tényezők határozzák meg, mint a testvéri román írásét, a sokszínűség egységét valló irodalmunk azonos valóság talajából nő ki. A romániaiságot éppúgy egyik megkülönböztető jegyünknek valljuk, mint itteni társaink az anyanyelvben és írásban a jugoszláviaiságot. Ezt a felismerést nem gyengíti, hanem erősíti azt az otthoniasságot biztosító tudat, hogy a *Halotti Beszéd* névtelen szerzőjétől Balassin át József Attiláig és tovább ívelő halhatatlan sortól tanultuk az ígét, örököltük a szép szót, a kötelező s tápláló hagyományt. Hisszük és valljuk, hogy akkor vagyunk közös hazánk hű fiai, ha emberségünkkel együtt alkotón őrizzük magyarságunkat is. Ugyanakkor biztos vagyok abban, hogy a szó, amit mi, romániai magyar írók éppúgy formálunk, mint jugoszláviai magyar kollégáink, és éppúgy kívánunk továbbadni utódaink utódainak is, nemcsak minket rokonít, hanem ahhoz is hozzásegít, hogy országaink barátságát hasznosabban munkálhassuk. Minden múltból örökölt előítélet, ordas eszme, bizalmatlanság nagyfokú elvszerűséget, érzékenységet és következetességet igénylő kigyomlálása a szocialista emberség győzelmének, annak, hogy egy százötven évvel ezelőtt született költőnk szavaival élve: a szellem napvilága ragyoghasson minden ház ablakán. Társaimmal együtt vallom, hogy ezért a célért élni és írni érdemes.

Előljáróban ezt szerettem volna Önöknek — a jelzőket ismételve — baráti és családi szóval elmondani.

*

A továbbiakban az a kevéssé hálás feladat hárul rám, hogy bemutassam Önöknek íróküldöttségünk tagjait. Remélni szeretném, hogy mindez lényegében felesleges, hiszen akik itt ma este színpadra

lépnek, korántsem ismeretlenek Önök előtt. Könyveik, műveik — melyek közül jó néhányat a jugoszláviai magyar lapok, folyóiratok is közöltek — minden bemutató szónál hatásosabban ajánlják kollégáimat a közönség szíves figyelmébe. Éppen ezért csak néhány mondatra kívánok szorítkozni, inkább tájékoztató, mint értékelő jelleggel. A jelenlevők olyan gazdag és sokoldalú, állandóan tovább teljesedő életművek alkotói, hogy a rendelkezésemre álló keretek között, bárcsak vázlatos portrét is rajzolni róluk, hiú próbálkozás lenne.

Kezdjük — betűrendben — a jelenlevők lefiatalabbjával, *Farkas Árpáddal*. A hatvanas évek közepén, gyermekfejjel jelentkezett a romániai magyar költészetben, s ma már, két kötet után, ha a neve mellől nem is kopott le a »fiatal« jelző, de mindenesetre mellé került az »érett« minősítés is. Első kötete *Másnapos ének* címen 1968-ban jelent meg, a Forrás sorozatban, amely az utóbbi évtizedben oly sok kivételes tehetség útnakindítója volt. Második kötete, a *Jegyenekör* 1971-ben látott napvilágot, szinte órák alatt fogyott el, és ami verseskönyvnlé világméretekben is ritkaság, második kiadást kellett nyomtatni belőle. A második kiadás ötezer példányt jelentett — a kötet azonban változatlanul hiánycikk. Anélkül, hogy a műalkotásnak és befogadójának, az olvasónak a viszonyát leegyszerűsítőnk, az ilyen nagyméretű érdeklődés félreérthetetlenül arról tanúskodik, hogy Farkas Árpád költészete reális és konkrét, az esztétikumtól el nem választható emberi-társadalmi szükségletet, szebben szólva igényt elégít ki. Azoknak az olvasóknak az igényét, akik számára a költészet értelme azonos az értelem költészetével, akik a realista illúziótlanságot nem tévesztik össze a kiábrándultság csömörével, a szenvedélyes józanságot a szenvtelenséggel, a hamis eszményítéstől való eltávolodást az eszménytelenséggel; akik elvesztették ugyan illúzióikat, de az illuzórikus gyánuatlanságot nem az élet, a társadalmi cselekvés értelme iránti gyánakvással cserélték fel. Amikor a költő egyik versében azt óvja »mi mitosztalan már / de lelkiismeret még« — fogalmilag is pontosan tömöríti alapállásának két egymással szorosan összefüggő pólusát: az illúziókkal, a hamisító mítoszokkal való szakítást és a közösségi elkötelezettség felelősségtudatát. Farkas Árpád népszerűsége a valóság költészetére érzékeny költőt és a költészet valóságára fogékony olvasót egyaránt dicséri.

Farkas Árpád (sz. 1944) jelenleg Kovászna megye székvárosában, Sepsiszentgyörgyön él, és az Írószövetség Marosvásárhelyen megjelenő folyóiratának, az Igaz Szónak belső munkatársa.

Igazán nem szeretnék — miután Farkas Árpádban az illúziótlanságot dicsértem — rózsaszínű képet festeni a romániai magyar költészet helyzetéről és sikereiről, *Kányádi Sándor* bemutatását mégis azzal kell kezdenem, hogy az ő 1970-ben megjelent, *Fától fáig* című gyűjteményes verseskötete is csak két kiadásban tudta legalább némileg kielégíteni az olvasók érdeklődését. Bár első versei csaknem negyedszázaddal ezelőtt jelentek meg, szeretném őt is a fiatal költők közé sorolni, már csak azért is, mert azonos nemzedékhez tartozunk. Kányádi reprezentatív kötete voltaképpen a naivitástól a tapasztalatokon alapuló és szükségképpen problematikus tudásig, felismerésig

vezető belső út sajátos költői vetülete. Ez az út — a megismerés rögzős útja — az egyszerűtől az összetett, az ifjonti hittől az érett tudás, a felhőtlen derűtől a realitásokkal való számolás felé ível. Őszintén meg kell vallanom, hogy annak idején, indulásának éveiben, amikor frissességükben, egyszerűségükben, tisztaságukban megkapó lírai dalait és zsánerképeit írta, nehezen hittem volna el, hogy nem is sok év múltán Kányádi az egyik leginkább bölcselő igényű költő lesz. Rögtön szeretném hozzátenni; a gondolatiság előtérbe kerülése korántsem szorította ki költészetéből a valóság nyers és erőteljes színeit, vonalait, és nem feledtette el a népköltészet annak idején meghatározó ihletését sem. Mindez a modern költészet magasabb fokán szintetizálódott sajátos vonzó, fanyarságában is tartásos lírává. Nem véletlen, hogy az utóbbi évtizedben írt verseiben állandóan visszatér Bartok és Brincusi neve — nem egyszerűen névként, hanem emberiművészi magatartásként, példaként, ihlető motívumként. A népi gyökerektől a bonyolulttól át az egyszerűig eljutó, a folklorból alkotón merítve a modern kor komplexitását kifejező nagy művészet vonzókörében formálódott ez a költészet. Mindez mindenekelőtt gondolatiságban és formai eszközeinek alakulásában érzékelhető s emellett abban is, hogy Kányádi verseiben a falu világának átalakulása és a mai nagyvárosi civilizáció ellentmondásossága egyaránt benne lüktet. Ami ebben a vonatkozásban különösképpen jellemző: a faluról jövő költő nem valami bukolikusnak szánt idillt állít szembe a nagyvárosi életforma zaklatottságával, hanem az utóbbi környezetben honos ember jellegzetesen mai riadtságát szólatatja meg. Kányádi költészete a maga egészében elkötelezett, összetettségében is hangsúlyozottan közügyi, a valóság új tartalmát gondolatilag-érzelmileg magas hőfokon szintetizáló líra.

Kányádi Sándor (sz. 1929) egy Küküllő menti székely faluban született, a középfokú ipari szakiskola elvégzése után színiakadémista volt, majd irodalomtanári diplomát szerzett. Jelenleg a legkisebbek irodalmi lapjának, a Kolozsváron megjelenő Napsugárnak az egyik szerkesztője és számos, gyermekek számára írt verseskönyv szerzője is. Kitűnő műfordító, sikeres drámaíró, és amikor csak teheti, világotató, olyanképpen, hogy Párizsban, Stockholmban vagy éppen Szabadkán sem felejtetheti el a Küküllő menti Nagygálambfalvát.

Huszegynéhány évvel ezelőtt, azokban a rendkívül mozgalmas és váratlan helyzeteket teremtő időkben Kányádi Sándort a nála évekkel fiatalabb Páskándi Géza »fedezte fel«. Páskándi szinte gyerekefjével ismert költő és fiatalokat tanácsokkal bátorító szerkesztő volt már — s később jelentős költővé, a romániai magyar irodalom egyik legsokszínűbb, legkeresőbb kedvű, nyugtalanítóan újszerű és vonzó alkotójává érlelődött. A költészetben, a novellában, az esszében és a drámában egyaránt otthon van, s ha néha egyik-másik írása vitára is ingerel, az biztos, hogy mindenre, amit ír, nagyon-nagyon oda kell figyelni. Kereső, kutató, kísérletező író, izgalmasan érdekes, korszerű mondanivalója és ebből kinövő sajátos formavilága megkülönböztetett helyet biztosít számára irodalmunkban. »Legalább Európát megtanulhattatok volna« — mondja egyik remekművű, gondolatgazdag novellá-

jának hőse —, s Páskándi írásaiból tudjuk, hogy ő valóban megtanulta Európát, nem földrajzi, hanem mindenekelőtt szellemi értelemben. Termékenysége, teremtőereje, művészi leleménye, mondandójának gazdagsága lenyűgöző. Nemrég jelent meg *Tű foka* című új verskötete, amely — saját szavai szerint — »tulajdonképpen regény: egy indulat, egy látomás regénye. Az igazi verseskönyvet épp olyan izgalommal lehet olvasni, mint egy bűnügyi regényt. A bűnügyi regényben a tettest fogják meg, az igazi verseskönyvben a lélek legmélyét érzük tetten«. S miközben ez a »regény« született, drámák sorozata is kikerült alkotóműhelyéből, amelyek a történelem és stílusukban ugyanakkor a drámatörténet különböző korszakait idézik meg, köztük két olyan kiemelkedő alkotás, mint az etikai szépségével, gondolati mélységével, dramaturgiai építkezésével egyaránt remeklő *Vendégség*, a hitújító Dávid Ferencről és a *Tornyot választok*, az anyanyelvű tudományosság és a felvilágosult gondolat erdélyi hősről, Apáczai Csere Jánosról. Azt, hogy említett művein kívül még mi mindent írt az utóbbi években, felsorolni is nehéz lenne — elolvasni azonban feltétlenül érdemes.

Páskándi Géza (sz. 1933) Kolozsváron él, a nemzetiségi könyvkiadó, a Kriterion ottani fiókszerkesztőségének lektora.

Tudom, hogy az irodalomban, a művészetben, a számok nem értékmérők, *Sütő András* bemutatásakor mégsem hagyhatom említés nélkül, hogy könyve, az *Anyám könnyű álmot ígér* rövid időn belül három kiadásban jelent meg és már túl van a százezer példányon — az újvidéki Magyar Szó folytatásos közlését nem is számítva. Ez a könyv volt az utóbbi negyedszázad romániai magyar irodalmának legnagyobb, legviszhangosabb könyvsikere, az egybehangzó olvasói és kritikai vélemények szerint megérdemelten. Írója ma negyvenöt éves, első írásai a negyvenes évek végén láttak napvilágot, számos novella és kötet, esszégyűjtemény, sokat játszott színdarab és több filmforgatókönyv szerzője. Románia Szocialista Köztársaság Írószövetségének alelnöke, a Marosvásárhelyen megjelenő *Új Élet* című társadalmi-politikai-művelődési képeslap főszerkesztője.

Anyám könnyű álmot ígér című könyvének műfajáról annak idején sokat vitatkoztak, valóban nehéz lenne eldönteni, hogy mi is valójában: naplójegyzet, írói szociográfia, regény, esszé, dokumentumirodalom. A felsorolt írásformák mindegyikéből van benne valami, mindezek sajátos ötvözete. Szerintem ennél sokkal fontosabb az, hogy *Sütő* könyve lényegében írói vallomás, vallomás az elkötelezettségről a nemzetiség, a nép, az emberiség sorsa és a humanizmus eszményei iránt. Mint ahogy ugyanilyen vallomás az elkötelezettségről ezt követő könyve, a műfajban és tárgyában látszólag eltérő jellegű *Rigó és apostol* című, úti tündééseket tartalmazó kötete is. Bármilyen távolságokat is jár be *Sütő* András időben és térben, a kiindulópont mindig a szülőföld, az otthoni közösség, az ebből kinövő gond és felelősség, amelynek sugarai hosszúsági és szélességi köröknél szabályosabban hálózák be az író lába elé terülő földabroszt Rómától Teheránig. Az állandó szellemi készenlét, az elkötelezett gond és felelősség, történelmi múlt, jelen és jövőbeli távlat egymásba játszó hullámmása, hagyományhoz való hűség és a napi gondokat, emberségünket vallató szigorral és

igényességgel számbavevő fogékonyság, az elődök és a közösség-kötelező erejű vonzása, a pusztakamarási mezei úttól a nyugat-európai autósztrádákig zökkenőmentesen ívelő figyelem alakítja ki azt a sajátos műformát, amelynek lényege a közügyekben — azaz: a kisebb és nagyobb közösség ügyeiben — való gondolkodás. Sütő két utóbbi könyvét — és nyugodtan hozzátehetjük — egész életművét — az a felismerés hatja át, hogy a könnyű álmot csak a gondokkal viaskodó, eszmélkedő ébrenlét ígérheti az embernek — a toll emberének is.

Eddig se volt könnyű dolgom, miközben sokrétű életművek elemzését néhány mondatba próbáltam tömöríteni, *Szemlér Ferenc* írói oeuvre-jének bemutatásakor a nehézségek azonban megsokszorozódnak: a romániai magyar irodalom egyik leggazdagabb, legsokrétűbb, legimpozánsabb arányú életműve az övé. Bármennyire is igazságtalan leszek a termékeny és jelentős prózaíró, a kivételes műveltségű és tájékozottságú esszéista, a szellemes drámaíró, a páratlan invenciójú műfordító iránt, ezúttal csak a költőről tudok néhány szót mondani. Szemlér Ferencnek (sz. 1906) a húszas évek elején kibontakozó költészete, amely a csaknem másfél évtized előtt megjelent *Téli alma* című kötetével a művészi érettség és összegezés kivételesen termékeny szakaszába lépett, a legfinomabbra csiszolt gyémántkristály vonzó ragyogását, keménységét, sokszínűségét és tisztaságát idézi emlékezetünkbe. Klasszikus veretű költészettel van dolgunk a szó legjobb és legteljesebb értelmében. A klasszikus veret ebben az esetben a forma játékos könnyedségében is szigorú fegyelmén túl mindenekelőtt a harmóniát jelenti, azt a harmóniát, amely a művészetben csak a valóság tényeivel való könnyörtelen és férfias szembenézés eredménye lehet, azt a harmóniát, amelyért mindig, újra és újra meg kell küzdenünk, amelyet csak az emberi elme és értelem mindig rendet és rációt kereső ereje teremthet meg. Ebben a harmóniában a leszűrt élettapasztalat és életbölcesség, a világgal és önmagával viaskodó lélek fegyelme, a félelmektől és szorongásoktól sohasem szabaduló, de azokon éppen felismerésük és bevallásuk révén mindig felülkerekedő, a megismerés veszélyes kalandját minden idegszálával átélő ember keservesen megszenvedett fölénye kristályosodik ki. A lét végső kérdéseinek emberi kérdőjelei Szemlér költészetében nem elvontságot és még kevésbé metafizikai életidegenséget eredményeznek. Válaszainak érzelmileg és világnézetileg-gondolatilag egyaránt átélit döntő eleme az elkötelezettség tudatosulása, szervessé válása; az elkötelezettségé az alkotó, termékeny, hasznos élet, a közösség, a nép, a szülőföld iránt. Annak az emberileg-esztétikailag egyaránt rendkívül vonzó, klasszikus költői harmóniának, amelyre már utaltam, éppen ez az egyik megkülönböztető vonása. Ez a harmónia nem olümposzi fölény és megnyugvás — a vergődő, kétségekkel küzdő, szaggatottságaival szembenéző ember nagyon is emberi, világnézeti gyökérzetű, kiharcolt bölcsessége. Sokat kellene még mondani Szemlérről, elégedjünk meg ezúttal azzal a bizonyossággal, hogy az ő esetében a költő szó mellé minősítő jelzőt illeszteni már felesleges.

ÖRÖKSÉG

DÉR ZOLTÁN

TONCS GUSZTÁV PETŐFI-TANULMÁNYAI

Toncs Gusztáv igen nagy reményeket fűzött Petőfivel foglalkozó munkáihoz. Hátramaradt iratai között két vastkos dossziét töltenek ki a költő műveiről készült jegyzetek s a kiadatlan tanulmányok. Különösen a versek földolgozására fordított nagy figyelmet. E dossziékban megőrzött följegyzések arra vallanak, hogy Toncsot 1887-től a húszas évek derekáig, tehát mintegy harminc éven át kisebb-nagyobb megszakításokkal, de szinte állandóan foglalkoztatta Petőfi. Munkája határozott módszerességet mutat, s arra vall, hogy rendkívül tüzetesen, sok szempont szerint szinte »felgöngyöltette« Petőfi életét és műveit. Az életrajzi följegyzésekből részletes naptárt készített. Arról, hogy mikor hol járt Petőfi, mely verseit hol írta, hol datálta. Sok jegyzet szól a szülőkről, a származás kérdéseiről: hol született, milyen vallásban nőtt föl, kik voltak a szülei, ősei?

Némi egyszerűsítéssel a két dosszié anyaga két alapszempont szerint különíthető el. Az egyik csoport a körülményekről, a korról, a társadalomról való tudást gyűjti össze, a másik a belső adottságok adatait. E két csoporton belül sor kerül a költői pálya külső eseményeinek, az eszmei hatásoknak a fölmérésére, valamint a költő eszméinek, hajlamainak, érzéseinek a tanulmányozására. Található itt vázlat és két dolgozat Petőfi szerelmeiről s a szerelmes versekről; külön dolgozat a költő tárgyköreiről; az életről és a halálról vallott gondolatokról; a költő képzeletéről, képeiről stb. Nem túlzás, ha azt mondjuk: Toncs a Petőfi-mű problematikájának szinte egész szövevényét tanulmányozta.

Érdeklődése az idők során alakult, módosult. Az 1888-ból származó dolgozat még az élet és a halál eszméjének a versekből kiolvasható mozzanatait veszi számba. Később a költőre irányul a figyelem, végül pedig egyéniségére, amelynek átvilágító jellemzésével Toncs az egész életmű jellemzését véli megoldani. Készülődésének — a jegyzetek tanulsága szerint — nagy lendületet adhatott Ferenczi Zoltán 1896-ban megjelent három kötetes Petőfi-életrajza. Alapos jegyzeteket készít a

könyvről, főleg a költő származására, gyerekkorára vonatkozó adatokat jegyzi szorgalmasan. Itt-ott kritikusan is. Főként ahol a tények s a jellem alakulásának kézenfekvő összefüggéseit Ferenczi nem ismeri föl. Toncs viszont éppen erre készült: az egyéniség fejlődésének ok-szerű magyarázatára. Annak megfejtésére, hogyan, miféle külső erők és belső adottságok révén emelkedett az egyszerű mészáros fia a világirodalom első vonalába.

Az irodalomtörténész Toncs ritkán elmélkedik, de az egyéniség alakulásának rajzához készülve, némely jegyzete szerint, végig kellett gondolnia az ember, az egyéniség alakulásának végső kérdéseit is. Azt, hogy az egyéniség mennyiben »születik« s mennyiben »terméke« a kornak. S jöllehet vizsgálatát szociológiaiának nevezte, az egyéniséget a külső és belső erők összhatása révén létrejött »eredménynek« tekintette. S ebben a kölcsönhatás hangsúlyozása ugyanannak az ösztönös és józan fölfogásnak a bizonyosága, mellyel más tanulmányaiban is találkozhatunk, s amely sokszor szinte dialektikus megoldásokra képesíti őt.

Nemcsak érezte, de tudta is, hogy a XIX. század költészetében a műfajok szerint való megközelítés egyre kevésbé vezethet célhoz. Az egyéniség kategóriájához is azért ragaszkodott, azért becsülte sokra, mert gyújtópontnak vélte, amelyben a forma s az életrajz tényei összefutnak. Egyik kézirat *Tájékoztásában* így ír erről: »Minden költői alkotás a költői egyéniség kifolyása, az egyéniség pedig részint a benne rejlő erőket, részint a körülmények által benne keletkező hatásokat tartalmazza. A költemény okozat, az egyéniség ok. Úgy járunk tehát el, hogy Petőfit vizsgálván mint dal-, óda- stb. költőt, e költeményeinek sajátságait egyénisége sajátságaiból fogjuk leszármaztatni.« Ily módon — véli Toncs — nem más művekből elvont normák szerint, hanem aszerint mérheti Petőfi műveit, hogy önmagukban milyenek. Hiszen az ember nem szorítható műfajokba. »Ma csak egy műfaj van különböző címek alatt, a lírai költészet.« Ez az állítás — Toncs szerint — Petőfire különösen érvényes, mert ő semmiféle szabálynak nem vetette alá magát. Tehát a műfajokat csak műformának tekintve óhajtja vizsgálni, vagyis aszerint, milyen sikerrel tud bennük a költő szelleme érvényesülni. Olyan fölfogás ez, melynek hajlékonysága még ma is szembeötlő.

Semmi kétség: legtöbb becsvággal s legszorgalmasabban *Petőfi egyénisége* című tanulmányán dolgozott. Ennek 1888-ban egy változatát már meg is írta. E dolgozat tartalmának rövid ismertetése sejtetheti, miről is szólt: Egyénisége megértésének kulcsa. — Életpályája egy képben. — Egyéniségének sokféle felfogása. — Alakja. — Érzékenysége. — Saját nyilatkozatai érzékenységéről. — Derült és komoly hangulatai. — Impressziók. (Példák.) (Megnyilvánulásai a külsőségekben.) — Gyors elhatározása és cselekvésmódja. (Példák.) — Képzetele és értelme. Elvei, világnézete. — Önérzetessége, függetlenség- és szabadság-érzete. — Szeretete és gyűlölete. — Petőfi jellemének pozitív iránya. — A tettek embere. Rajta van az ifjúság bélyege.

Annyi ebből a tartalomjegyzékből is sejthető, a teljes szöveg alapján pedig tudható is, hogy Toncs Petőfi egyéniségéről alkotott koncepciója lényegében megegyezik kora Petőfi-képével, s eredetinek csak annyiban mondható, hogy az egyéniség ismert tulajdonságait a versekből vett sok-sok idézettel, fölismeréssel igen részletesen rajzolja ki.

Ezzel a dolgozattal azonban elégedetlen lehetett, mert utána még sokáig gyűjtötte az adatokat egy nagyszabású új kifejtés számára. Filológiai, kronológiai táblázatok, tárgykör szerinti vizsgálatok eredményeit szerette volna egy logikusan fölépített műben hasznosítani. Ez a mű azonban érett formában nem készült el. Ami elkészült s megjelent — lesz még róla szó —, nem ugyanaz, amely a tervezetekben megvalósulni készült.

Eredményeit illetően értékesebbnek véljük azokat a tanulmányait, melyek Petőfi képzeletéről szólnak. Ezekből egy rövid részlet nyomtatásában is megjelent (Szabadkai Hírlap. 1887. november 20. 47. szám), de ennél jóval fontosabb az a mindmáig meg nem jelent, kéziratot dolgozat, melyet az alábbiakban közlünk. Ez szintén korai, 1887-ben íródott, de sok találó észrevétel található benne, s olyan sajtóságotra figyelmeztet, melyeket azóta föltárt ugyan a Petőfi-irodalom, Toncs idejében azonban még többé-kevésbé újdonságnak számítottak.

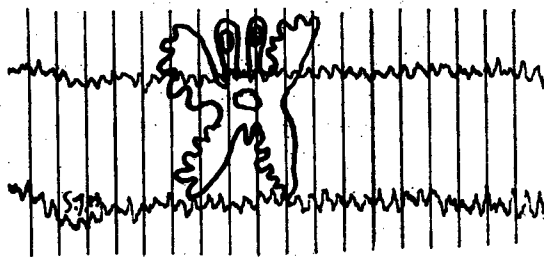
Az elméleti apparátus itt sem hivalkodó, de igen átgondolt. Kifejti, hogy mit ért képzelet alatt, s mik e fogalom összetevői. Ennek során beszél a szemléletről, annak elemeiről mint a képalkotás alapjairól. Aztán a képzettársításokról, az eszmekapcsolatokról s az érzéseknek a képzeletre tett hatásairól. Mai megítélésünk szerint is lényeges összetevőkről. Toncs nagyon jól tudta, s hangsúlyozta is, hogy a szubjektivitásnak a költői képekben, leírásokban milyen fontos a szerepe. Különösen Petőfi esetében, akit eredendően lírai természetnek tartván, eszerint igyekezett megérteni és jellemezni is. Erejét is szubjektivitásában, annak merész, eredeti, sokszínű megnyilatkozásában jelölte meg, s értelemi fegyelmét — bizonyára Gyulai nyomán — Aranyénál alábbra is becsülte.

A megjelentek láthatóan alkalmi cikkek, nem valamely tudományos föladat megoldása miatt készültek, hanem jubileumra, s így nem a művekkel foglalkoznak, hanem a jelenséget méltatják. Az 1923-as centenárium során, mikor a magyarság akklimatizálódását az új államban épp hogy elkezdte, érthető okból Toncs is a magyarság reprezentánsaként méltatta Petőfit: emberség és magyarság eszméinek zseniális összegezőjeként. Azt ekkor sem hallgatja el Toncs, hogy Petőfi költészete »maga az élet, maga a világ«, tehát e költészet kivételes gazdagságát, de legnagyobb nyomatékkal zsenialitásának erőt adó szerepét, nagyságának bátorító, fölemelő szépségét hangsúlyozza. (Bácsmezei Napló. 1922. december 31.) A vajdasági magyar értelmiség akkori közérzete ilyen cikket kívánt, illet sürgetett szinte könyörögve a topolyai A Hét szerkesztője is. Cikket, mely a többi néppel való testvériség jogát s a magyarság lehetőségét a legtisztább példa fölmutatásával tudja igazolni. »Petőfi a mi hitünk, reménységünk, oltalmunk, erős várunk, csak igazi magyar és emberi szívvel s megértéssel hallgassunk szavára. *Petőfi a magyar szellemnek inkarnációja és egybeolvadása*

az egyetemes emberi szellemmel, amelynek ragyogásából a magyar vonást, amelyet ő adott neki, többé soha semmiféle hatalom nem törölheti ki. (A Hét. 1923. február 18.)

Ez bizony nem tudomány már, hanem publicisztika, annak is retorikus kissé, s ha fontos, csak azért, mert kortörténeti adalék. A sok éven át gyűjtött anyag s az előmunkálatok gyümölcseinek inkább az a tanulmány tekinthető, amely *Petőfi* címmel a Szabadkán 1923-ban megjelent *Petőfi-Naptárban* látott napvilágot. Ám ez a tanulmány sem összegezése az előzményeknek, hanem — bizonyára az alkalom kívánta, hogy ilyen legyen — inkább népszerűsítő pályakép. A versekre támaszkodva beszél a költő szüleinről, a költő irántuk való érzéseiről. Beszél a gyermekkoráról, a versekről, melyek ebből az élménykörből származnak. A szabadság és dicsősségvágy korai megnyilatkozásairól, a vándorlás éveiről, aztán a költővé ért *Petőfi*ről. S ettől kezdve, noha tovább is az életrajz folyamatát követi, már a költészet eseményeit sorolja: a bortalokat, az úti jegyzeteket, a hazafias verseket, tájverseket stb. Így jut el a szerelmi lírán át a tetőpontig: a nagy szerelmes versek és politikai költemények magaslatáig.

Ismertetésünk szükségképpen egyszerűsít. Ha részletesebb lehetne, kitüntetné, hogy *Toncs* ismeretterjesztő munkájának szerénysége nagy szerkesztői ügyességet rejt. Ez a dolgozat ugyanis, miközben a versek révén életszerűen tükrözi az életrajz drámai folyamatát, a költő élményeiről szólva egyéniségéről is közli, ami az élményt kifejező vers megértéséhez szükséges. Összetett és átfogó pályaképet ad tehát, noha előtérben végig a költő élete áll. Pályaképet, mely minden fontosabb adatot közöl, minden fontosabb élménytípusról és műről beszél. Esztétikai elemzésbe nem mélyül, de éreztetni tudja a tüneményes jelenség jelentőségét. Arányosan, lendületesen, az anyag fölötti uralom biztonságával, s hangjában is kevésbé retorikusan, tehát tisztábban, mint az előbb említett újságcikkek. Új tudományos fölismeréssel nem szolgál ugyan ez a tanulmány sem, de rendelkezik az ismeretterjesztő munkának egy ritka sajátságával: szerényebb, mint a tudás, amely mögötte rejlik, s tartalmasságában föl-fölvillan a lepárlás előtti bőség gazdagsága is.

PETŐFI KÉPZELETE

Amíg a pszichológusok s utánuk az esztétikusok a képzeletet önálló tehetségnek tekintették, mely mint isteni adomány a megismerésnek alája nem esik, a költői művek keletkezéséről hű képet adni nem lehetett. Mert abba a sejtelmes tehetségbe, mely a lelkesülést akkor hozta létre, mikor akarta képeket úgy teremtett, mint neki tetszett, bepillantani nem lehetett; külső lény volt az, perszifikáció, tehát emberi alkotás, melynek az ismerő elme önálló létet tulajdonított. Ilyen csalódásnak az emberi elme már régen is ki volt téve, nemcsak a pszichológia terén; a nyelvtudomány terén a nyelv eredetének és sok részt a vallások eredetének kérdésében hasonló képzeleti lényekkel állnak szemközt a tudósok, kiirtásukra törekszenek; de mivel az elme éppen a természetében rejlő tévedésekhez ragaszkodik legjobban, törekvésüknek nem mindig van kellő sikere.

Manapság a képzeletet önálló lénynek nem tekinthetjük, hanem a *képzettársulás* egy módjának, mely bizonyos, eddig nem ismert fiziológiai folyamatokhoz kötve, akképpen jön létre, hogy a meglévő szemléleti elem alapján a képzeteket feldolgozza, átalakítja, formálja, egy szóval újraalkotja. Az, ami úgy jelenik meg elménkben a visszaidézés által, amiként oda bejutott, a képzeleti munkán nem ment keresztül; ellenben az, mi át van alakítva, más képzetekkel összekötve, az eredetiétől elválasztva, a képzelet kohóján át új alakban lép fel: a fantázia működésének nyomát viseli magán.

E lelki működésben két fontos tényt lehet észrevenni: az anyagot, melyet a képzeleti munka feldolgoz, és a szabadságot, mellyel feldolgozza. A feldolgozott anyag nem más, mint az eleven és a potenciális tudásban felhalmozott szemléleti elem. A képzelet erre van utalva, s mondhatjuk, hogy a képzelet egyetlenegy új szemléleti adatot nem teremt, csak azt, ami a szemléletben már adva van, feldolgozza. A képzelet létrehozta például a szárnyas ló képzetét, ez új képzet volt, mint egész, de részeiben (szárny és ló) már a tapasztalat által adott; így hozta létre a légújító képzetét (a repülés, a lég és a hajó képzetéből); a képzet maga, mint fantáziai alkotás, új, eredeti; de részeiben csak olyan, melyet a valóság nyújtott. Ugyanilyen eredményt látunk a költemények fejtegetésében is: Petőfi *A ledőlő szobor* c. költeménye részeiben éppúgy a valóság által adott szemléletből áll, mint az *Ambrus gazda* c. zsánerképe vagy a *János Vitéz* gyönyörű tündérországa. A képzelem *korlátoltsága* abban áll, hogy új szemléleti elemet nem alkothat. Rokon jelenség ezzel egészen az, ami az álombeli

képekre nézve áll; minden álmunk visszavezethető azon szemléleti képekre, melyek valamikor — akár tudunk róla, akár nem — tudatunkban voltak. Ennyiben az álomképek is korlátoztak.

De mily néptelen tér áll a képzelem előtt a szemléleti anyag feldolgozásában. A képzelem itt *szabad*, nem akadályozza semmi, törvényszerű kapcsolatokat a képzetek közt éppen úgy hozhat létre, mint törvényteleneket, életképeket éppen úgy alkothat, mint mesebeli lényeket, regés országokat, szép és torz alakokat; a tárgyakat kicsinyítheti, vagy nagyíthatja, vagy másokkal összkapcsolhatja. Ily sajátos munka közben s által keletkezik minden művészi alkotás. A fantázia hozza létre a tanulmányfejeket éppen úgy, mint az élő vagy élt alakok szobrait; a valóban létező vagy csak kigondolt tájak képeit; a hangok harmóniáját s a költői alkotások számtalan fajtát s módját az egyszerű mesétől kezdve az epikai s drámai alkotásokig s az egyszerű leírástól a magas roptú ódáig.

Szabadsága dolgában a képzelem hasonlít az álomképekhez. Ki volna merész, hogy az álomképek tarkaságát lerajzolja? Ki az a művész, ki az álmódó lélek alkotásait elevenségre s a képek százféleségére utolérheti? Az álomképek a tér és idő korlátain tútítve magukat, végtelen szabadsággal csapongnak s ami előbb szép angyali alak volt, a másik pillanatban ördögi torzalakká idomul, a szép róna kietlen erdőséggé változik, s a barátságos alakokat félelmes arcok váltják fel. E tarkabarka képek keletkezésének törvényszerűségét még eddig alig ismerjük, de hogy hasonlóságukat a képzeleti jelenségekkel észrevegyük, törvényszerűségükre nincs is szükségünk.

A képzelet korlátoltsága és szabadsága minden költőnél más és más, amint hogy minden embernél is az. A korlátoltság mutatja a szemléleti elem gazdagságát, mely fölött a költő rendelkezik. Minél nagyobb a szemléleti elem, annál nagyobb változatossággal alkothat a költő. Képeinek sokasága, találósága, újsága jelentékeny részben ettől függ. Ellenben szabadsága mutatja legjobban, hogy a feldolgozó szellem mennyire rugékony s eredeti a szemléleti elem változatos feldolgozásában. Az összekapcsolások változatossága és újsága adják meg jó részét a költői eredetiségnek is. Vörösmartynek a gazdag szemléleti elem folytán változatos alakjai, bőséges képei s színgazdag nyelve van, az ő képzelete buja, gazdag s termő képzelet; már a nyomába lépő Garay színtelen nyelvvel, élettelen s csak modeltszerű alakokkal dolgozik. Hasonlítsuk össze a szalonpoéták nyelvét Petőfi és Arany nyelvével, szemléleti képeit szemléleti képeikkel, az utóbbiakban gazdag kincses bányára találunk, amazokénak színtelensége és soványsága pedig méltán visszatetszenek. Amely költő gazdag szemléleti elemre akar szert tenni, nagy írók olvasásából ne induljon ki, hanem a természetből, mert csak élettelen másoló lesz; a természet ellenben kincses ház, melyből az élénk megfigyelő gazdagon megrakodva térhet vissza mindig. Az igazán nagy költők, kik bőséges fantáziával dicsekedhettek, a természetnek nagy kedvelői voltak. Csak az angol Burnst, a francia Hugo Viktort, a német Göthét és Leunaut s a magyar Petőfit s Aranyt említjük fel.

A pszichológusok és esztétikusok különbséget tesznek a *tökéletlen és tökéletes képzelet* közt, amazon értvén a mindennapi gondolkozók és a tudósok képzeletét, emezen például egy Shakespeare képzeletét. A képzelet e két faja közt bizonyára nem minőségi, hanem foki különbség van. Ugyanis mindkettő szemléletekkel dolgozik, az anyag tekintetében mindkettő korlátoit s a feldolgozást illetőleg mindkettő egyaránt szabad. Nagy különbség van azonban közöttük arra nézve, hogy a tárgyak hatásait mily erővel fogadják magukba, mily erővel összpontosítják, s mily világossági fokkal bírják őket visszaidézni. Éppen olyan a különbség közöttük, mint kisebb és magasabb fokú értelem között. Képletesen szólva az utóbbi jobban belát a dolgok viszonyába, mint az előbbi, de azért lényegben teljesen meg-egyeznek egymással.

A tökéletlen képzelet a tárgyak hatásait csak részletekben fogja fel, lassabban s gyengébben összpontosítja, míg ellenben a tárgy képének a visszaidézése az eredeti érzet élelensége mögött végtelenül elmarad. Ez a képzelet a gondolkodó elme képzelete, mely a tárgyakat logikai vonatkozásaikban veszi észre, s nem a művészé, ki a tárgyat észrevenni, szemlélni akarja, azért maga elé képzeli s arról le-másolja.

Mit jelent az, a tárgyat teljesen észrevenni? Befogadni a lélekbe minden legkisebb mozzanatában, a hatásoknak kaput tárti, hogy a lélekbe benyomuljanak, s maradandó eredményt hozzanak létre; de ugyanaz alatt az idő alatt a lélek is belemerül a tárgyba, beleszege-ződik mélyébe, hatásait magába fogadja nemcsak passzíve hanem cse-lekvőleg, egy szóval a tárgyat mint egészet felfogni: ez a tárgy teljes észrevétele.

S mit jelent az: maga elé képzelnl a tárgyat, személyt? Elöttünk nincs a tárgy, nincs a személy, sem képmása egyiknek sem, s mi mégis magunk előtt látjuk oly elevenen, mintha érzékeinkkel szemlélnők. Az önnön magunkból, központi izgatás által kivetített képet oly elevenen vetítettük ki, mintha nem központi izgatás, hanem külső tárgy hatása folytán vetítettük volna ki. A nagy költők, mikor alkotnak, alakjaikat, tárgyaikat ily elevenen szemlélik, képzelik maguk elé, mint-ha az ott volna előttük, nem pedig csak lelkükben élne oly elevenen, a kép. A festő az alakokat, tájakat, arcokat, a zeneművész a hangok harmóniáját képzeli ily elevenen. S az egész pszichikai folyamat tény-leg azon alapszik, hogy a képzet, akár összetétel, tehát képzeleti úton, akár előbbi szemlélet által keletkezett is, az eredeti érzet élelenségé-nek fokára elemkedik. E jelenség, bármily csodálatosnak tűnik is, ténye-gében azonos, vagy legalább azonos sajátságokat mutat fel az álom-mal, a vízióval s az őrületség egyik nemével. Ugyanis az álomkép oly elevenen jelenik meg előttünk, hogy — alvásunk alatt — valóságában egy cseppet sem kételkedünk, sőt az előttünk lefolyó eseményeknek magunk is részesévé leszünk, beszélünk, hallunk, látunk, mozgunk, mintha éber állapotban volnánk. Az álomkép e csodálatos élelenségé-ben az eredetileg szemlélt dolgok képzetei oly világossági fokkal jelennek meg, hogy valóságukban mit sem kételkedünk. Éppen úgy van látomásával az, ki vízióban van. Előtte nincs alak, tárgy vagy

személy, de a beteg látja, kezét szorítja, beszélget hozzá, nevetgél vele, azután elbúcsúzik tőle — abban a hiszemben, hogy ő való alakkal szórított kezét, beszélgetett vagy búcsúzott el tőle. Egy önmagából kivetített képet való érzetnek gondol, mert a képnek elevensége oly nagy, mint a szemléletben. A művészeknél, kiket a természet elevenebb képzelettel áldott meg, a vízió nem ritka jelenség. Egy festő, ki később megőrült, az egyszer látott arcot csupán képzelete után le bírta híven festeni. Geothének egy alkalommal az a víziója volt, hogy önnönmagával találkozott. Vagy a nagy művészek képzeletük erejénél fogva kitűnően tudják ábrázolni a vízióban levőket, mint például Arany János *Bor vitézében*, Goethe *Erlkönig*kéjében, Arany János *Éjtéli párbajában*. Mit mondjunk végül azon szerencsétlenekről, kiknek örülségük abból áll, hogy alakokat képzelnek maguk elé s azt való lényeknek gondolva, velük cselekvéseket folytatnak. Így a valóságos rajongásban szenvedők földöntúli, mennyei alakokat látnak, s velők cselekvő viszonyban képzelik magukat; a szerelmi bűbánatban megőrültek valamely bábót imádtak kedvesük gyanánt, mert kedvesük képét, melyet magukban látnak, oly elevenen látják, hogy rajta kívül mit sem vesznek észre. Bármint vélekedünk is e megdöbbentő jelenségekről, az, hogy a zseni és az örülség közel állanak egymáshoz, megingatni nem lehet. Szomorú tapasztalatok bizonyítják s elsősorban azok a költők, kik megőrültek. Kemény Zsigmond, Bajza, Kerényi a magyar írók közül; a boldogtalan Lenau a német írók közül. Lénauról mondják, hogy betegségének kitörése előtt »költészetének összes „komor, rettentő képei kísértetekként vették körül«. (Étete. 192. o.) Továbbá Moliére hipochondriája, Széchenyi örülete, Comte Ágost tébolya — mind e szomorú adatok a lángész és a téboly közt levő rokonságra. Különösen jellemző a költőknél, kiknél a már előbb jelentkező hallucinációk s víziók a bekövetkező örülség jelei. Csak egy kis megzavarása a természet rendes folyásának s bekövetkezett. Érdekes és pszichikai bizonyosságot adó tény, hogy a lángeszű írók az örülséget oly kitűnően ábrázolják. Például Arany János az *Ágnes asszonyban*, a *Tetemre hívásban*; Shakespeare a *Lear királyban* és a *Hamletben*; s a sok közt Petőfi is *Az örülségtben*.

Kérdés azonban, hogyan van, hogy oly kitűnő írók, mint Arany, Shakespeare, Goethe, Schiller, Hugo Viktor az örülséget elkerülik? A véletlenségnek vagy talán egyéb körülménynek kell tulajdonítani. »A közönséges érzelem — mondja DuPrel egyik munkájában (*Psychologie der Lyrik*. 13. o.) — a zsenit és a tébolyt hajlandó két szélsőségnek tartani; azonban a pszichiátria rokonságukat bizonyítja. A tébolyodottak is gondolkoznak, de nem tudják, hogy gondolkoznak. Természetesen az örülségben valamely képességnek beteges elfajzásáról van szó, ami közté és a zseni közt közös ismertető jegy, *miután* ennél a művészi termeléshez szükséges képességek egyensúlyának létezni kell. Shakespeare, mivel benne ezen egyensúly csodálatos foka megvan, s nem, mert az örülséghez közel állott, mutathatta be a *Lear királyban* az örülséget, olyképpen Maudslay kénytelen beismerni, „hogy a téboly valódi okairól oly tragédiából, mint a *Lear*, többet tanulhatunk, mint mindabból, amit itt tudományos formában íratott.” Egy másik író

pedig azt mondja: „Csak a teljes összhangban fejlett zsenik élvezhetik azt a magasabb lelki életet, amely egy Schillernek, egy Arany Jánosnak, egy Kantnak adatott átélni.” (Oláh Gusztáv: *Lángész és elmekór*).

Taine, a nagy francia író Shakespeare képzeletét tökéletesnek nevezi (*Az angol irodalom története, II. kötet*), s kimutatja, hogy mind az objektív tárgyak, mind a szubjektív állapotok felfogásában és képzelésében egyaránt a legmagasabb fokú. A tárgyakat a legkülönbözőbb szempontokból könnyűséggel fogja fel, de éppen oly könnyűséggel utána is képezi; a kifejezés és gondolat nála fedik egymást, s mindig egymásra találnak, ha javít, sohasem a kifejezést javítja, hanem a gondolatot változtatja meg. Mi Arany János képzeletét a nagy brit író képelete mellé merjük állítani, jól tudjuk, hogy sok különbség van közöttük, de tökéletesség dolgában Aranyé a Shakespeare képzeletének mit sem enged. A tárgyakat ő is a maguk egészében fogja fel, s éppen úgy a maguk teljes egészében képzelet el. Ez az oka, hogy oly kitűnő alakokat teremt, melyek a világirodalomban is ritkítják párjukat. Szubjektív állapotait is éppoly tökéletességgel szemléli s adja vissza képzelt alkotásaiban. De Shakespeare képelete rohamosabb, áradozóbb, képet képet után hengerít tolla alá, egy gondolatot háromszor-négyszer ismétel, s képei oly megdöbbenőek, mint egyetlen íróé sem. Arany János nyugodtabb természetű, idegalkata melankolikus, felfogása tárgyilagosa, képei, ha rohamosak is, sohasem elrohanók, olyan szilárdak, mint a szikla, mely évezredekre szól. Shakespeare érzelmei rögtön szenvedéllyé nőnek, azért félelmesek, Aranyé csendes folyású, de annál mélyebb. Shakespeare rohamosan, szinte megállapodás nélkül alkot, ontja ki magából nemcsak a remek képek és gondolatok hosszú sorozatát, hanem a művek nagy csoportját is. Arany ellenben sokszor révedezik, a tárgyát meghánja-veti, néha háromszor is újra kezdi (*Toldi szereleme, Daliás idők, Buda halála, Csaba trilógia*), de ha tárgyát megragadta, hatalmas képelete teljes fényével egyszerre megalkotja. Az ő képelete, ha másként alkot is; mint a nagy brit író, éppen oly tökéletes, mint ezé.

Shakespeare és Arany összehasonlítása arról győz meg bennünket, hogy a nagy szellemek képelete a tárgyi és a szubjektív világ jelenségeit egyforma erővel fogadják magukba, képzeletük el költői ihlettségükben; az összes jelenségeket egyszerre látják, s nekik erről a szemléletről csak másolniuk kell alakjaikat s tárgyaikat. Mi azonban azt hisszük, hogy nem minden tökéletes fokú képzelet ilyen kettős irányú, van olyan is, mely vagy az egyik, vagy a másik csoportra vonatkozhat egyedül. A nagy epikusok, akiknek képelete a külső világ jelenségeibe hatol be mélyen, rendszeren gyengébb lírikusok, a nagy lírikusok pedig, mivel képeletük részint inkább a belsőre irányul, részint a belső állapotok — indulatok, szenvedélyek — befolyásolják, rendszeren gyenge epikusok. A nagy drámaírók képeletének mindkét irányban ki kell terjedniök.

Petőfi a világirodalom legnagyobb lírikusai közé tartozik, s mint ilyennek képelete a belső állapotok észrevételében s újraalkotásában fog kitűnő lenni. Ebben az irányban mi az ő képzeletét tökéletesnek

merjük nevezni. Aki ismeri epikai alkotásainak, többek közt az *Apostol*-nak végtelen elevenségét, egyes jeleneit, melyekben önmagát festi, aki ismeri verseit, melyek — noha tárgyas jellegűek — tulajdonképp lávaszerű szenvedélyének tárgyasításai, s aki ismeri lírai alkotásait, lehetetlen, hogy velünk hasonló gondolatra ne jusson. Mi Petőfi képzeletét, amennyiben a belső állapotokra irányul, éppoly tökéletesnek ismerjük, mint Taine Shakespeare-ét, csak hogy Tainétól eltérőleg a képzelet tökéletességét nem kötjük mind az objektív tárgyak, mind a szubjektív állapotok képzeléséhez. De honnét is van képzeletének szubjektív iránya? Onnét-e, hogy a külső tárgyak tulajdonságait nem veszi észre elég behatóan, s így képzelete nem is alkothatja meg azokat újra magában tökéletesnek? Nem egészen innét; hanem onnét, hogy Petőfiben a külső hatások végtelen érzelmáradatot keltenek, s az érzelmáradat a képzeletnek a külsőre irányulását megnehezíti; sőt olykor egyenesen csakis a maga számára foglalja le. Benne az az érzelm szintén egyszerre erős indulattá, máskor ismét szenvedéllyé válik; kedélye végtelenül fogékony és érzékeny, a kis csapások is elkeserítik, a nagyok pedig egyenesen világgyűlölővé teszik; de elméjének van akkora ruganyossága, hogy az örültséget elkerüli, de azt, hogy magát az örült alakjában láthassa, nem bírja elkerülni. Az ő *Örültje* belső állapotainak tökéletes kifejezése örületes gondolatugrásaival s kétségbeesett érzelmeivel. Petőfi, ha tovább él, s csapások látogatják, amilyen lehetett volna rá nézve a forradalom leveretése, ha isten enged, hogy túlélje, továbbá ha izgató szerekekkel él, mint Lenau, cseppet sem lehetetlen, hogy tébolyulttá lesz valamikor. Fantáziája oly eleven s tökéletes, érzelmei oly erősek, rohamosak, szenvedélyesek, hogy be kell ismernünk, hogy e főltételek kedvező körülmények mellett az említett eredményt aligha elő nem idézik.

Főntebbi állításunknak, mely szerint Petőfi képzelete tökéletes, alább részletes bizonyítását adjuk, vizsgáljuk képeit a gondolatokhoz való viszonyukban, képzeleteinek roppant elevenségét, víziószerű látomásait, gondolatfolyamának rohamosságát, roppant emelkedéseit s indulat- és szenvedélyvilágának roppant lefolyását képzeletté, mely megfosztotta attól, hogy tökéletes epikai alkotásokat nyújthasson. De ne sajnáljuk ezt, mert így adott tökéletes lírai alkotásokat, egy csodálatos bűvös világban, melynek neve: Petőfi költészete.

(Folytatjuk)

ÉGTÁJ

PÁLINKÁS JÓZSEF

SZABADKA NÉPOKTATÁSA (I.)

(1687—1790—1868—1918—1941)

Hatvanezer főnyi lakosával Szabadka a kiegyezés korában Szeged után a legnépesebb alföldi város. Országos viszonylatban az 1870-es népszámlálás adatai alapján a harmadik helyre emelkedett. Népiskoláinak száma alapján azonban közel sem foglalt el ilyen előkelő helyet a korabeli városok között. Jóllehet iskoláinak híre a XVIII. században túlnötte a város és megye határait, 1870-ben az ország-házban mégis azt állapították meg, hogy Szabadka 56 000 lakosa közül 32 000 írástudatlan.¹ Nem meglepő ez az állítás, ha figyelembe vesszük a város polgármesterének 1868-ban tett jelentését a népiskolák látogatottságáról. A város elemi iskoláit ebben az évben 2543 gyermek látogatta,² holott egy korábbi összeírás már 14 061 tanköteles gyermeket tüntetett fel.³ Ezek szerint a tanköteles gyermekek 5,9⁰/₀ járt rendszeresen iskolába abban az évben, amikor meghozták a polgári társadalom iskolarendszerét megalapozó népoktatási törvényt.

Szabadka népművelődésének fejlődése a többi vezető városéhoz viszonyítva lemaradt. A lemaradás okát főleg az elemi iskolák hálózatának kiépíttelenségében kell keresni. Hogy ezt a város korábban is mennyire elhanyagolta, szolgáljon példaként az 1820. évi népoktatás állapota. A 32 247 lakost számláló városban ebben az évben egy kéttanítós főelemi és öt egytanítós triviális iskola működött, az iskolába járó tanulók száma pedig 288 volt.⁴ Nem ismeretes ebben az évben az iskolaköteles gyermekek száma, de hozzávetőlegesen is kitehetett 6—8 ezret.

Ezek után nem kell csodálkozni, hogy a helybeli latin főgimnáziumban a vidéki diákok száma jóval nagyobb a helybelieknél, de még azon sem, hogy ötven évvel később, 1870-ben is csak 473 értelmiségi egyént tartottak nyilván a városban.⁵ Ezek közül is a legtöbb bevándoroltnak számított.

A polgári társadalomra várt tehát az a nagy feladat, hogy a népes parasztváros elmaradott népművelődését az elemi iskolák számának megnövelésével és a népoktatás magasabb fokát elősegítő tanügyi intézmények megnyitásával megoldja.

1918-ig a város népoktatásának fejlődése három szakaszra osztható:

1. Népoktatásunk a tanügy országos rendezése előtt.
2. A tanügy országos rendezése — nemzeti főiskolák.
3. A város népoktatásának megszervezése a népoktatási törvény szellemében.

NÉPOKTATÁSUNK A TANÜGY ORSZÁGOS RENDEZÉSE ELŐTT

1.

Az osztrák merkantilizmus a török kiűzésével felszabadított területeket a kibontakozó bécsi ipar szolgálatába állította. Ennek megfelelően rendezte is be azokat. Bácskát mint jó nyersanyagforrást a kamarai birtokok közé osztotta be és telepítését már a török háborúk alatt megkezdte. A tiszai határőrvidék felszámolásával pedig bevezette a polgári közigazgatást, majd egyes népesebb településeket társadalmi és gazdasági központokká alakított. Mindezt abból a célból tette, hogy a termékeny terület gazdag kincseit minél fokozottabban, tervszerűbben zsákmányolja ki. Bécs nem átalította azt sem, hogy jó pénzért a népesebb településeket mezővárosi vagy éppen szabad királyi városi rangra emelje. Ezzel akarta helyrebillenteni a hosszú háborúk alatt meggingott állampénztár egyensúlyát.

Szabadka ekkor már a népesebb települések közé tartozott. Egy 1702-ből származó összeírás 1969 lakost említ itt.⁶ A lakosság száma a telepítések alatt aránylag gyorsan növekedett és a tiszai határőrvidék idején már több ezerre rúghatott. Foglalkozásukra nézve az idetelepültek legnagyobb része pásztor, földműves. Szabadkán az iparosok nehezen honosodtak meg, mert a pásztorok és földművesek termelőeszközeiket, ruházatukat és egyéb szükségleteiket sokáig maguk állították elő.

Bécs figyelembevéve a település eddig elért katonai érdemeit, a telepítés eredményeit és nem utolsósorban az állampénztár igényeit, Szabadkát 1743-ban kamarai mezővárosi rangra emelte és megerősítette a polgári városi előljáróságot.⁷ Harminchat évvel később Szabadka szabad királyi város lett.⁸

2.

Szabadka népoktatásügye a város polgárosításával állandósult. 1743-ban a város gondjaiba vette a katolikus és görögkeleti egyház által már korábban megszervezett elemi iskolákat. Az ifjúság nevelését és oktatását ekkor még az egyház irányította. Ezzel a kérdéssel az állam nem foglalkozott és meghatározott iskolapolitikája sem volt, csak a felügyelet jogát gyakorolta az iskolák felett. Az egyház veze-

ma is túlterheltek. A múltban a város elmulasztotta az elemi iskolák hálózatának kiépítését az iskolaköteles gyermekek gyorsan növekvő számának arányában. Ahhoz pedig, hogy a múlt mulasztásait mai társadalmunk gyorsabban helyrehozza, három dolog szükséges: pénz, pénz és harmadszor is pénz.

A legrégebbi szabadkai elemi iskolák felszerelését nem ismerjük, de feltételezzük, hogy azok sem különböztek a kor hasonló iskoláinak felszerelésétől. Erről pedig a pedagógiai irodalomban bőven található adat.

Tanítóikról már valamennyivel többet tudunk. Szakképzettségük ugyan még nem volt, mert tanítóképzők a felvilágosult önkényuralom előtt sehol sem működtek. Az egyháznak meg éppen nem állt érdekében, hogy a tanítók külön kiképzését szorgalmazza, nehogy azok akadályozzák eszméinek terjesztésében. Az elemi iskolai tanítóktól csak annyit követelt meg, hogy a plébános által tanított hittant, az elemi oktatás legfontosabb tantárgyát, ismételni tudja a tanulókkal, tudjon valamicskét olvasni, írni, de a számolást már nem tartotta annyira szükségesnek. Kevés elemi iskolában tanítottak akkor még számtant. Többet ezektől a tanítóktól nem is lehetett elvárni, akik a legjobb esetben félbemaradt diákokból, iparosokból, obsitosokból kerültek ki. Szabadkán az első világi tanító sekrestyés, harangozó, a második meg kántor volt. A német iskola tanítójaként pedig egy leszerelt katonát szerződtetett a város. Nem jobb a helyzet a szerb tanítóknál sem, hiszen azok is az egyház szolgálatában álltak és a tanítóskodás mellett még más munkát is végeztek.

A város által szerződtetett tanítók csak tanítással foglalkozhattak. Más munkát nem végezhetek. Ha munkájukat — a tanítást — nem győzték, a város megengedte nekik a segédtanítók alkalmazását, akiknek eltartását saját maguk fedezték. Kádár Jánosnak, az első szerződtetett tanítónak az évi fizetését 1743-ban 74 forintban állapította meg a város. Ezért a fizetésért tanítania kellett az összes katolikus ifjúságot. Később ezt a fizetést a város oly módon módosította, hogy a javadalom egy részét átruházta a tanulókra. Három évvel később Kádár fizetését részben készpénzben, részben természetben szabták meg. 76 forintot vehetett fel készpénzben, azonkívül másfél mázsa húst és három font gyertyát vásárolhatott a városi mézár-székből a város számlájára és minden tanulótól kapott 1/4 mérő búzát és két kötés nádat tüzelésre. Pénzbe átszámítva a tanító évi fizetése kb. 100 forintot tett ki, ami ebben a korban jó fizetésnek számított.¹⁶

A tanítói fizetés egy részének a szülőkre való átruházásával a város valójában bevezette a tandíjat, amit teljes egészében a tanító kapott meg. Így akarta ösztönözni a tanítókat a nagyobb jövedelem reményében minél több gyermek toborzására az iskolába. Célját a város nem érte el. A városi iskolát továbbra is a városban meghonosodott kevés iparos és kereskedő gyermekei látogatták. A pásztorkodó és földművelő rétegek megterhelést láttak a város eljárásában s még inkább elzárkóztak az iskolától. A karikás ostor vagy a kapa kezelé-

tése alatt folyó oktatás legfőbb célja az uralkodó osztály hatalmi helyzetének fenntartása és erősítése, majd a feudális állami és egyházi hatalmi szervezet számára hivatalnokoknak és papoknak a nevelése volt.

Az elemi iskolák létét — valamint a többiekét is — társadalmi funkciójuk határozta meg. Az első iskolákat Szabadkán is az egyház szervezte meg közvetlen a török kiűzése után. 1687-ben a betelepülő ferences barátok már iskolát szerveztek a papság utánpótlásának biztosítására.⁹ Úgy látszik, hogy a ferences barátok kolostori jellegű iskolája, amelynek működéséről többet nem is tudunk, 1732-ben megszűnt és a városban megnyílt a mindennapi katolikus elemi iskola világi tanító vezetésével.¹⁰ Valamivel előbb nyitották meg a városban a szerb iskolát,¹¹ amelyben az első világi szerb tanítót az 1742-3. tanévben említik.¹²

A polgárosodásnak induló mezőváros mindennapi életében egyre nagyobb hatása volt az új polgári kultúra szellemének. Nagyobb gondot fordított a város a telepítésekre, kedvezményekben részesítette a nehezen meghonosodó iparosokat, kereskedőket és rendezni kezdte a birtokfelosztást. Azonfelül gondoskodott az ifjúság magasabb fokú oktatásáról, is, és 1747-ben a kalocsai érsekség beleegyezésével megnyitotta Vajdaság első városi nyilvános középiskoláját, a háromosztályú latin gramatikális iskolát.¹³ 1776-ban pedig a városban megtelepedett német iparosok kérelmére megnyitotta a német triviális iskolát, amely 1798-tól triviális leányiskolává alakult és német leányiskola néven még 1848-ban is működött.¹⁴

Ezeket az iskolákat vette gondjaiba a város azzal, hogy gondoskodott fenntartásukról, tanítóiknak ellátásáról és beneficiumairól. A város csak a katolikus tanítókat fizette saját pénztárából, akikkel évente kötött szerződést és bejegyeztette őket a tisztségviselők jegyzékébe. Ezek a jegyzékek a szerb tanítókat nem említik, és fizetésüket is a görögkeleti egyház biztosította közadakozás révén. Egyéb kedvezményekben azonban egyenrangúak voltak a katolikus tanítókkal.

3.

Sok kívánnivalót hagy maga után még ebben a korban is az iskolák elhelyezése és az épületek befogadóképessége. Külön épületeket a város az elemi iskolák részére csak a múlt század vége felé kezdett építeni. Addig ezeket az iskolákat elhagyott, bérelt vagy átalakított épületekben helyezte el. Az elhagyott, rogyant parasztház, amelyben a katolikus iskola első szerződött tanítója kezdett tanítani, még azt a kisszámú tehetősebb szülő gyermekét sem fogadhatta be, akik hajlandók voltak azokat a mindennapi városi iskolába járattatni. A város lakosságának száma ezekben az években nem ismeretes. De ha alapul vesszük az 1765. évi összeírást, amikor a városban 9556 lelket tartottak nyilván,¹⁵ akkor nyugodtan állíthatjuk, hogy az iskolaköteles gyermekek száma már 1743-ban jóval nagyobb volt, mint amit az említett épület befogadhatott. Azóta sem oldódott meg a szabadkai elemi iskolákban a tanteremhiány. Iskolaépületeink még

séhez nem tartották szükségesnek az ábécé megismerését. Maga a paraszt nem látta értelmét az iskolába járásnak, mert helyzete ezzel nem lett könnyebb. De nem követelte ezt a feudalizmus gazdasági rendszere sem. Sőt ha a paraszt gyermekeit iskolába járatta, saját helyzetét nehezítette meg a feudális terhek kielégítésében, mert kevesebb munkaerővel rendelkezett. Az iskola társadalmi jelentőségét e polgárosodásnak induló város parasztsága még nem ismerte fel eléggé. A városban élő polgárság viszont még nem bírt olyan erővel, hogy magával ragadhatta volna ezt az egyre jobban tömegesedő réteget.

4.

Hány tanuló járt az iskolába, nem lehet megállapítani. Az iskolai adminisztrációt csak a tanügy első országos rendezésével vezették be országszerte. Hogy a mindennapi városi iskolát kevés gyerek látogatta, az abból is következtethető, hogy a katolikus egyház elégedetlenségét fejezte ki és a hittan tanítására külön hittaniskolát szerveztetett a várossal. 1748-ban nyitotta meg a város az első hittaniskolát¹⁷ és vezetésére egy gyöngyösi nőt — valószínűleg apácát — szerződtetett. A hittaniskola különbözött a városi mindennapi iskolától. Itt a hittanon kívül mást nem tanultak. Munkájáról bővebbet nem tudunk, de annyi bizonyos, hogy az egyház ide kényszerítette be a városi iskolát nem látogató szegényebb sorsú szülők gyermekeit, akiknek száma jóval meghaladta az előbbieket. Ez már abból is látszik, hogy 1763-ban, amikor bunyevác nyelven is kezdtek a hittaniskolában tanítani, négy hittanítót kellett a városnak szerződtetnie: egy nőt, egy férfit a magyarok, úgyszintén egy nőt és egy férfit a bunyevácok részére. Ugyanakkor a városi mindennapi katolikus iskolában egy tanítóról tudunk.

Úgy látszik, hogy a hittaniskola kiterjesztette munkáját az idősebb ifjúságra is, mert a házasságkötésnél számon kérték a hitbéli jártasságot. A házasulandó feleket, amennyiben nem mutattak kellő jártasságot, pénzbüntetésre ítélték, a büntetés összegét pedig a hittaniskola javára fordították. A hittaniskola tanítói kevesebb fizetést kaptak és nem élvezték a városi iskolák tanítóinak megszabott kedvezményeket.

Ilyen körülmények között az említett mindennapi iskolák nem lendítettek sokat a város művelődésének fejlődésén. Korszerűsíteni kellett azokat, amit a felvilágosult abszolutizmus kormányzata a század második felében meg is indított.

A TANÜGY ORSZÁGOS RENDEZÉSE — NEMZETI FŐISKOLÁK

1.

Bécsben a felvilágosodás eszméinek hatására már a XVIII. század közepén komoly lépéseket tettek az ifjúság oktatásának korszerűsítésére. Már udvari körökben is erősen hangoztatták az iskolák korszerűsítésének szükségességét és élesen bírálták az egyház oktatás-

politikáját. Különösen sokat tett ezen a téren Van Swieten, akinek a legmagasabb udvari körökben is akadtak követői. Erősen követelték, hogy az állam vegye át az iskolák irányítását, helyezze az oktatást és nevelést világi alapokra, és vonja meg az egyháztól eddigi jogait az ifjúság oktatásának irányításában. Ez a hang a felfelé törekvő polgárság hangja, amelynek a megváltozott viszonyok között nem volt mindegy, ki neveli az ifjúságot. Az ifjúság nevelését államérendékké tették.

A század derekán kibontakozó állami neveléspolitikai hívei a birodalom kormányzatában is helyet követeltek maguknak. 1760-ban megszervezték az első állami tanügyi szervet — az udvari tanügyi bizottságot — azzal a céllal, hogy a birodalom egész oktatásügyét a felvilágosodott abszolutizmus szándékainak megfelelő hasznos állampolgárok nevelése felé irányítsa. A köznevelés, ahogy azt a reformerek kifejtették, nemcsak erkölcsös alattvalók formálásának, hanem a feudális abszolutizmus megerősítésének is alkalmas eszköze: a nemes ifjúságot hivatali és hadi pályára kell nevelni, a polgárok fiait az ipari, kereskedelmi fejlődés hordozóivá, a szegény kézműves- és parasztgyermekeknek pedig elég a termelő munkához szükséges szakismeret, s hozzá ersőlcsi és vallásos nevelés, amely szorgalmat, hűséget, engedelmisséget s helyzetükben való megnyugvást plántál beléjük.¹⁸

A tanügy átszervezése és állami irányítása Magyarországon is esedékessé vált, persze csak a gyarmatokhoz mért módosításokkal. 1765-ben tehát a helytartó tanácsban is megalakult a tanulmányi bizottság, és feladatává tették, hogy a kibontakozó állami neveléspolitikát a katolikus iskolákra is kiterjedő felügyelet formájában érvényre juttassa.

Magyarországban a közoktatás rendezésének előmunkálatait 1766-ban a katolikus iskolák összeírásával kezdték el. A befutó jelentések alapján a jezsuiták mutatkoztak a leggazdagabb és legtekintélyesebb iskolafenntartóknak. Köztudomású, hogy a jezsuiták nem kedvelték az elemi iskolákat; ebben az összeírásban is csak két elemi iskolájuk szerepelt. Annál nagyobb számban nyitották meg a három osztályos latin grammatikális iskolákat pl. hat helyen, magukénak vallottak 19 hatosztályos latin főgimnáziumot, két akadémiát¹⁹ és két egyetemet. Összesen 31 iskolát tartottak fenn az országban.²⁰ Nem szűkösködött iskolákban a többi szerzetesrend sem, de a jezsuiták iskoláinak számát egy sem érte el közülük.

A katolikus egyház éber figyelemmel kísérte a kormányzat kezdeményezéseit az állami neveléspolitikai bevezetésére. Minden erejét latba vetette, hogy azokat megghiúsítsa, hiszen évszázados jogainak megdöntéséről volt szó. Leghevesebben a jezsuiták álltak ellen.

A felvilágosult abszolutizmus azonban jelentősen megváltoztatta a katolikus egyház és az állam érdekszövetségét. A fejedelmi abszolutizmus már nem hajalandó elfogadni, hogy az állam fölött az egyház uralkodjék és az uralkodó akaratát a jezsuiták irányítsák. Az egyház hatalmi pozícióját a felfelé törő polgárság is erősen támadja,

ugyanakkor a jezsuitákat sem kiméli a hatalomhoz és az uralkodó osztályhoz való ragaszkodásukért és az alsóbb társadalmi osztályokkal szembeni közömbösségükért.

Mária Terézia nem fordult szembe a katolikus egyházal, de azt az állam keretei közé kényszerítette és érvényesítette a fejedelem korlátlan hatalmát. A fejedelem korlátlan hatalmának tudatában jelentette ki 1770-ben, hogy »Az iskola politikum és az is marad«,²¹ és ennek szellemében indította meg gyakorlatilag a tanügy országos rendezését. 1773-ban a jezsuita rend feloszlatásával megszűnt az utolsó nagyobb akadály a tanügy átszervezése és államosítása előtt.

Az iskolák átszervezésére Felbiger apátot, a porosz iskolák közsismert szervezőjét hívta meg 1774-ben, aki még ebben az évben kidolgozta a német népiskolákra vonatkozó szabályzatot *Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal, Haupt und Trivialschulen in den sämmtlichen k. k. Erbländern*²² címen, amit az uralkodónó azonnal jóvá is hagyott. Két évvel később, 1766-ban az Illir Udvari Deputacio az *Allgemeine Schulordnung* szellemében kidolgozta a görögkeleti iskolák rendezését szolgáló utasítást *Školski ustav za pravoslavne trivijalne male škole u provincijalnom delu Tamiškog Banata* címen,²³ amelyet az uralkodónó ugyanaz év december 2-án írt alá. A magyar iskolák rendezésére vonatkozó *Ratio educationis totiusque rei litterariae per regnum hungariae et provincia eidem adnexas, Vindobonae, 1777* című szabályzatot a királynő augusztus 22-én hagyta jóvá.²⁴

Ezekkel a törvényerejű uralkodói rendeletekkel vetette meg a fejedelmi abszolutizmus az állami neveléspolitikai alapját, fosztotta meg a katolikus egyházat évszázados jogaitól az iskolák felett, és segítségével helyezte az ifjúság oktatását világi alapokra.

Felbiger *Allgemeine Schulordnungja*, a görögkeleti triviális iskolák *Školski ustavja* csak az elemi iskolák megreformálására szorítkozott. Ezzel szemben a *Ratio educationis* az egységes műveltség megteremtése érdekében felölelte Magyarország és a Horvát Bánság katolikus iskoláinak mindhárom fokozatát és bevezette azokba az állami igazgatást. A protestánsok nem fogadták el a *Ratio educationis* rendelkezéseit. A *Ratio educationis* jelentős lépés lépés volt az egységes és korszerű világi művelődés megteremtése felé. 64. pontjában, amelyben a többi vallásfelekezettel hívta fel az egységes műveltség megteremtésére, igen szépen határozta meg a műveltség fogalmát: »Az állam boldogsága leginkább az egységes szintű műveltségtől függ, ezért szükséges a különféle iskolákban a doktrinák ugyanazon fejezeteit, ugyanazon metódussal, ugyanolyan igazgatás és fegyelem alatt feldolgozni és ezt kötelezővé tenni az egész országban és kapcsolt részeiben.«²⁵

A *Ratio educationis* megjelenéséig az iskolák között nem volt jóformán semmiféle kapcsolat. Tantervével az új rendszer pontosan megvonta az oktatás egyes fokozatai között a határokat és megteremtette a fokozatok közötti kapcsolatokat. Az iskolák csoportosításában az elemi oktatást egytanítós falusi, kéttanítós kisvárosi és három- vagy négytanítós nemzeti iskolákban végezték. Ezekben az elemi iskolákban a tanítás nemzeti nyelven folyt. Erre az elemi iskolára épült a

háromosztályos latin grammatikális iskola a kétosztályos gimnáziummal. Az oktatás harmadik fokozata az akadémiákon és egyetemeken folytatódott.

Az iskolák legfelsőbb igazgatása az uralkodót illette meg, aki azt a tanulmányi bizottság révén gyakorolta. Kilenc tankerületre osztotta fel a *Ratio educationis* az országot. Minden tankerület élén királyi tanfelügyelő állt és felelt a művelődésért. A királyi tanfelügyelő alárendeltjeként a népművelést a nemzeti iskolák felügyelői irányították. Meghatározott jogokkal és kötelességekkel külön igazgatókat állított az iskolák élére és bevezette a kötelező iskolai adminisztrációt. Ilyen megszervezéssel az iskola közvetlen kapcsolatba került a kormánnyal.

A *Ratio educationis* a magyar közoktatásügy első átfogó, mindenre kiterjedő szabályozása és egyúttal az első magyar pedagógiai könyv. Intézkedéseiben világosan tükröződnek a felvilágosult abszolutizmust jellemző ellentmondások: a feudális rendszer védelmezése és erősítése, de ugyanakkor a felvilágosodás számos gondolatának felhasználása is.²⁶ Minden ellentmondás ellenére, mint pl. a latin iskolák elsőbbsége, melyeket a szerzetesrendek, főleg a piaristák vezettek, a német nyelv bevezetése az oktatás minden fokán azzal, hogy annak ismerete az egész országban elterjedjen és közkinccsé váljon, a hűbérrendszer védelmének kiemelése a tantervekben, a *Ratio educationis* rakta le a modern oktatás alapköveit. Szerinte a nevelés és oktatás célja a hasznos polgár kialakítása, nem pedig az istenfélő buzgó hívő nevelése.

A *Ratio educationis* az elemi oktatás kérdéseit csak körvonalazta. Működési helyük szerint ugyan felosztotta az elemi iskolákat: falusiakra, mezővárosiakra, városiakra és székvárosiakra, de tantervüket már részletesen nem dolgozta ki. Erre csak az 1778. május 1-én kezdődő nemzeti iskolák tanfelügyelőinek budai tanácskozásán került sor. A tizenhárom napig tartó tanácskozáson született meg a 133 oldalas kitévő budai *Tanterv*, amely részletesen foglalkozott az elemi oktatás kérdéseivel és kiegészítette a *Ratio educationist*.²⁷

A budai tanácskozáson három lényeges kérdést tárgyaltak meg: a) az elemi iskolák egységes megszervezését, b) az elemi iskolai tankönyvek megírását, c) az új tanügyi rendszer bevezetése körüli nehézségek elhárítását.

A tanácskozás kidolgozta részleteiben az elemi iskolák tantervét, részletes utasítást adott az adminisztráció kötelező bevezetésére, amit eddig a legtöbb iskolában elhanyagoltak, meghatározta az igazgatók és tanítók jogait és kötelességeit, s megtiltotta a tanító minden olyan tevékenységét, amely nem volt kapcsolatban a tanítói hivatással, végül utasítást adott a leánygyermek nevelésére. További intézkedéseiben gondot fordított az ismétlő iskolákra, amit a *Ratio educationis* figyelembe sem vett, betiltotta a zugiskolákat, pontosan előírta a nemzeti iskolák tanfelügyelőinek hatáskörét és külön utasítást dolgozott ki az iskolai munka felülvizsgálására, ellenőriztette a házi tanítók munkáját, akik a jobbmódú főleg nemesi családok gyer-

mekeivel foglalkoztak. Erélyesen megkövetelte az iskolákat fenntartó helyi hatóságoktól, hogy az iskolaépületeket előírásosan építsék fel, a tantermek legyenek tágasak, világosak és rendelkezzenek az előírt taneszközökkel. Utasításai és szabályai már megfeleltek a korszerű iskola igényeinek, csak megvalósításuk volt nagyon nehéz. Több mint száz év kellett ahhoz, hogy a budai tanácskozás határozatai valamelyest megvalósuljanak. Itt kell megemlíteni azt, hogy az iskolalátogatás tartamát sem a budai *Tanterv*, sem a *Ratio educationis* nem rendezte. Azt hangoztatták, hogy a falusi gyermeknek addig kell iskolába járni, míg el nem sajátítja a tantervben előírt tananyagot, ami eltarthat négy, hat, sőt nyolc évig is.

Jelentős lépést tett a budai tanácskozás a tankönyvírásban. Amit ezen a téren a *Ratio educationis* csak előre jelzett, a budai tanácskozás gyakorlatilag is igyekezett kivitelezni. A jelenlevő tanfelügyelők elválták a szükséges tankönyvek megírásának megszervezését. Nyelvi csoportokat alkotva fogtak hozzá a munkához, és már a következő évben kiadtak néhány tankönyvet. A tankönyveket magyar, német szlovák, horvát, ruszin, román és szerb nyelven írták, a könyveket pedig úgy szerkesztették, hogy az egyik oldalon a nemzeti, a másikon pedig a német nyelvű szöveget tüntették fel. Először ábécés könyveket írtak, majd ezeket követték a többi tantárgy tankönyvei.

Az új iskolák bevezetése nagyon lassan haladt. Az iskolákat fenntartó községek újabb megterheléseket láttak azokban, és közömbösek maradtak megszervezésükkel szemben. Nemcsak hogy új iskolaépületeket nem építettek, még a régieket sem tatarozták. A tanítókat még a külön szerződés ellenére is rosszul és rendszertelenül fizették. Sokban hozzájárult ehhez az egyház magatartása is, hiszen nem tudta elfelejteni az állam intézkedéseit, és igen élesen támadta az új iskolarendszert. Megnehezítették még az új tanügyi rendszer keresztülvitelét még a bekövetkezett háborús évek és nem utolsósorban a tanfelügyelők helytelen eljárása a községekkel szemben.

Bácskában a *Ratio educationist* 1777. november 10-én hirdették ki az Újvidéken megtartott megyegyűlésen.²⁸ Ez a gyűlés volt a bácskai iskolák továbbfejlődésének fordulópontja. Bács megye területén már korábban is működtek szép számban a különböző vallásfelekezetek elemi iskolái, de a rendezetlen, nehéz viszonyok között munkájuk alig volt érezhető. Képzettség nélküli, sok esetben írástudatlan tanítóktól a gyermekek alig tanultak meg olvasni, írni pedig még nehezebben. Ezek az iskolák semmi esetre sem válhattak a megváltozott társadalmi és gazdasági viszonyok között a haladás és művelődés eszméinek hordozóivá.

A megye vezetősége tisztában volt az iskolák fogyatékoságával, és a *Ratio educationis* kihirdetése alkalmával kezdett először komolyabban foglalkozni az elhanyagolt oktatásügy nehézségeinek megoldásával. Határozatot hozott három normális, azaz nemzeti iskolának a megyében való megnyitására, és magára vállalta a normális iskolák mellett megszervezendő tanítói tanfolyamok költségeinek fedezését.

Szabadka volt az egyike azoknak a városoknak, ahol meg kellett szervezni a nemzeti iskolát azzal, hogy itt szervezik meg a katolikus iskolák tanítóinak tanfolyamait. Ezért a megye vezetői a városban a négytanítós nemzeti iskola megszervezését határozták el. A négytanítós nemzeti iskolák jelentették az elemi oktatás legmagasabb fokát, éppen ezért, a *Ratio educationis* nagy gondot fordított megszervezésükre. Céljukat és feladatukat 48. pontjában a *Ratio educationis* így határozta meg: »Fő céljuk ezeknek az iskoláknak az azonos módszereket alkalmazó rendes tanítók kiképzése az egész ország területén. Azért ezeket a főelemi iskolákat, mint a többiek nevelőintézetét és példaképét, normál iskoláknak hívják.«²⁹

Szabadka város vezetősége nem ismerte eléggé az iskolák új szervezeti felépítését, 1778 elején mégis lépéseket tett a városi iskolák helyzetének megjavítására. A város iskoláinak átszervezése valójában csak 1778 júliusában a pécsi tankerület tanfelügyelőjének, Mitterbachernek³⁰ a városba való érkezésével kezdődött el és ez év novemberében fejeződött be.

Mitterbacher az egységes elemi iskolák megszervezése érdekében tárgyalt a város vezetőivel.³¹ Ezekbe a tárgyalásokba bevonták a helybeli szerbeket is, akik Mrzović hatására³² már ez év májusában megfelelő épületet kértek a várostól elemi iskolájuk részére. Külön kell megemlíteni, hogy Bácskában a *Ratio educationis* utasításai alapján szervezték az iskolákat. Mivel a megye területén nagy számban működtek már szerb iskolák is, ügyükben az Illir Udvari Deputacio és a Magyar Udvari Kancellária közösen döntött úgy, hogy azokat a *Skolski ustav* mintájára, de a *Ratio educationis* alapján szervezik meg.

A szabadkai szerbek idegenkedtek az egységes iskolától, amiről a magisztrátus tájékoztatta is a tárgyalásokra ideérkezett Mitterbacher. Mitterbacher a szerbeket kész tények elé állította: vagy elfogadják az új egységes városi iskolát, vagy pedig saját költségükön külön normál iskolát létesítenek.³³ A szerbeket Mitterbacher határozott állásfoglalása megzavarta, mert érezték, hogy anyagilag nem tehetnek eleget követelményeinek. A tárgyalások alatt ugyan kifejezték aggodalmukat, hogy az egységes közös iskola nem biztosítja a cirillbetűk megismerését és a görögkeleti egyház szertartásainak ismereteit. Hivatali tekintélyének latbavetésével a *Ratio educationis* utasításaira hivatkozva Mitterbacher biztosította őket arról, hogy erre lehetőséget kapnak az iskola hivatalos órarendjén kívül. Teljesen érthető Mitterbacher törekvése a szerbek megnyerésére a közös iskola ügyében, mert az új egységes iskola nemcsak az új polgári műveltség legcélravezetőbb eszköze, hanem a katolikus eszmék kiváló terjesztője is volt. Más megoldás hiányában a szabadkai szerbek elfogadták az új közös egységes iskolát.

A pécsi tankerület képviselője és a városi magisztrátus között folytatott tárgyalások eredményesen fejeződtek be, és a város magára vállalta az iskola fenntartását és tanítóinak ellátását. Mitterbacher javaslatára az ülés Petar Josić városi tanácsos személyében megválasztotta a szabadkai elemi iskolák első világi igazgatóját.

Mindenekelőtt a városnak gondoskodnia kellett az új iskola elhelyezéséről és az új módszerekben jártas tanítók biztosításáról. Az iskolát a város központjában helyezték el, szakképzett tanítókat pedig, mivel a város ilyeneket nem tudott biztosítani, a pécsi tanfelügyelőség nevezett ki.³⁴ A legszükségesebb előkészítések befejezésével az iskola 1777 novemberében megkezdte működését.

Szabadka város vezetősége nem értékelte kellőképpen azt a megkülönböztetést, amit a négytanítós normál iskola megszervezésének joga biztosított számára. Ilyen szervezetű iskolákat csak a királyi tanfelügyelőség székhelyein nyitottak meg. Azok a városok éltek is jogokkal és arra törekedtek, hogy azt ne csak az előírások betartása miatt, hanem a lakosság műveltségének fellendítése céljából minél jobban felszereljék és minél jobb szakemberekkel lássák el. Városunkban nem ez a helyzet. Már itt érezhető a művelődéssel szemben az a közöny, amely városunkra oly jellemző majdnem századunk derekáig. A takarékoság örve alatt nemcsak hogy új megfelelő iskolaépületet nem emelt a város, hanem még az előírt tanítók számát is háromra csökkentette, ami miatt a negyedik osztály csak a felsőbb tanügyi hatóságok többszöri sürgetésére 1784-ben nyílt meg. A város a szakképzett tanítók hiányára hivatkozva igyekezett elodázni ennek az osztálynak a megnyitását. Érvelése semmi esetre sem volt helytálló, mert a városban képezték ki a szakképzett elemi iskolai tanítókat. A negyedik osztály beállításának elodázása azon múltott, hogy a város sokallotta a szakképesített tanítók évi 200—200 forint fizetését. Két szakképzett tanítót nevezett ki a pécsi tanfelügyelőség azzal, hogy a város állítson még két szakképzettség nélküli tanítót, akik az előbbieik irányítása mellett dolgoznak. A magisztrátus csak egyet állított be, és a két előbbi arra akarta rávenni, hogy a harmadikat saját fizetésükből tartsák el. Persze, ezek nem egyeztek bele.

Hasonló a helyzet az új iskola felszerelésével is. Tanteremmel ugyan minden osztály rendelkezett, de azokban az első években semmilyen bútorzatot nem biztosított a város. Ezért a gyerekek a földön, vagy a hazuról hozott székeken ülve hallgatták az előadásokat és a térdükön írtak. Csak egy év múlva — a tanítók többszöri panaszára — készültek a három osztály részére szükséges padok minden írásra alkalmas fedőlap és támla nélkül. Görnyedve ültek ezekben a padokban a gyermekek, és továbbra is a térdükön írtak. Arról azonban, hogy az előírásoknak megfelelő tanítási eszközökkel rendelkezett-e az iskola, a feljegyzések mélyen hallgatnak. Valószínűleg az örökös pénzhiányra panaszkodó iskolafenntartó erre sokkal kevesebbet gondolt.

Az iskolaépületről egy 1786. augusztus 26-án kelt, német nyelven megírt igazgatói jelentésből megrendítő képet festhetünk: »A városi iskolák a városházával egybeépült földszintes házban vannak elhelyezve, de nagyon siralmas állapotban — írja az igazgató —, egyik osztálynak sincs padlója, s így a sok járástól és söpréstől egész gödrök képződtek már a talajban. Még szomorúbb az I. osztály helyzete, amelyet csak egy fél lányi vastag fal választ el a városi lóistállótól. A szegény kis fiúk a bódító és fejfájást okozó bűzben és a kocsisok

éktelen káromkodásai mellett nem tanulhatnak nyugodtan. Azért vagy az istállót kell innen elvinni, vagy ezen osztályt ideiglenesen másutt elhelyezni, míg az új iskolaépület meglesz.»

A város tehát már ekkor megkezdte olyannyira az iskolákon való takarékoskodást, hogy még az előírásokat sem tartotta kellő tiszteletben. Úgy látszik, így akarta fedezni a mástéren oly bőkezű költséghelyettesítést, mint pl. a szabad királyi városi jogok kiharcolása, ahol csak az ajándékok és ünnepek költségeiből fedezni tudta volna még egy hasonló iskola felépítését. Nem került sokkal kevesebbe a Sz. Teréz-templom felépítése sem 1773-tól, ahol csak a különböző díszvacsorák költségeiből könnyen felszerelhettek volna minden szükséges kellékével egy-egy tantermet.

A tanügyön való, szinte a fővénység határait surló takarékoskodás még századunkban is jellemző a városra.

Munkáját az iskola a budai *Tanterv* szerint szervezte meg a következő tantárgyakkal:

I. osztály

Hittan, iskolai szabályok, olvasás anyanyelven, német és latin nyelven, írás.

II. osztály

Hittan, iskolai szabályok, olvasás (olvasmányok a tisztességes polgári étellel és gazdálkodással kapcsolatban), írás, számolás a gyakorlati étellel kapcsolatban.

III. osztály

Hittan az evangélium magyarázásával, bibliai történetek, olvasás, helyesírás, számtan (négy alaplépcső), hazai mérőszámok, mérőeszközök, pénzfajták és az anyanyelv mondatnana.

IV. osztály

Hittan az evangélium magyarázásával, bibliai történetek, olvasás, írás (helyes- és szépírás), számtan (aritmetika), osztrák súlyok, mérések, pénzfajták, az anyanyelv mondatnana, fogalmazások, anya- és német nyelven, a latin nyelv alapjai.

A kötelező tantárgyak mellett voltak még a rendkívüli tantárgyak: nemzeti történelem, topográfia, rajz és zene.

A budai *Tanterv* magán viseli kora forrongó pedagógiai nézeteit. Érvényesülnek benne a pietizmus, filantropizmus elvei és főleg Basedow³⁶ pedagógiai realizmusa és racionalizmusa: nem kell a gyermeknek sokat adni, de amit ad az iskola, az legyen célszerű, hasznos és a gyakorlati étellel kapcsolatban. E szerint is jár el a budai *Tanterv*. A számtan tanítását a falusi iskolákban a mezőgazdasági, a mezővárosiakban és városiakban pedig az ipari és kereskedelmi étellel kapcsolta össze. Hasonló a helyzet a rendkívüli tantárgyaknál is; pl.

a nemzeti történelmet nem a háborúk és államformák szemszögéből tárgyalta, hanem az oktatás súlypontját a hazai ipar és művészetek tanulmányozására helyezte. Földrajz helyett viszont topográfiát tanított azzal, hogy általa mutathassa be az ország gazdasági viszonyait.

A tantervben a hittan állt az első helyen. Vasár- és ünnepnapokon tanították a szülők jelenlétében azzal, hogy az előadott anyagot ők maguk is megtanulják és otthon ismételtethessék gyermekeikkel. A hittanórákon a fiúkat külön választották a leányoktól. Tekintettel az azonos vallású, de különböző anyanyelvű gyermekekre, a hitoktató a hét még egy napján saját lakásán végezhetett hitoktatást. A többi tantárgyat két csoportra osztották fel: egyes tantárgyak, mint a betűismeret — silabizálás —, a nyomtatott és írott betűk olvasása, helyesírás, szépírás, számtan, német nyelv minden tanuló számára kötelező volt, míg a latin nyelv elemei csak a nemesi származásúakra és a latin iskolában tovább tanulni szándékozó tanulókra volt kötelező. Ezek számára még kötelezővé tették a mértant, fizikát és sztereometriát. Az utóbbi három tantárgyat kötelezővé tették még a kitűnő, de tovább tanulni nem szándékozó tanulók számára is. Az iskolában külön tanító tanította a latin nyelvet. 1779-ben Szabadkán külön zene-tanítót is nevezett ki a város a zene mint nem kötelező tantárgy tanítására. A szabadkai normában a három osztálytanítón kívül a hittan tanító papokkal együtt még négy tanító tanított.

A szabadkai norma munkáját két szakképzett és egy szaképzetlen tanítóval kezdte meg. Hofbauer Jakab és Böck Ferenc szakképzett tanítók elvégezték a bécsi Felbiger-féle tanítói tanfolyamot, ahol elsajátították az új tanítási módszert. Harmadik tanítóként a város Szkenderovics Pál nevű helybeli egyént nevezte ki, akinek sem képzettsége, sem jártassága sem volt az új módszerben. Böck Ferenc vezette a harmadik osztályt, Hofbauer Jakab a másodikat, kettőjük felügyelete alatt Szkenderovics pedig az elsőt.

Ma már nehezen állapítható meg, hogy a szabadkai norma tanuló milyen tankönyvet használtak. Nagy választékuk a tankönyvekben nem lehetett, mert a nemzeti iskolák számára megírt első magyar ábécés tankönyvet Révay Miklós szerkesztésében 1781-ben említik *ABC könyvekske a Nemzeti Oskoláknak hasznokra* címmel. Ezt a tankönyvet többszöri kiadás után még 1852-ben is használták az elemi iskolákban.³⁶ Nincs kizárva, hogy a szabadkai iskolákban is használták Révay könyvét. Egyébként az iskolai tankönyveket Szabadkán egy ideig a városi ügyész szerezte be, akinek kötelessége volt azoknak tartalmát ellenőrizni és használatukat engedélyezni, ha megfelelőeknek találta azokat. Később a könyvkötők, majd a könyvkereskedők árusították a tankönyveket.³⁷

2.

Mária Terézia korszakalkotó tanügyi reformjait fia II. József folytatta. Nem értett egyet mindenben anyja iskolapolitikájával, az elemi oktatás szervezetén azonban nem változtatott. Nagyon becsülte az elemi oktatást. Rendeletileg intézkedett a 7—13 éves gyermekek

kötelező iskolalátogatásáról azzal, hogy a közjó érdekében minden polgár tudjon írni, olvasni és számolni. Centralisztikus törekvései a tanügyben is kifejezésre jutottak. Erőszakos németesítő politikája céljából a birodalom oktatásügyét az átszervezett központi udvari tanulmányi bizottság ügykörébe helyezte, ami megszüntette a magyar helytartó tanács kebelében működő tanulmányi bizottság önállóságát. Németesítő politikájának realizálására az iskolákat tartotta leghivatottabbaknak. Ezért 1784. június 14-én rendeletet bocsátott ki, hogy az elemi iskolában is csak németül tudó tanítók taníthatnak. A németet mint tanítási nyelvet fokozatosan igyekezett bevezetni az oktatás mindhárom fokozatán, ami azt jelentette, hogy a nemzeti nyelven folyó elemi oktatást a német nyelvű oktatás váltja fel, míg a középső és felsőfokú oktatásban a latint.

Szabadkán a német tanítási nyelv már a norma megnyitásával helyet kaphatott az elemi oktatásban. Nehezen tételezhető fel, hogy a két német származású vezető tanító, Hoffbauer és Böck, annyira ismerte a magyar és bunyevác nyelvet, hogy azt munkájában sikerrel alkalmazhatta volna. Szkenderovics ugyan helybéli, és ha beszélte is mindkét nyelvet, a helyzeten nem sokat változtatott, mert csak írni és olvasni taníthatta a növendékeket, azt is csak németül.

II. József erőszakos németesítő politikája, a nagyszámú elemi iskola megnyitása mellett is nagy ellenállásra talált a birodalomban élő nemzetiségek között. A német nyelv bevezetésében a szülők anyanyelvük tanításának elhanyagolását látták, ami nem is volt más, és gyermekeiket a büntetések ellenére sem járatták iskolába. Hamar megmutatkozott a német tanítási nyelv eredménytelensége. Jeles tudósok, írók, pedagógusok kijelentései igazolják ezt az eredménytelenséget. Dugonics András azt írja a német tanítási nyelv eredménytelenségéről, hogy a növendékek szájában »ropogott a német szó, hozzá nem szokhattak«. Jellemzőbb ennél a pécsi tankerületi főigazgatói jelentés, amelyben ez áll: »A harmadik osztály tanulói nem tudták németre fordítani ezt a mondatot — Hozz egy pohár vizet.«³⁸ Számtalan szülő úgy vélekedett, hogy nem enged gyermekéből németet nevelni, inkább nem küldi iskolába.

1784-ben a szabadkai normában a felettes hatóságok szigorú intézkedésére megnyílt a negyedik osztály is. Ha a város a negyedik osztály jelentőségét olyan komolyan vette volna, mint ahogy azt a tanítók értékelték, akkor ez az osztály sokat pótolhatott volna a helyi iparosok és kereskedők hiányos szakismereteiben. Ebben a korban, ebben az osztályban szokatlanul magas, heti 4 órában, tanították a számtanon kívül a mértant a mechanika alapfogalmaival. A rendeletek értelmében ezt az osztályt minden iskolaköteles gyermeknek látogatnia kellett, akik tanulmányaikat nem szándékoztak a latin iskolában folytatni. Bár a városi tanács — mérlegelve a város műveltségét³⁹ — arra a megállapításra jutott, hogy a lakosság műveltsége túlságosan lemaradt, mégsem tudta felmérni a negyedik osztály működésének jelentőségét. Beadványaival az osztály megszüntetése végett

ki is eszközölte annak megszüntetését. 1800-ban a helytartótanács megengedte szüneteltetését⁴⁰ két évre, az osztályt azonban többé nem nyitották meg a szabadkai normában.

Végső fokon a város még sem használta ki a többi bácskai várossal szemben juttatott előnyt, hogy egy teljes négyosztályú normát állítson be sokat vitatott műveletlenségének leküzdésére.

A normát a lakosság számarányához viszonyítva nagyon kevés gyermek látogatta még a tankötelezettség elrendelése után is. Számuk száz körül mozgott noha a város lakossága meghaladta a húszezret.⁴¹ Ezek szerint az iskolaköteles gyermekek száma is kitett néhány ezret. Fiúk, leányok, katolikusok, görögkeletiek és Mózes-hitűek közösen látogatták az iskolát. Noha a közhangulat ellenezte a koeducatiót, anyagi okokból kifolyólag ezt Szabadkán nem lehetett elkerülni. Pedig országszerte kevés normában jártak együtt a fiúk a leányokkal.

A legrégebb kimutatások a tanulók létszámáról az 1784-5. tanévből származnak, amit félévenként állítottak össze. Az első félév november 1-től március 30-ig, a második pedig április 1-től szeptember 15-ig tartott. Ebben a tanévben 117 tanuló íratkozott be a norma négy osztályába, az év végén pedig maradt 98. Az I. osztályba 5—12 éves korig beíratkozott 36 tanuló, az év végére számuk megnőtt 40-re, köztük volt 5 leány; a második osztályban 5—12 éves korig az I. félévben 28 fiú és 13 leány volt, a II. félévben a leányok és néhány fiú elhagyta az iskolát és az év végére maradt 25 fiú; a harmadik osztályban az I. félévben volt 24 fiú, a II. félévben maradt 18, a negyedik osztályban 9—14 éves korig az I. félévben 16 fiú, a II. félévben maradt 15.⁴² Nemzetiségi és társadalmi hovatartozás szempontjából érdekes adatokat nyújt az 1786-7. tanév második félévének kimutatása. Ebben a félévben 88 tanuló járt az iskolába, mégpedig nemzetiség szerint 44 szláv, 28 magyar és 16 német. A szülők társadalmi helyzete szerint 28 földműves, 44 iparos és kereskedő, 6 szülő foglalkozása nem állapítható meg, 7 nemes, valószínűleg kisbirtokos armalista, 1 tanár és 1 orgonista volt.⁴³ Szembetűnő a kimutatásokban a tanulók életkora és a nagy lemorzsolódás. Az iskolába járó gyermekek életkora 5—14 év, ami nem jelentette azt, hogy az idősebb mindig felsőbb osztályba is járt. Az első osztályban voltak 5 évesek és ugyanakkor 12 évesek is. Legnagyobb oka a szóródásnak éppen ebben a korkülönbségben rejlik és éppen az első osztályban, mert a tananyag nehézsége nem alkalmazkodott a gyermekek pszichofizikai fejlettségéhez. Az ötéves gyermeknek ugyanazt kellett tanulnia, mint a tizenkétévesnek. Ezzel magyarázható az 1785-6. tanévben bekövetkezett nagy százaléku lemorzsolódás az I. osztályban, amikor a 40 tanuló közül csak 12 jutott el a II. osztályba. Hozzájárult ehhez az is, hogy már az I. osztályban ezeknek a zsenge gyermekeknek számukra két teljesen ismeretlen idegen nyelvet, a németet és a latint kellett tanulniok. II. József halála után a latin és a német nyelv kimaradt az I. osztály tantervéből, és az anyanyelvre fordítottak nagyobb súlyt. Ez valamennyire eredményesebbé tette az I. osztályos kisgyermek munkáját.

Sem a tanulók száma, sem nemzetiségi és szociális összetételük a négyosztályú szabadkai norma huszonnyolc éves fennállása alatt lényegesen nem változott, ami viszont arra enged következtetni, hogy ez az állandóan növekvő város — a megváltozott életkörülmények ellenére — kulturális fejlődésében egyre jobban lemaradt.

Ez az egy négyosztályú norma még az ideális látogatottság közepette sem elégítette ki a lakosság művelődésében mutatkozó szükségleteket. Ezért a város belső tanácsa már az 1786. június 16-án megtartott ülésén javasolta a lakosság durva műveletlenségének felszámolása céljából elsősorban a plébániák számának felemelését, s csak azután az iskolákét. Javaslatában megemlíti a kerri triviális iskola megszervezésének szükségességét, ugyanakkor az újabb plébániák megszervezéséért feláldozza a város hírnevét öregbítő gimnáziumot, amelyet úgy is nagyon kevés diák látogat.⁴⁴ A gimnáziumban dolgozó ferences barátok évi 400 forint fizetéséből szándékozik fenntartani az egyik alapítandó plébániát a barátok vezetésével akkor, amikor az épülő Szt. Teréz-templom plébánosának évi fizetése 1000 frt., 152 lánctermőföld használata és 24 öl tűzifa.⁴⁵ A külső tanács vagy a választott polgárok tanácsa határozottan ellene volt az újabb plébániák megszervezésének, beadványában azonban egyetértett a belső tanács véleményével a lakosság elmaradottságáról és a következőket írta: ... alig van az egész országban oly város, melyben a nép oly faragatlan és bárgyú, mely a tudományról, a vallásról és erkölcsről oly kevés fogalommal bírna, mely a becsületet és emberséget oly kevésre becsüli, mint a mienk. Bizonyítja ezt azon körülmény, hogy a városban levő 2500 házból (20—30—40 létszámmal) összesen alig 100 gyermek jár iskolába. Ritka ember az, aki fiát valamely tudományra, vagy kereskedésre, vagy katonaságra neveltené; annyira megrögződött a török idő óta megszokott nyersségben. Azért is 20 ezernyi lakosság mellett sem katonai, sem más országos hivatalban nem találni egyet is a város fiaiból, de még arra sincsen itt alkalmas egyén, hogy a városi előjáróságot lehetne helybeliekből összeállítani.

Szomorú kép ez a város elmaradottságáról, ami — sajnos — még ötven év múlva sem változik. A maroknyi városi polgárság az iskolák számának kibővítésében látta a műveltség fellendülését, erőtlenségében azonban még arra sem tudott hatni, hogy azokat gyorsabban megszervezzék. Annyit azonban elért, hogy a háborús idők miatt a tervezett új plébániák megszervezését elhalasztották és hozzáfogtak a triviális iskolák megszervezéséhez a város külső területein.

1786-ban szervezték meg az első külterületi triviális iskolát a Ker nevű külvárosban a bunyevác gyermekek oktatására. Vezetésével Szkenderovics Pált, a belvárosi norma eddigi tanítóját bízták meg, akinek helyébe a pécsi tanfelügyelő egy szakképzett tanítót nevezett ki. Öt évvel később, 1791-ben szervezték meg a Magyar végben a második triviális iskolát a magyar gyermekek oktatására, a harmadikat 1798-ban a Zenta nevű külvárosban, ugyanakkor a negyediket a leányok részére a belvárosban. A triviális iskola tantervei azonosak a nemzeti iskola első osztályának tantervével, azzal az eltéréssel, hogy az egyes triviális iskolában különbözött az anyanyelv.

A tanügy országos rendezésének első húsz évében Szabadka város tanácsa megszervezte a közös nemzeti iskolát és megnyitott négy katolikus triviális kisiskolát. Újabb huszonöt évnek kellett eltelnie, hogy a város növelje a triviális iskolák számát és kivigye azokat a pusztákra, ahol egyre nagyobb számban telepedett le a lakosság.

A GÖRÖGKELETI SZERB ELEMI ISKOLA

Szabadkán a görögkeleti szerb elemi iskolát 1710-ben említik a feljegyzések.⁴⁶ Szervezésére valószínűleg az udvari haditanács által a tiszai és dunai határőrvidékek részére kidolgozott szervezeti szabályzat értelmében került sor, amely szerint minden határőrvidéki községben plébániát és iskolát kellett szervezni. A katonai közigazgatás eleget tett az udvari haditanács rendeletének, és a katolikus ferences iskola mellett megnyitotta a görögkeleti szerb elemi iskolát is. 1743-ig a polgári közigazgatás bevezetéséig az iskola működéséről nincsenek adataink. Annyi bizonyos, hogy a görögkeleti szerb iskola működését erősen befolyásolták a katolikus bunyevácok és a görögkeleti szerbek közötti surlódások a város vezetése körül, melyek a negyvenes évek végén még inkább kiéleződtek, és a szerbek nagy része elhagyja a várost.

A polgári közigazgatás bevezetésével a város a görögkeleti szerb iskolát is gondjaiba vette. Gondoskodott az iskolaépület karbantartásáról, és tanítóját kiegyenlítette a katolikus tanítók polgári előnyeivel. Az 1742-43. tanévben a városi iratok Marko Vujićot említik a görögkeleti szerb iskola tanítójaként és utána még kettőt, arról, azonban, hogy az iskola megszakítás nélkül dolgozott-e a tanügy országos rendezéséig, említést nem tesznek. Valószínűleg, hogy az említett surlódások következtében a szerbek elköltözésével a városból, majd lassú visszaszivárgásukkal, az iskolának is szünetelnie kellett. Ezért nem is lelhető fel a szerb tanítók névsora folyamatosan a magisztrátus jegyzőkönyveiben. A városi tisztviselők jegyzékébe a görögkeleti szerb iskola tanítói azért nem kerültek be, mert 1779-ig ugyan letelepedhettek a városban, de polgári jogokat nem nyerhettek.

Az oktatást az egyház irányította. Az iskolában a hittanon kívül olvasni, írni tanultak, az énekórákon pedig az egyházi énekekkel ismerkedtek meg a tanulók. Számolásról még ebben az időben nemigen esett szó az oktatásban.

1742-ig az iskola tanítói ismeretlenek. Feltételezhetjük, hogy a templom közelében elhelyezkedő iskolában papok vagy szerzetesek tanítottak. Ha világiak is voltak közöttük, azok a határőrvidéken rendszerint kiszolgált altisztek voltak. Tanítói szakképzettségük még a papoknak, szerzeteseknek sem volt, hát még a leszerelt altiszteknek. A bácskai görögkeleti püspökség területén a XVIII. század derekán özszeírt papok és szerzetesek osztályzataiból műveltségükről a következőket olvashatjuk: »Gyengén olvas, valamicskét énekel, írni nem

tud«, vagy: »Az örök boldogság titkait és a parancsolatokat nehezen fogja fel, de írni és olvasni valamennyire tud«. Jobb osztályzatok ritkábban fordultak elő, mint például: »A betűolvasásban járatos, az olvasást, éneket és az írást gyakorolja« vagy: »Kitűnően olvas, énekel és ír, a fogalmazásban nagyon járatos«. ⁴⁷

A görögkeleti szerb iskolában az oktatás teljesen az egyház hatása alatt állt és a papnevelés érdekeit szolgálta. Olvasni egyházi könyvekből tanultak leginkább, noha már 1726-ban Suvorov behozott egy ábécés könyvet (Bukvárt) Oroszországból, amelyet többször is kiadtak. Az írást szintén egyházi szövegen gyakorolták. Énekelni csak egyházi énekeket tanultak és gyakran részt vettek az egyházi szertartásokon, hogy az énekek alkalmazását a szertartásban gyakorolják.

A határőrvidéki iskolák rendezésével a kormányzat a német tan nyelvű iskolák mellett az itt szolgáló többi nemzetiség gyermekeinek is módot adott az anyanyelven való elemi oktatásra, bár voltak olyan nézetek is, hogy az összes határőrvidéki iskolaköteleseket német oktatásra kell fogni és elnémetesíteni. 1763-ban a kormányzat összeíratta a Temesi bánság iskoláit, majd 1770-71-ben a bácskai görögkeleti szerb iskolákat és jelentést kért azok állapotáról, tanítóiról, látogatottságáról. 1769-ben a karlócai zsinat többek között a szerb iskolák kérdéseit mérlegelve, főleg azok anyagi helyzetéről tárgyalt. Ezen a zsinaton kifejezésre jutott Mária Teréziának az a kívánsága, hogy minden helységben, ahol erre megvannak az anyagi feltételek, nyissanak elemi iskolát. Ekkor még az állam nem biztosított anyagi alapot az iskolák fenntartására, hanem azt a községektől vagy a földesúrtól követelte meg. Foglalkozott az iskolaügyekkel az Illir Udvari Deputaciot is 1770. április 22-én megtartott ülésén, és úgy vélekedett, hogy a szerb iskolák megreformálása államérdek és hozzá kell fogni annak megvalósításához. Véleménye szerint ezt a kérdést az Illir Udvari Deputacio, az Udvari Haditanács és a Magyar Udvari Kancellária együttes ülésén kell megoldani. Az együttes ülés döntése az volt, hogy a szerb és román iskolák adatait össze kell írni. Abból is látszik a pravoszláv iskolaügy fontossága, hogy az 1770-ben kiadott köz- és egyházi ügyekre vonatkozó *Regulament* ismét foglalkozott vele és megállapította, hogy az iskolák rendezését külön rendelettel szabályozzák. Négy évvel később a görögkeleti iskolák helyzetének rendezésére megjelent a *Regulae directive für die Verbesserung des illirischen und walachischen nichtunierten Elementer oder Trivial-Schulwesens in den k. k. Erbländern*.⁴⁸ Ez az utasítás pontosan megjelölte, hány új iskolaépületet kell felépíteni, hányat megjavítani és milyen iskolafelszereléssel kell ellátni a tanulókat. 1774-ben vetődött fel először az új — Felbiger — módszer bevezetésének gondolata a görögkeleti iskolákban. Legnagyobb akadálya ennek azonban az volt, hogy a tanítók sem az új módszert, sem a német nyelvet nem ismerték.

Az iskolareformot a szerb iskolákra is kiterjesztette a birodalom kormányzata és 1776-ban világot látott a *Školski ustav*.

A *Školski ustav* az első olyan okmány, amely a kormányzat részéről indította el a görögkeleti elemi iskolák korszerűsítését és 31 pontban foglalta össze az ezzel kapcsolatos tennivalókat.

Bécsnek érdekében állt a görögkeleti elemi iskolák rendezése, mert a szerbeknél a polgárosodás folyamata kedvezőbb jogi helyzetüknel fogva gyorsabban fejlődött, mint a földhöz kötött többi népeknél. A tiszai határőrvidék felszámolása után a szerbek egyre intenzívebben kapcsolódtak be mint iparosok és kereskedők a gazdasági életbe, ahol az örményekkel együtt a század második felében ők váltak az osztrák kereskedelmi tőke fő hordozóivá. A kormányzat az iskolák bővítésével igyekezett növelni az iparosok és kereskedők számát és rajtuk keresztül emelni a termelést. Nem zárja ki a kormányzat az iskolákból a földművelőket sem és elrendeli, hogy minden görögkeleti plébániával rendelkező községben görögkeleti iskolát is kell szervezni. Az iskolaépületben a tantermen kívül tanítói lakás is legyen, nagyobb községekben pedig kéttantermes iskolát kell építeni úgy, hogy az épületben a segédtanítónak is legyen lakása. Az iskolaépületet a falu közepén a templom mellett kell felépíteni és minden odavezető utat télen-nyáron karban kell tartani. Azokban a községekben, ahol a szerbek számuknál fogva nem nyithattak iskolát, gyermekeik látogathatták a katolikus elemi iskolát teljes vallászsabadsággal.

A *Školski ustav* teljesen világi alapokra helyezte az ifjúság nevelését. Papok az elemi iskolában csak olyan községekben taníthattak, amelyek szegénységüknel fogva nem bírták kifizetni a tanítókat. Ehhez pedig külön felsőbbhatósági engedély kellett. Továbbá kimondta, hogy csak szakképzett tanítókat lehet alkalmazni, akik csak tanítással foglalkozhatnak. A segédtanítók, valószínűleg az oklevél megszerzéséig, nem nősiülhettek. Az iskolakötelezettség 6—13 éves korig tartott úgy, hogy a mindennapi iskolát a 6—9 évesek látogatták, az ismétlőt pedig vasár- és ünnepnapon délután 1—3 óráig a 9—13 évesek. A leányokat az osztályban külön kellett ültetni a fiúktól. Az új szabályzat bevezette és kötelezővé tette az iskolai közigazgatást, amit eddig hanyagul vagy éppen sehogy sem végeztek.

Az *Allgemeine Schulordnung* falusi egytanítós iskolákra vonatkozó fejezete alapján elkészült *Školski ustav* változatát Keess tanácsos észrevételeivel egészítették ki, aki komoly javaslatok mellett az udvar titkos vágyát, a vallási unió gondolatát is beleszötte. Javaslatai szerint a tanítót a község választotta, képesítő vizsgáját a tanító a kinevezett igazgató előtt teszi le, a hittant a nevelési tudományok iránt sem érdeklődő papok helyett a szakképzett tanító tanítja. A hittantanítás átruházásának politikai jellege volt. Célja, hogy a papokat vakon követő népet elválasszák azoktól. Nagyon fontos javaslata Keessnek a tankönyvekről való gondoskodás és a megfelelő szakképzettségű tanítók kiképzése.

A *Školski ustav*, amellett, hogy alapjában az udvar érdekeit szolgálta, elindította a görögkeleti szerb elemi iskolák sorozatos megnyi-

tását, rendezte az iskolaépületek kérdéseit, bevezette a világi oktatást, szakképzettséget követelt a tanítóktól, előírta az enyhébb fegyelmezési módot és a gyermekek számára megírt tankönyvek használatát.

Az iskolai tankönyvek szerkesztése megelőzte a *Školski ustav* kiadását. Már 1774-ben kidolgozták a legfontosabb tankönyvet, a katekizmust és az ábécés könyvet (Bukvárt), amelyet 10 000 példányban ingyen osztottak szét a szegény sorsú gyermekek között. 1776-ban Todor Janković-Mirijeovski, a Temesi bánság görögkeleti szerb iskolák igazgatója lefordította Felbiger *Methodenbuch* című munkáját, ugyanakkor kiadta kétkötetes kézikönyvét *Ručnaja knjiga...* címen a tanítók számára. 1776-ban jelent meg az írás tanítását tárgyaló tankönyv. A következő évben lefordították Felbiger *Lesebuch* című tankönyvét *Čitanka* címen és ebben az évben kiadták a számtankönyvet, az Aritmetikát.

A szerb iskolákat rendező szabályzatban előírt tantárgyak mindegyikét a nyomtatott és írott betűk olvasását nemzeti nyelven, az írást, a számtant, a hittant és az éneket engedélyezett tankönyvekből tanították. Tankönyvekből és tanítói kézi könyvekből a triviális görögkeleti szerb iskolák ebben a korban jobban álltak, mint a magyar akár katolikus, akár protestáns iskolák. Szerkezetük hasonló a magyarokéhoz, az egyik oldalon az anyanyelvű, a másik oldalon a német szöveg.

A *Školski ustav* ezekben az iskolákban nem írta elő a német nyelv kötelező tanulását, de ha a tanító az anyanyelv ismereteinek megerősítése után németre is oktatta a gyermekeket, munkája elismerésben részesült.

Külön kell megemlíteni a görögkeleti szerb iskola tanítási nyelvét, amely nem volt azonos a mindennapi beszéddel. A katekizmust, kivéve a többi tárgyat, ún. slaveno-szerb nyelven tanulták, amelyet a gyermekeknek külön kellett megtanulniok. Ez nagyon megnehezítette a tanulást, mert a tanuló számára ez a nyelv teljesen idegen volt. Az egyik pap feljegyzéseiben így emlékszik vissza diákkorára: »Ahogy kijövök az iskolából rögtön hozzáfogok a leckém olvasásához, de egy szót sem értek belőle és magamban felteszem a kérdést, vajon milyen nyelv ez? Ezt megtanulni nem lehet.«⁴⁹ A mindennapi beszéd nagyon sokáig nem tudta kiszorítani ezt a nyelvet az iskolából.

A görögkeleti szerb iskolák rendezése Bácskára is kiterjedt. Szabadkán már a *Ratio educationis* bevezetésének bemutatásával foglalkoztunk valamelyest a szerb iskola kérdésével és láttuk Mitterbacher törekvéseit a helybeli szerbek megnyerésére az egységes közös norma érdekében. Döntésükkel a szabadkai szerbek az egységes iskola mellé álltak, egytanfős iskolájukat azonban még akkor sem szüntették meg, amikor azt a város feleslegesnek nyilvánította és megvonta tőle anyagi támogatását. Bizalmukat a közös iskola nem nyerte meg és arra törekedtek, hogy iskolájuk eddig élvezett jogait visszaszerezzék. Kérelmükkel többször folyamodtak a városhoz és arra hivatkoztak, hogy

a közös iskolába járó gyermekek részére engedélyezett különórák a cirillbetűk és az egyházi rítus megismerésére kevésnek bizonyultak. A város ekkor megengedte a magániskola fenntartását, de anyagi támogatásban nem részesítette.⁵⁰ Sehogyan sem tudtak belenyugodni iskolaügyük ilyen elintézésébe és tovább küzdöttek, míg végül 1783-ban kieszközölték a triviális iskola visszaállítását a városban.⁵¹ Az iskolát a város ugyan felsőbb utasításra megnyitotta, de kitartott álláspontja mellett, hogy a közös iskola mellett a szerb triviális iskola szükségtelen, és anyagiakban nem is támogatta. Az iskola részére egy szűk kis szobát jelölt ki, ahol a gyermekek nem fértek el, és amikor az iskolák igazgatója a szoba kibővítésére csak 54 forintot kért, azzal utasította el a város, hogy az új iskolaszervezéssel ezt is elintézik. Újabb helytartótanácsi intézkedésnek kellett bekövetkezni, hogy a város mint iskolafenntartó kötelességét teljesítse. Végül 1786-ban⁵² szerződésileg kötelezi magát, hogy a szerb iskolát gondjaiba veszi, és tanítójának eltartását is magára vállalta. Ettől kezdve nyomon tudjuk követni a szerb tanítókat a városi jegyzőkönyvekben.

II. József 1785. augusztus 31-én rendeletet adott ki a vegyes iskolák bevezetésére. Avram Mrazović, a pécsi tankerület görögkeleti nemzeti iskoláinak tanfelügyelője ezt a császári rendeletet akarta felhasználni, hogy a szabadkai szerb iskola ügyét végre rendezze. A szabadkai normát, amelyet különféle vallású gyermekek látogattak, Mrazović nem tartotta vegyes iskolának, és a várostól azt követelte, hogy a szerb gyermekek részére egy kétosztályos, kéttanítós elemi iskolát nyisson. Mrazović követelését a pécsi tankerületi főigazgató ugyan helyeselte, de amikor az iskolaköteles szerb gyermekek létszámáról szóló jelentést megkapta, szándékát megmástitotta és elállt a kéttanítós iskola megnyitásától. Ezzel szemben úgy rendelkezett, hogy az 1789—90. tanévtől a normába egy szerb tanítót is kell választani. Az új tanévben meg is választották a szerb tanítót, aki egy évig tanított is, de helyébe többé más szerb tanítót nem választottak. A szerb gyermekek nagy része továbbra is a triviális iskolát látogatta.

A tanügy országos rendezésétől ez az iskola is a városi elemi iskolák igazgatósága alá tartozott, munkáját pedig a pécsi tankerület görögkeleti nemzeti iskolák tanfelügyelője ellenőrizte. Ebben az egytanítós iskolában a gyermekeket három osztályra osztották fel és a következő tantárgyakat tanították: hittant, olvasást, írást, szép- és helyesírást, számolást, német olvasást és erkölcsi szabályokat. Minden tantárgynak megvolt a tankönyve, amiről Mrazović gondoskodott. Viszonyítva a városban élő szerbek számához, ezt az iskolát aránylag több gyermek látogatta, mint a normát. 1780-ban kétezer körül mozgott a városban élő szerbek száma és ebből mintegy negyven gyermek látogatta rendszeresen az iskolát, 1787—88-ban 39 fiú és 7 leány, 1791—92-ben a II félévben 41. 1788-ban a város összlakossága 20 147 lélek. Ha ebből levonjuk a kétezer szerbet, marad tizennyolcezer, és ezek közül pontosan ebben az évben kerek 100 gyermek látogatta a normát. Hozzá kell azonban tenni azt is, hogy a normába járt még néhány szerb gyerek is.

Nem járt a szerbeknél sem minden iskolaköteles gyermek iskolába. Szociális összetételüket nem ismerjük ebben a korban, feltételezhetjük azonban, hogy főleg az iparosok és kereskedők járatták fiaikat, különösen leányaikat iskolába.

A XVIII. század derekáiig a szerb kultúra, valamint az iskolák a görögkeleti egyház vonalán haladtak. Más a helyzet azonban a század második felében, amikor az izmosodó szerb polgárság az ébredő nemzeti eszmék jegyében helyet követel magának a kulturális élet és az iskolák irányításában, és az egyházzal szemben támogatja a kormányzat iskolareformjait. Szakít az addigi orosz befolyással, Nyugat felé fordul, és követi az új polgári eszméket. Arra viszont ébren ügyel, hogy nemzeti nyelvét és kultúráját megőrizze a Nyugatról jövő elnemzetlenítő törekvésektől.

1790-ben a temesvári nagygyűlésen (szábor) a szerb polgárság a tanügy helyzetével is foglalkozott. Követelte a szerb iskolahálózat kibővítését, a korszerűbb oktatás feltételeinek biztosítását és védelmébe vette II. József halála után a kormányzat által újjászervezett iskolákat az egyház támadásaival szemben.

II. József halála után az újjászervezett iskolákat általános támadás érte, amiből a görögkeleti szerb egyház sem maradt ki. Több helyen az egyház beavatkozására elűzték a tanítókat, csökkentették fizetésüket, és megtiltották az új módszer alkalmazását. Bácskában néhány ilyen esetről tudunk, ahol Mrazovićnak minden tekintélyére szükség volt, hogy a megbontott rendet valahogy visszaállítsa.

A TANÍTÓKÉPZÉS KEZDETEI SZABADKÁN

A korszerű alapokra helyezett elemi oktatás korszerűen képesített tanítókat igényel. Ki is hangsúlyozták ezt a *Ratio educationis* szerzői és munkájuk 48. pontjában a tanítók kiképzésére a normát jelölték ki.

Szabadkán az első tanítói tanfolyam a norma megnyitásával párhuzamosan kezdődött meg. Évente kétszer szerveztek egy-egy öthónapig tartó tanítói tanfolyamot: november 1-től április 15-ig a téli és április 15-től augusztus 20-ig a nyárit. A téli tanfolyamokat főleg a tanítói pályára készülő fiatalok látogatták, a nyárit pedig a már szolgálatban levő tanítók.

A tanítói tanfolyamok első szervezői, Hofbauer Jakab és Böck Ferenc szakképzett tanítók voltak, majd 1779-ben a város által egyházi zenészként szerződötett Novotnik Ferenc kapcsolódott be ebbe a munkába, akit a magisztrátus egyéb teendői mellett a normában a zenei neveléssel is megbízott. A zenei nevelés csak a tanítói tanfolyamokon volt kötelező, míg a normában csak rendkívüli tantárgyként szerepelt. Ezekben a tanfolyamokon a hallgatók módszertant, anyanyelvet, német és latin nyelvet, számtant, szépírást, rajzot és zenét tanultak, amelyekből képesítési vizsgát is tettek. Azonkívül hallgattak még nemzeti

történelmet és topográfiát, amiből nem kellett vizsgáznia. Különös figyelmet szenteltek a tanfolyamokon az elméleti és gyakorlati módszertan megismerésének. Tankönyvként Felbiger *Methodenbuch*-ját használták. A hallgatók gyakorlati munkája abból állt, hogy 14 napig hospitáltak a megfelelő osztályban, 8 napig pedig az osztálytanító jelenlétében önállóan vezették az osztályt. Munkájukról jegyzőkönyvet vezettek, és az eredményt a vizsgák jegyeinek megállapításakor figyelembe vették. A tanfolyam befejezésével vizsgát tettek és latin nyelvű diplomájukkal elhelyezkedhettek.

A tanítóképzés ezeken a rövidre szabott tanfolyamokon nem volt egyéb, mint a jelöltek odaidomítása, hogy a falusi gyermekeket megtanítsák írni, olvasni, és megismertessék velük a katekizmus anyagát. Ettől függetlenül itt kezdődött a rendszeres tanítóképzés, és belőlük fejlődött ki az önálló tanítóképzés.

1806-ban az iskolák újabb rendezésére kiadott *Ratio* intézkedései szerint a tanítóképzés továbbra is tanfolyamokon történik azzal a módosítással, hogy a módszertant napi két órára emelte és bevezette a géptant, a mértant és a hazai történelmet az említett tantárgyak sorába, végül a nem magyar ajkúak számára kötelezővé tette a magyar nyelvtan tanulását. A XIX. század húszas éveitől a népoktatás nagyobb érdeklődést váltott ki, amikor a tanügy a társadalmi fejlődésért és nemzeti függetlenségért kezdődő reformtörekvések szerves részévé vált. A haladó politikusok és pedagógusok az oktatásügy korszerűsítésén fáradoztak, és figyelmüket nem kerülte el a kezdetleges tanítóképzés sem. 1827-ben beszüntették a tanítói tanfolyamokat az egész országban, és áttértek a kétéves tanítóképzésre. Az első magyar önálló tanítóképző Egerben nyílt meg 1828-ban. Kevés kétéves tanítóképző nyílt meg a negyvenes évekig, addig a tanítók magánúton készülhettek és vizsgázhattak a nemzeti főiskolákban. A szabadkai nemzeti főiskolában 1843-ig vizsgáztak tanítók, a városban azonban kétéves tanítóképző nem volt.

* * *

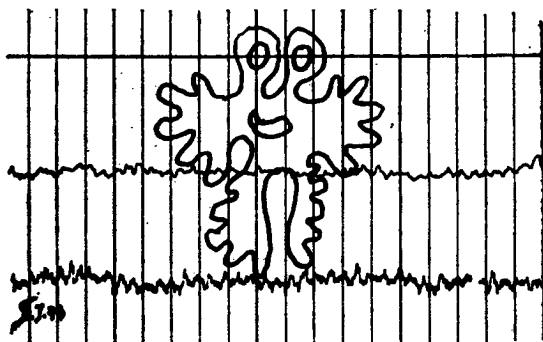
A bemutatott iskolákkal kezdett kibontakozni ennek a gyorsan növekvő parasztvárosnak a népoktatása abban a században, amikor megjelentek Rousseau, Guyton de Morveau, Roland d'Erecville, La Chalotais, Leibnitz, Wolff, Francke, Basedow nevelésre vonatkozó művei, melyek új hangjukkal felrázták a közvéleményt, a közönség érdeklődését a nevelés iránt és ők voltak az elsők, akik megéreztek az új idők szavát, elindították az újat, ami hamarosan kiterjedt az egész művelt Európára. Soha annyit nem beszéltek pedagógiáról, mint e felsorolt írók műveinek megjelenése után. Gondolataikkal és új nézeteikkel ők alapozták meg az ifjúság világi nevelését és az oktatás olyan újjászervezését, ami legjobban megfelel a felfelé ívelő polgári társadalom igényeinek.

(Folytatjuk)

JEGYZETEK

1. Sötér István: *Eötvös József*. Budapest, 1953. 390.
2. Szabadkai Történelmi Levéltár. Városi jk. 1868. febr. 13. 1426/3.
3. Iványi István: *Szabadka szabad királyi város története*. Szabadka, 1882. II. 393.
4. Uo. 382.
5. Uo. 534.
6. Uo. 251.
7. A mezővárosi rang a szabadkaiaknak kis híján 30 000 forintjukba került az ajándékokon kívül.
8. A szabad királyi városi privilégiumok elnyeréséhez csak a város határának örökös tulajdonjogát megváltó váltásdíj fejében 266 666,40 forintot fizetett be a város az állampénztárba az ajándékokon kívül.
9. Dr. Dudás Gyula: *Az oktatásügy története Bács-Bodrogh vármegyében*. Zombor, 1902. 88.
10. Iványi István: I. m. 361.
11. Dr. D. Kirilović: *Srpske osnovne škole u Vojvodini u 18. veku*. Sremski Karlovci, 1929. 5.
12. Iványi István: I. m. 436.
13. Uo. 465.
14. Uo. 367 és 427.
15. Uo. 253.
16. Uo. 362.
17. Uo. 365.
18. *Magyarország története 1526—1790*. Budapest, 1962. 523.
19. Az akadémiák valójában főiskolák voltak. Ezekbe a főiskolákba a befejezett latin főgimnázium és az azt követő két éves filozófiai tanfolyam elvégzése után iratkozhattak be a hallgatók. Ilyen akadémia pl. a jogi, a bányászati stb.
20. Finóczy Ernő: *A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában*. Budapest, 1899. I. 94.
21. Korniss Gyula: *A magyar művelődés eszményei*. Budapest, 1927. I. 6.
22. Dr. Kiss Áron: *A magyar népiskolai tanítás története*. Budapest, 1883. 19.
23. Dr. D. Kirilović: I. m. 33.
24. Dr. Friml Aladár: *Az 1777-i Ratio educationis*. Budapest, 1913.
25. Uo. 65.
26. Ravasz János: *A magyar nevelés története a feudalizmus és kapitalizmus korában*. Budapest, 1961. 46.
27. Szakál János: *A magyar tanítóképzés története*. Budapest, 1934.
28. Dr. Dudás Gyula: I. m. 34.
29. Dr. Friml Aladár: I. m. 48.
30. Szabadka a pécsi tankerületi főigazgatóság alá tartozott 1806-ig.
31. Szabadkai Történelmi Levéltár. A városi magisztrátus jk. 1778. júl. 2.
32. Avram Mrazović a pécsi tankerülethez tartozó Tolna, Baranya és Bács megye görögkeleti nemzeti iskoláinak tanfelügyelője 1777-től 1811-ig.
33. Szabadkai Történelmi Levéltár. A városi magisztrátus jk. 1778. júl. 2.
34. Uo. Mitterbacher levele 1778. szept. 30., a városi magisztrátus jk. 1778. okt. 12. 170—171. o. 6. pont, a városi magisztrátus jk. 1778. nov. 14. 187—189.
35. Johan Basedow (1723—1790) német pedagógus, a filantropizmus megalapozója.
36. Dr. Kiss Áron: I. m. 251.
37. Iványi István: I. m. 374.
38. *Magyarország története 1526—1790*. Budapest, 1962. 538.
39. Szabadkai Történelmi Levéltár. A városi magisztrátus jk. 1787. jún. 16.
40. Uo. 1800. évi 3. D. 112—7. A. 9—9. C. 71., 77—10., B. 32.
41. Iványi István: I. m. 253.
42. Uo. 375.
43. Pálinskás József: *Vajdasági tanítóképzés 1868-ig*. Školski život, Subotica, 1965. 4—5. sz. 72.
44. A gimnáziumot ezekben az években valójában kevés tanuló látogatta, aminek az igazi okát az aulikus városi tanács nem vette tudomásul. Az 1784. június 14-én kiadott németesítési rendelet a gimnáziumban dolgozó ferences barátokat is érintette. Ellenállásukat az erőszakos németesítéssel szemben lemondásukkal, a diákok és szülők között kifejtett ellenpropagandájukkal juttatták kifejezésre. Hatásukra megcsappant a tanulók száma abban a középiskolában, amelyben aránylag addig többen tanultak, mint a város elemi iskoláiban együttvéve.
45. Tormási Gábor: *A szabadkai rkat. főtemplom története*. Szabadka, 1883. 193.

46. Dr. D. Kirilović: I. m. 5.
47. Uo. 8.
48. Uo. 301.
49. Uo. 28—79.
50. Szabadkai Történelmi Levéltár. Prot. pol. 1781. jún. 25.
51. Uo. 1783. fons 3. B. 68.
52. A szerződést 1786. máj. 2-án kötötte meg a város Avram Mrazovićtyal.

MATIJA GUBEC

(1573—1973)

Tíz eszékronával megkoronázták, mint elődjét, Dózsa Györgyöt, de élő-buzdító példa is mindmáig, akár Dózsa György. Ha Dózsa Ady is megénekelte, róla viszont regényt írt Senoa, aki szívesen elődözött szintén az első, a kelő antifeudális polgárság körében: falun Gubec, városban az aranyműves kismester és lánya társaságában.

Akkor a horvát, a szlovén jobbágy is ott feszült feudális ura, a Habsburgok és a török ácsolta láthatatlan kereszten. Az eredeti tőkefelhalmozás, a pénz- és áruváltózkodás meg a török hódítás következtében birtoka csökkent, ki is csúszott a talpa alól, a kizsákmányolás intenzívvitása meg növekedett és idestova már megszűnt egységes osztály lenni, mert már-már külön vált a telkes jobbágy a zsellértől. Számosan már — felismerve a török feudalizmus kezdetibb s így enyhébb mivoltát — török hódoltság alá húzódtak, míg az éppen onnan szököttek — ipari elhelyezkedés híján — zsoldossá váltak a Habsburg-területen.

Fokozta elnyomását a ránehezedő-sújtó Habsburg-hatalom is, a török elleni háborús pusztítás. Hiszen a »saját« katonája is fosztogatta. A törökbetörések, emberrablások, meg a szökés, elkóborlás eköle is növelte — akár a paraszti birtokok kisajátítása is — a »szabad«, a »felszabadult« szökött jobbágyok számát — a kóbor csavargók számát.

Maga az elkóborlás, a migráció is a tiltakozás jele volt. De a kóborok ideiglenes csoportosulása kisebb-nagyobb paraszti egységekbe, a hajdúskodás, kuruckodás, uskokoskodás is, az egyének vagy kis csoportok harca is ennek volt, egy már magasabb foka, hogy a tiltakozás végül is a szinte állandósult felkelésekbe torkollijon.

Ha ez ideig például Magyarország, mint az akkori világ első aranytermelő országa, Szerencsés-Fortunátusokat és Thurzókat teremtett és az országba vonzotta a Fuggereket, akik tüzeltársulkká tették a hercegprímás Bakóczot is (aki ott trónolt a Zágráb fölébe emelkedő óvárosban, Gradec-Gricsben), most Amerika felfedezése és rabszolgává alázása után, a kereskedelmi utak és aranyban dúsz országok nyugatra helyeződése után a horvát városok fejlődése is megakadt, a horvát bányászat is hanyatlott és újra szárba szökken, virágsátorba borult a megifjodott hűbérrendszer, amely a város fölött is — ahová már a nemes is beköltözött — úrrá vált, széles városi tömegeket is jobbágyá törve. Egyesek a városok közül az urak, főurak kereskedelmi és hitelnyújtó ügynökeivé válnak s egy új polgárságot, a kereskedelmi és uzsoratóke polgárságát teremtik meg, hogy — a feudalizmus reneszánsza idején — meggazdagodva, birtokba fektessék pénzüket és nemessé váljanak maguk is. (Thurzó, Batthyány.) E réteg is a jobbágyi roboton hízik, s a jobbágyból kisajított pénzzáradékot adja kölcsön — egy-egy uradalomért — a Zrínyi-Zrinskieknek vagy éppen ellenségeiknek, az Endődieknek. Mert ezek is egymás ellen harcoltak — jobbágycsapatokat űzve a csatába —, akár a Heningek és Gregorijanecek, akik ha pusztítják is a jobbágyságot ezzel, egyúttal fegyvert is adnak a jobbágy kezébe, amelyet azután, későbbi fokon, a maga érdekében is harc-

ba vihet a nemesek ellen, amikorra már megtanulta, hogy az úr is legyőzhető, s megsebezhető: Ember! Annál is inkább, mert bányászi, hajtói munkáját is robotba követezte már az úr. Ahogy az állam is gyarapította, súlyosbította az úrdolgát.

Igen, azelőtt a jobbágyors könnyebb volt, s a regösök-guszlárok talán valami még régebbi aranykorról is énekeltek, valami ősközösségről és a horvát jobbágyban megtermett hatásuk alatt az álom, ábrándkép a »stare pravice«, az egykori jobb élet újratereztéséről. Mert egykor kaláka volt a későbbi — klaka-klaka, és akkor nem volt még kisajátítás sem!

A tiltakozás első és második foka még virágjában volt, de készültek már föl a harmadik fokra, a felkelésre is, hiszen az örök röghözkötöttség őket is érintette.

Szöknek Tahy birtokáról is a jobbágyok, mert az ő neve emelkedik a kizsákmányolás szimbólumává szemükben, de csakhamar belátják, hogy más úr földjén sem mennyország az élet. Amíg úr van, a paraszt csak jobbágy! Irigyeltté csak a bús-öröms farkas-szabad kóborélet válik abban az időben, amikor Drašković, a püspök is elismeri, hogy az úri zsarnokság válik a felkelés mozgatóerejévé. Ha azután persze majd maga is odaáll Heningné, Heningovica meg Tahy, Erdődi és Alapi, Keglević oldalára, a Gregorijanecek és Zrinyi-Zrinskiék ellenében — fegyvert adva mindkét részről a jobbágy kezébe. Tahy persze a legéhesebb egyelőre közöttük: emeli a járadékot, kisajátítja a birtokot, elűzi őket ősi földjükről, a »stara pravica« földjéről!

Az ellkeseredés nő és — Bécs se segít, hiába bíznak benne!

Az 1572-es paraszti »szövetségek« (Talán a »Bundschuh« nyomán?) gyarapodnak, erősödnek s már a paraszti érdekekért forgatják a fegyvert, bevéve Sused várát is. De Bécs, ha elvetette a paraszti panaszokat, most parancsba adja ki viszont a rendteremtés követelményét a paraszt ellenében! A harc azért folyik tovább, a forrongást még nem tudják elfojtani, sőt a jobbágy hamarosan elfoglalja Legrad várkastélyát is, majd 1573-ra meghirdetlik Gubecék az általános felkelést is.

Persze, ha a horvát és szlovén jobbágy együtt harcol, Heningéket is ott látjuk már az úri egységfronton a parasztság ellenében, annál is inkább, mert a jobbágy nem ismer már el más urat önmaga fölött a császárnál, a császáron kívül. Holott a császár árulóvá nyilvánítja a jobbágyokat és nyíltan az úri frontra helyezkedve kiadja az általános parancsot: »Fegyverbe!« a parasztek ellen!

Gubecék célja a hatalom átvétele, meghódítása. Zágrábban császári helytartóságot kívánnak létesíteni, adót szedni, sőt a török ellenében a határvédelmet is át kívánják venni — ahogy Svrač megfogalmazta a programpontokat, míg Sterc ezt azzal bővítette ki, hogy meg kell szüntetni a parasztot sújtó adókat, járadékokat, de a papirendet is, mert nem isten ígét, de az adó- és járadékfizetést hirdeti a szószékről. És célul tűzik ki azt is, hogy megnyitják a közlekedési utakat a paraszti árutermelők előtt is!

Ilija Gregorič, a hadvezér az egész horvát Zagorje és Szlovénia felszabadítását veszi fel haditervébe, fokozatosan kívánva előrehaladni, minden újonnan felszabadított terület parasztságával növelve egyúttal a hadsereget és annak ütőerejét is. »Elmegyünk Ljubljanaig s a tengerpartig és mind alávetjük e területeket.« A Tahy-elleni harcnak általános felkeléssé kell nőnie! Megszüntetik utána a hűbérseget, szabaddá teszik a kereskedelmet — a nép számára! Csak a császárságot ismerik el továbbra is azzal, hogy nincs többé közvetítő a nép és a császár között. Legyen továbbra is adó, de annak összegét és célját, hova fordítását maga a paraszt szabja meg! A törökellenes harcot is a horvát-szlovén paraszt fogja szervezni, irányítani.

Gubecék oldalán ott látható a tehetősebb telkes jobbágy, sőt a városi plebejusai réteg is: Sterc, a lakatos, Bartoli, a kovács, Grbac, a mészáros. Különbön, ha Gubec és vezérkara paraszti jobbágy is, a fővezér Gregorič

olyan katoná, ki kereskedik is. Akad közöttük itt-ott egy-egy hivatalnok is: Ivan Horvat, a susedi udvari bíró, sőt az elfoglalt Legrad igazgatója is. Vinkler pedig még 1574-ben is odaáll a császár elé egyes halálra ítélték érdekében. A falusi pap, Babić viszont némileg Lőrinc-pap szerepét vállalja. Igyekeznek Gubecék, amíg lehet, a nemesek egymás közti viszálykodását is kihasználni. A szervezés folyamán (1571—1572) kialakul egy központi vezetőség (Gubec, Pasanac, Mogaić) s ez Gregorićtal, az ügyésszel együtt, alkotja egyúttal a forradalmi törvényszéket is. A katonai fővezér, Gregorić mellett tizenegy csapatkapitány vezényli a csapatokat. Tisztjeik, altisztjeik sokszor a határőrök közül verbuválódtak. Van közöttük hivatásos forradalmár is, aki már 1572-ben sem művelte-művelhette meg emiatt földjét, s ha jobbágy volt, úgy úrdolgára sem járhatott el! Gregorić igyekszik megvalósítani haditervét és egyszerre indítja meg a felkelést 1573 január végén a horvát Zagorjében és a Sutlán túli Szovéniában. A parasztság tömegesen csatlakozik, s gyors kezdeti sikerek követik a harc megindítását.

A gyors (ha csak 1573-at vesszük tekintetbe, s nem az 1571—72-es harcokat is) kezdeti sikerek után hamarosan fordul a szerencse kereke. A nemesség hirtelen megszervezkedik és támadásba lendül. Ennek legfőbb okai:

1. A bizalom és rendíthetetlen hit a császárban, aki pedig ellenük fordult!

2. Az uskok-probléma mibenlétének fel nem ismerése. Gubecék hisznek a fegyveres uskokokban is, holott azok szintén ellenük támadnak. De hogyan is ismerték volna fel az uskok-kérdés lényegét?! Abban az időben egyedül Machiavelli ismerte fel a zsoldos hadsereg és a paraszti-népi hadsereg közt levő óriási társadalmi-politikai különbséget. S csak jóval később, jóval Gubec után és Machiavelli útmutatása alapján Zrinyi Miklós, a költő! De Gubec nem olvashatta, nem érthette Machiavellit, mint megérthette a hat nyelven beszélő, írástudó úri főnemes!

Miben is áll hát az uskok-zsoldos probléma?!

1. Mint már tudjuk: a paraszt, a marx-i kettős értelemben, ez időben »szabaddá« válik, azaz nincstelen csavargóvá lesz.

2. Sok balkáni kóbor bujdosó válik ekkor uskokká a tenger melléken, tengerparton, ahová vándorol.

Ha a XVI. században nagyobb ipar fejlődhetett volna ki — ezek a tömegek az iparban helyezkedhettek volna el, proletárokká válhattak volna. De a nemlétező ipar-bányászat fel nem szívhatta őket, így: hajdúskodik, csavarog az és — felkelővé válik.

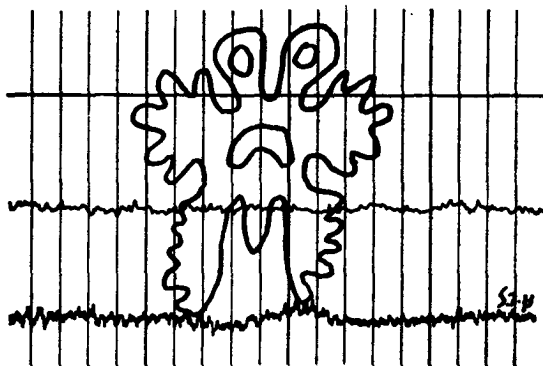
Sokan Amerikát igázzák le, az ottani szabad indiánt teszik rabszolgává, azaz kiirtják, ha az nem áll kötélnek és maga is elbujdosik. Sokan a császári csapatok zsoldosává szegődnek. Mert ez VAN, zsoldos hadsereg van, ha már ipar nincsen! Csak ez szívhatja fel őket, csak ez szegődtetheti őket. S az ily zsoldos hadsereg (vagy ennél is olcsóbban a Habsburgok számára, mintegy önfenntartó nagy-nagy kaszárnya, a határőrvidéknek, végvidéknek, végváraknak) katonája: határőr, végvári vitéz, uskok ebben az időben szükséges is a bomladozó hűbéri-paraszti sereget pótolandó!

Igy válik a kóbor »szabaddá« paraszt cári kozákká, habsburgi határőrre, tengerpart melléki uskokká!

Esetleg, de csak itt-ott és inkább későbbi fokon, felkelő kuruccá, de akkor is kénytelen, a kuruc maga is, a jobbágy hátán élni meg!

Mіндеzt egyedül Machiavelli látta már a XVI. század elején. Ezért volt a zsoldosok ellen, ezért igenelte a népi-nemzeti gyalogos hadsereget mint polgári-nemzeti felszabadító erőt!

3. A harmadik oka a vereségnek az volt, hogy a császár és az urak most már összefogtak, és Alapi Gáspár mind Zrinski, mind Erdödi seregeit is egybegyűjtötte, és egyesítette parancsnoksága alatt a Gubecek ellen! Alapi, aki élve került ki Szigetvár alól. Az uskokok egyként fosztogattak, gyűjtogattak. Hiába teszi Gregorić most már új terve értelmében Stubicát a sereg központjává, a csapatok vereséget szenvednek, s csak Gubec tartja még magát Stubicánál, hogy azután Drašković püspöki rendeletére Alapi Stubica ellen forduljon, ugyanakkor, amikor oly értelmű jelentést is küld a püspök a császárnak, hogy »Gubec-béget« a csapatok királlyá kiáltották ki, így hát elretentő példát kell statuálni: »Tüzes koronával fogjuk megkoronázni«, ha császári engedélyt kapunk erre. A császár bizonyára megengedni kegyeskedett Gubec sütogetését [»biskup ga pekel« (a püspök megsütötte), mondja Petrica Kerempuh is], mert ezzel fejeződött be Zagrábban 1573 február 9-én a parasztfelkelés. Istvánffy szerint vagy háromezer paraszt kegyetlen kivégzése követte ezt a zágrábi tüzes koronázást!

SZEMPONT

DR. HORVÁTH MÁTYÁS

A NÉPFELSZABADÍTÓ HÁBORÚ FORRADALMI HAGYOMÁNYAINAK ÁPOLÁSA ÉS AZ ANYANYELVTANÍTÁS

Sok pedagógus a világnézeti nevelést azonosítja a politikai neveléssel. Pedig a politikai nevelés a világnézet formálásának csak egy — igen fontos — tényezője. A politikai élet eseményeinek konkrét vizsgálata és a társadalmi életben való aktív részvétel nagymértékben elősegíti, hogy tanítványainkban materialista nézetek alakuljanak ki a társadalomról. Közelebb kerülnek a társadalom mozgástörvényeinek megértéséhez, kialakul bennük a társadalmi életben való aktív részvételnek, sőt a társadalom megváltoztatásának igénye is.

A politikai nevelés azonban egyrészt szűkebb, másrészt tágabb folyamat, mint a világnézet formálása. Politikánk rendszerének a maga egészében a marxista világnézet az alapja. Vannak azonban olyan célkitűzései, mozzanatai, melyek megvalósítása során együtt haladunk más világnézetű dolgozókkal is, akiket fokozatosan vonunk be olyan akciókba, célkitűzések megvalósításába, melyek egyértelműen és közvetlenül a marxista világnézetből fakadnak. A politikai nevelésnek ez a történelmileg szükséges vonása az ifjúság nevelése során is jelentkezik. Emellett azt is látnunk kell, hogy a politikai nevelés során más feladatokat is megoldunk, pl. formáljuk tanítványaink erkölcsi tudatát, érzéseit és magatartását.

Ugyanakkor a politikai nevelés csupán a társadalomra vonatkozóan formálja tanítványaink nézeteit a természetre vonatkozó helyes materialista nézetek egészükben kívül esnek hatáskörén. Súlyos egyoldalúsághoz vezetne, ha a világnézet formálását kizárólag a politikai nevelés útján akarnánk megoldani.

Helytelen az a pedagógiai gyakorlat is, mely a világnézeti nevelés feladatait kizárólag az oktatás útján, a tanítási órán szándékozik megoldani. A világnézet formálásában, mint általában minden nevelési feladat megoldása során, a tanítási órának központi szerepe van, de

a világnézet kialakulásának folyamatát vizsgálva meggyőződhetünk az órán kívüli tényezők elsőrendű szerepéről. Ezeket a tényezőket tudatosan, tervszerűen és a tanítási órán folyó nevelőmunkával szerves egységben kell megszerveznünk, hogy a hatások egységét biztosítsuk.

A tanítási órán folyó világnézeti nevelés során leggyakrabban elkövetett hiba az álobjektív pozitivizmus, a világnézeti tételek megalapozatlan deklarációja és a világnézeti következtetések elszakítása a tanítás anyagától, illetve a tanulók értelmi fejlettségét meghaladó következtetések levonása.

A világnézet formálását az oktatási folyamat egészével, a tananyag minden részletének feldolgozásával szolgáljuk. Ezt azért kell hangsúlyoznunk, mert elég elterjedt gyakorlat, hogy a világnézeti nevelést az ismeretanyag egyes, világnézeti szempontból exponált részeihez kötjük.

A világnézeti nevelés leszűkítésének egyik gyakorlati módja az, hogy azonosítják a vallásos hiedelmek elleni küzdelemmel, sőt egyes szélsőséges esetekben a tanulóknak a vallási szertartásoktól való távoltartásával. A világnézeti és ateista nevelést helytelen elválasztani egymástól. A vallásos hiedelmekkel kapcsolatos munka nem külön feladat, amelyet a világnézetet formáló egyéb tevékenységtől elszakítva végezhetünk.

Ugyanígy nem lehet külön feladat a népfelszabadító háború forradalmi hagyományainak ápolása sem. Ez a tevékenység marxista világnézeti nevelésünk szerves részét alkotja. Tehát nem külön diszciplína a nevelésben, hanem sajátos eleme a szocialista emberformálás folyamatának.

Általános iskolai tantervünk félreérthetetlenül megszabja a pedagógusok feladatát az anyanyelvtanítás keretein belül:

»... neveljen szocialista hazaszeretetre, mélyítse el a nép a haza és a proletár internacionalizmus iránti érzetét, érbessen lelkesedést a szocializmus építésének munkája iránt, s végső fokon járuljon hozzá az irodalmi szemelvényeken keresztül a tanulók világnézetének kialakításához.«

A középiskolák magyar nyelv és irodalom tanterveiben ez a nevelési feladat nem nyert ilyen egyértelmű megfogalmazást, a gimnáziumi tantervből pedig sajátos módon ki is marad. Ezekben az iskolákban — már a tananyag nyújtotta lehetőségek miatt is — sokkal nehezebb a pedagógusok helyzete. Egyéni alkotómunkával kell megtervezniük feladataikat a népfelszabadító háború forradalmi hagyományainak ápolását illetően.

NEVELÉSI LEHETŐSÉGEK ÉS NYELVTANÍTÁS

Kétségtelen, hogy a nyelvtan tanítása nyújt legkevesebb lehetőséget a forradalmi hagyományok ápolására. A művelődési anyag természeténél fogva kedvezőbb feltételeket biztosít az értelmi nevelés célkitűzéseinek megvalósítására. Szigorú szabályrendszere kedvezően

befolyásolja a tanulók logikus gondolkodását, s a nevelőnek a kedvező feltételeket az értelmi erők fejlesztésére nem is szabad elmulasztania.

A kínálkozó lehetőségeket tehát valamiféle pragmatizmusból nem áldozhatjuk fel. Az adott helyzet azonban nem zárja ki, hogy más nevelési területek ne érvényesüljenek a nyelvtan tanításában, függetlenül az iskolatípustól. Ha nincs is olyan bő lehetőségünk a forradalmi hagyományok ápolására, mint az anyanyelvtanítás más ágazataiban, mégis kínálkozik alkalom.

Örülnünk kell, hogy jó és egyre javuló minőségű tankönyvek szolgálják a nyelvtanítás célkitűzéseit. Ha a pedagógus szakszerűen használja ezeket, a nyelvtanórák majdnem minden szakaszában fokozhatják a tanítási folyamat hatékonyságát. Így a nyelvtankönyvek szolgálhatják az adott nyelvtani fogalmak kialakításához szükséges szemléltető szövegeket is. Mivel ezek adóttak a tankönyvekben, az általunk taglalt nevelési feladat érdekében nem áldozhatjuk fel azokat.

Több esetben azonban a nyelvi szemléltető anyag nem elegendő a nyelvtani fogalom kialakításához. Ilyenkor a tanár gondoskodik kiegészítő szövegekről. Ezeket az alkalmakat használhatjuk fel, hogy tartalmilag a szemléltető mondatokat a népfelszabadító háború eseményeiről, hőseiről, eszméiről alkossuk.

Természetesebb, ha ez a tevékenység nem esetleges, hanem a tanuló közvetlen élményeihez fűződik. Az általános iskolában alkalom nyílik erre iskolai kirándulások után, amikor a forradalmi harcok színhelyével, emlékmúzeumokban tett látogatások közvetlen benyomásaival érzelmi telítettségű szinten ismerkedtek meg a tanulók, tehát természetesen következne, hogy a tanár és a tanulók mondatai adott nyelvtani szituációban ebből a tárgykörből származzanak.

Megfelelő alkalmat látunk az egyes települések felszabadulási ünnepeiben is. A tanulók rendszeresen részt vesznek koszorúzási ünnepségeken, emlékünnepeken. Nem ritka, hogy ilyenkor alkalmuk van veteránokkal, a felszabadulás napjainak szemtanúival találkozni. Az ilyen közvetlen élményen alapuló lehetőségek természetessé teszik, hogy utána néhány órán példamondataink, nyelvtani-helyesírási feladataink tartalmukkal a népfelszabadító háború és annak hősei felé forduljanak.

Különösen keressük a testvériség-egység eszméjének nevelési lehetőségeit. A jugoszláv népek mellett a nemzetiségek közös harca is volt a népfelszabadító háború. Dr. Dávid András 1972 augusztusában a magyar szakos tanárok szemináriumán elhangzott előadásában számos lehetőségre mutatott rá, hogyan tudjuk felhasználni az oktatásban a Petőfi-brigád emlékét. Ugyanakkor nevelési szempontból is teljes mértékben hasznosítanunk kell ezt a lehetőséget. Különösen azokban a helységeken, ahol a Petőfi-brigád megalakult, vagy nagy számban csatlakoztak hozzá a magyar fiatalok.

Meg kell említenünk az iskolai ünnepeket is. A köztársaság napját, a hadsereg napját, a győzelem ünnepét minden iskolában megünnepeljük, illetve megemlékeznek ezekről a napokról. Ebben az eset-

ben is a közvetlen élmény anyagát ne hagyjuk nevelési szempontból kihasználatlanul. A legközelebbi órákon inspirálja a tanulókat nyelvtani feladataik megoldásában.

A fentiekből láthatjuk, hogy ha kisebb mértékben is, mint az irodalomolvasásban, de mód nyílik a nyelvtanításban is, hogy a természetes adottságokat felhasználjuk a forradalmi hagyományok ápolására. Ez a tevékenység azonban, mint ahogy előzetesen kiemeltük, nagy körültekintést igényel. A merev tanári hozzáállás, az érzelmi telítettség hiánya a tanulóknál a cél vulgarizálását fogja eredményezni. Tudatformálás helyett álszentelkedést idézhetünk elő.

AZ IRODALOMOLVASÁSBAN REJLŐ LEHETŐSÉGEK

A jugoszláv népi forradalmat kiváltó okok, a forradalom eseményei, alakjai, a hősokeket fűtő eszmék és eszmények megtalálhatók irodalmunk anyagában is. Az irodalom azonban nem úgy tükrözi a valóságot, mint a tudomány. Az utóbbi a világ törvényszerűségeit, a valóságról alkotott elképzeléseket fogalmakban, ítéletekben, törvényszerűségeken általánosítja. A művészi-irodalmi megismerés bizonyos mértékig ellentétes a tudományos megismerés módjával. Míg a tudományos megismerés inkább a tudatra hat, az irodalom a maga eszköztárával, ábrázolási lehetőségeivel inkább az érzelmekre hat, az olvasótanuló nézeteit formálja, alakítja személyiségét.

Olvasókönyveink szemelvényanyagát tehát így közelítsük meg: ne az ismeretgazdagítás legyen fő célunk, hanem mély érzelmi alappal a tanuló magatartását, hozzáállását igyekezzünk formálni általuk.

Fokozottan érvényes a fenti megállapítás az alsó tagozatos tanulóknál. Konkrét ismereteik a népfelszabadító háborúról igen hiányosak. Csak bizonyos epizódokat ismernek meg ebből a tárgykörből az iskolai oktatás során a természet- és társadalomismeret, majd a társadalomismeret keretében. Hiányos ismereteiket kiegészítik a különböző információforrások, mint a tévé és a film, azonban ez feldolgozatlan élményanyag, rendszerezetlen ismeretekkel.

Különösen nehéz a helyzete a pedagógusnak az I. osztályban. Maga a háború fogalma is távoli a mai elsős kisdíáknak. Az iskolán kívüli információs források alapján inkább a csata fogalma alakul ki benne. A pedagógus rendkívül nehéz helyzetben van, amikor összetett társadalomtudományi fogalmakat kell a hétéves tanulóval megértetnie. Ha nem akar tanítványaira életkori sajátosságukat meghaladó feladatot róni és a tartalom helyett üres vázlat adni, kénytelen felfedezni a népfelszabadító háború elbeszélő elemeit. Törekvése ez alkalommal is a gyermekhősök felé kell hogy irányuljon. A tanuló, azonosítva magát, vonzódik a gyermekhősökhöz, beleéléssel érzelmi síkon szinte újra átéli a különböző történetek gyermekszereplőinek tetteit.

A *Napsugár* olvasmányanyaga egyetlen szemelvényt tartalmaz a népfelszabadító háború tárgyköréből. A szerkesztőket gátolta az a tény,

hogy a tanulóknak ezen a fokon elsősorban képzési feladatokat kell megvalósítaniuk (meg kell tanulniuk olvasni), másrészt számoltak az ismeretek hiányával.

A *Miska, a kis futár* című olvasmány feldolgozásakor a tanítónak nem arra kell törekednie, hogy a hiányzó ismereteket pótolva nagy tablót vázoljon fel a népfelszabadító háborúról, hanem megértetni a tanulókkal, hogy az általános népi felkelésben a maguk módján a gyermekek is kivették a részüket. Erejükhez mérten segítették a felnőtteket. Igyekezzenek beleéltetni a tanulót a szituációba, mert csak így képes felfogni a történetben szereplő gyermekek hőstettét.

Van azonban a népfelszabadító háborúnak olyan alakja, aki az elsős tanuló előtt is jól ismert: Titó elvtárs. Nevét ismerik, létezéséről tudnak, ha sokuk számára elvont fogalomként létezik is. Éppen ezt szándékoznak a szerzők kihasználni, illetve a fogalomban élést feloldani, közel hozni alakját a tanulókhöz. A *Tito*, valamint *A kis kapás* című szemelvényekkel azt szeretnék érzékeltetni, hogy a népfelszabadító háború és a szocialista országépítés nemzetközi jelentőségű hőse éppen olyan viszontagságoknak volt kitéve gyermekkorában, mint a kis olvasók egy része napjainkban. Az időjárás viszontagságaival szembeálló kisdíjak, otthon és a rokonoknak a mezőgazdasági munkákban segítő gyermek példaként szolgálhat tanítványainknak.

Különös figyelemmel kell feldolgozni a *Tito születésnapján* című olvasmányt. Az ifjúság napján rendezett ünnepségek rendszerint nem hozzák eléggé emberközelbe az ünnepeltet. A héteves tanuló csak a külsőségeket észleli, sokszor nem érzi az ünnepségek belső tartalmát. Az olvasmány feldolgozásával eléjük varázsoljuk az ünnepelt otthonát, Jugoszlávia minden nemzete és nemzetisége szeretetétől övezett államfőt, aki a társadalmi átalakulás sodrában következetesen munkálkodott a forradalmi hagyományok ápolásán, azok továbbfejlesztésén, gyakorlati alkalmazásán.

Mivel az életkori sajátosságok egyre nagyobb lehetőségeket biztosítanak, a II. osztályos *Gyöngyvirág* több szemelvényt tartalmaz tárgykörünkből. Az előző osztályban megkezdett munkát fejleszti tovább a *Séta a kertben* című olvasmány. Vele kapcsolatban már felidézhetjük a tanulók előzetes ismereteit, beszámolhatnak olvasmány-, film- és tévéélményeikről. Fontos az, hogy a tanulóknak ne közhelyek maradjanak, hanem megszilárduljon bennük a hit, Tito őszintén érdeklődik a gyermekek, az ifjúság élete iránt, mert ők lesznek folytatói a szocialista építésnek.

A népfelszabadító háború témaköréből két olvasmányra szeretnénk felhívni a figyelmet. Az egyik Jelka néni és a magyar pionírok. Ezze az olvasmánnyal kezdetét veheti nevelőmunkánk annak tudatosítására, hogy az össznépi ellenállásban a jugoszláviai magyarság is tevékenyen részt vett. A vajdasági pioníroknak kevesebb alkalmuk volt a fegyveres tettekre, de annál több a harcolók vagy bebörtönzöttek hozzátartozóinak megsegítésére. Ebben a tevékenységben a magyar gyermekek is kivették részüket, és gondoskodásukkal igyekeztek feledtetni a családtagok távollétét, enyhíteni az ápoló kezek hiányát.

A másik olvasmány a *Hadirokkant*. A népfelszabadító háború hősei köztünk élnek. Sokan abból a harcból, melyben pusztá életüket állították szembe a fasiszta hadigépezettel, rokkantként kerültek ki. Az ilyen embereknek éreznők kell az egész társadalom minden tagjának figyelmességét, megbecsülését. De a figyelmesség nem kapcsolódhat csak adott ünnepekhez! A mindennapjaikat kell szebbé tenni.

Sajnos, mindkét olvasókönyv szemelvényanyaga távol áll az irodalmi igényességtől. Eredetiben sem voltak irodalmi remekművek ezek a szemelvények, a fordítások pedig csak torzítottak rajtuk. A pedagógusoknak arra kell törekedni, hogy legalább erőszakos didaktizálással ne rontsanak tovább a szövegeken.

A III. osztály számára készült *Aranykapu* irodalmi szempontból örvendetes változást hoz. A népfelszabadító háborúval kapcsolatos szemelvényanyagát általában jó tollú íróktól válogatták össze. Példa erre Asren Diklić *Az erdő kis házikója*, valamint Branko Ćopić *Háborús gyermekkor* című regényrészlete.

Az első szemelvény szinte a népmesék hangulatával varázsolja a tanulók elé a partizánélet viszontagságait. A másik a tegnapi még unott vagy éppen gyűlölt iskola pusztulásával érzékelteti a háborús rombolás értelmetlenségét. A szövegek irodalmi értéke lehetővé teszi, hogy a tanítóság sikeresebben valósítsa meg nevelési feladatait. A mély érzelmi átélés, az események sajátos vonzása megengedi, hogy tüzetesebb történelmi ismeretek nélkül is sikeresen feldolgozzuk őket. Nem is marad el a siker, ha az érzelem- és gondolatébresztésre helyezzük a hangsúlyt, nem pedig bőséges tényanyag nyújtására.

A IV. osztályos *Tavaszi rügyek* népfelszabadító háborúval foglalkozó szemelvényanyaga lényegében ismétli az előző osztályok tematikáját. Az ismétlések elkerülése végett nem szeretnénk ezekkel külön-külön foglalkozni. Van azonban a szemelvények között egy, amely külön figyelmet érdemel. Ez Majtényi Mihály *Misi* című elbeszélése.

Említettük már, hogy a népfelszabadító háború legendás hőseit emberközébe kell hoznunk. Ez a törekvés azonban ne jelentse a nemzeti (és nemzetközi) hősök profanizálását, amivel itt-ott találkozhatunk. Pl. a háború előtt Hunyadi nevét ismert hashajtó keserűvíz viselte, napjainkban pedig az epikus hős Zrínyi neve konyak- és sörmárka lett.

A népfelszabadító háború több hősről gyáróriásokat neveztek el. Ezek a nevek azonban a csaknem három évtized alatt inkább ipari készítmények márkáiként élnek a köztudatban, és keveseket emlékeztetnek névadójukra. Így van a fiatalság Szervó Mihály nevével is. Ha ezt a nevet halljuk, a bánáti élelmiszeripari kombinát készítményei idéződnek fel emlékezetünkben, nem pedig tartományunk magyar néphőse.

A tankönyv szerkesztője nagyon helyesen tette, hogy a szemelvényekkel alkalmat ad a népfelszabadító háború magyar néphőseire emlékeztetni. A bánáti iskolákban elég, ha csak a szöveget dolgozza fel a tanító, a tartomány többi táján azonban a környék vagy helység magyar néphőseit is meg kell említenünk. A tanulók érzelmvilágában

méltó helyet kell biztosítanunk a közelmúlt azon magyar hőseinek, akik Jugoszlávia többi népével együtt életüket áldozták a forradalmi társadalmi eszmék valóra váltásáért.

Az általános iskola felső tagozatára készült olvasókönyvekben megszorodnak a nevelési lehetőségek. Az V. osztályban a tanulók tárgyi ismeretei még mindig felületesek a népfelszabadító háborúról, de érettebb voltak kitágítja lehetőségeink határát.

Az *Elmúlt időkről* című fejezet szerves részét képezi az a három szemelvény, mely a népfelszabadító háború témaköréhez kapcsolódik. Ismeretanyagukat illetően a társadalomismerettel tartanak rokonságot, azzal képeznek koncentrációt. A szemelvények szereplői gyermekek, vagy gyermekek is, tehát a tanulókhöz közelálló személyek.

A *börtön foglyai* című elbeszélés a háború előtti osztálytársadalommal ismerteti meg a tanulókat. Andris, az elbeszélés hőse a tanulókkal együtt megismerkedik a bebörtönzött kommunistákkal, akik a születendő új társadalmi rendért szenvednek börtönbüntetést. Az író nem közvetlenül ismerteti a foglyok bátor magatartását, hanem részeges börtönőrökkel mondatja el azt. Észre kell vétetnünk tanítványaikkal, hogy szervezettségük, öntudatos magatartásuk, harcuk céljai még örükből is önkéntelen elismerést váltott ki.

A *baba* című elbeszélés már a háborús évek légkörébe vezeti az olvasót. Házkutatás, a megszállók és bérencek embertelen magatartása az ellenálló családjával szemben, de ugyanakkor kiérződik félelmük is a szabadságharcosoktól. A tanulóknak meg kell sejténiök, hogy a partizánokat támogató hátországi lakosság a maga módján épp olyan hősiees harcot vívott a megszállókkal, mint a fegyveres harc résztvevői, épp olyan szenvedéseket, megpróbáltatásokat kellett kiállniuk, mint azoknak, akik szemtől szembe álltak az ellenséggel. A harc mindenütt folyt: hegyekben, városokban, a hideg lakásokban. Talán még hősieesebb volt a kislány harca fagyos teste, éhes gyomrocskája ellen, mint a felnőttek küzdelme.

A *barackfa* című szemelvény a forradalom oltárán hozott legnagyobb áldozatról szól: hogyan vesztette életét egy partizán, hogy vesztette el édesapját egy gyermek.

A szemelvények legnagyobb értékét abban látjuk, hogy éreztetni tudják a tanulókkal, hogy a forradalom tudatos harc volt. Résztvevői a legnagyobb megpróbáltatást is vállalták a végső célért: az új társadalmi rend megteremtéséért, az ország felszabadításáért. A szövegek irodalmi értéke biztosítja, hogy nem közvetlen közlés formájában, hanem áttételesen jutnak ismeretekhez. Még értékesebb, hogy megfogalmazatlanul is, érzelmi síkon tudnak hatni tanítványaikra.

A VI. osztály olvasókönyvében megsokasodnak a népfelszabadító háborúról szóló szemelvények. A szerző abból a helyes feltevésből indul ki, hogy a tanulók életkori sajátosságai nagyobb lehetőséget biztosítanak a nevelési célok megvalósítására. A szemelvényanyagot Títo az újvidéki pionirokhoz intézett beszédének egy részlete vezeti be. Feltétlen feldolgozásra javasoljuk, annak ellenére, hogy a szerző szinte fejezetkezdő szöveggént iktatta az olvasókönyvbe. A népfelszabadító erők volt főparancsnoka ebben a beszédében ugyanis

érzékelte, hogy a népfelszabadító háború nemcsak bizonyos társadalmi eszmék megvalósításáért folyt, hanem azzal párhuzamosan egy új erkölcs megteremtéséért is küzdöttek. Nem a célok megvalósulása volt a fontos mindenáron. A küzdelem középpontjában mindenütt és minden körülmények között az ember áll, aki viselte a harcok minden szenvedését, de a harcos gondoskodott a menekültekről, a gyermekekről is, akik majd építői lesznek az új társadalomnak és örökösei, hordozói az új erkölcsnek. Minden tekintetben példaként kell állítanunk a tanulók elé ezt a magatartást! Büszkének kell lenniük, hogy örököseik a népfelszabadító háború hagyományainak!

Az ötödik század futára című olvasmány hőse feltehetően már több gyermek számára ismert. Ezt az adottságot kell kihasználnunk az olvasmány feldolgozásakor. A változatos cselekmény, a gyermekhős viszontagságai alkalmat adnak, hogy követendő példaként állítsuk tanítványaink elé. Ez nem lesz nehéz feladat, mert Branko Čopić az életkori sajátosságoknak megfelelően dolgozta fel a történetet. Az olvasmány megismerése után, ha lehetőség nyílik rá, nevezünk el pionír vagy felderítő őrsöt hősünről.

Három kötetmény (*A sebesült, Kordun síkon sok már a sír, Egy elesett partizán anyjának*) foglalkozik a népfelszabadító háború tematikájával. Bármelyiket is dolgozza fel a pedagógus, nagy körültekintéssel fogjon munkájához. Teljesen mellőznünk kell a »cselekmény« átmeséltetését! Helyette a művek esztétikai értékeit helyezük a figyelem középpontjába. Csak így tudjuk kibontani a bennük foglalt érzelmi anyagot. Végeredményben el kell érünk, hogy a mai társadalom gyermekének magatartásformáihoz tartozzon:

»Nagyon szép élni, anyám, de újra halálba mennék azért, amiért meghaltam egyszer.«

Ugyanezt a gondolatot találjuk Branko Čopić *Ne búsulj, bronzőr!* című regényéből vett részletben. Az elesett néphős anyja fia szobrával beszélget, s ez a groteszk szituáció alkalmat teremt a pedagógus számára, hogy emberközélebről szemléltethesse a népfelszabadító háború hőseit. A beszélgetésből ugyanis megtudjuk, hogy az elesett harcos éppen olyan falusi gyermek volt, mint talán éppen tanítványaink. Fürt, faragott, barkácsolt, ábrándozott. De álmainak — álmaik — valóra váltói a mai fiatalok. Lehetőségeiket éppen ők, a vérüket áldozók teremtették meg, akik készek lennének újra minden áldozatra, ha a szükség úgy kívánná. A tanulók nem vonhatnak le más következtetést: a mai kor gyermekének minden társadalmi adottságot kihasználva arra kell törekednie, hogy korszerűbb formában tovább folytassa a megkezdett utat.

A VII. osztály olvasókönyvének megfelelő szemelvényanyagából három téma érdemei fokozottabb figyelmet. Az egyik a kragujeváci vérengzést megörökítő, *Az elnémult iskolacsengő* című olvasmány, valamint az ugyanerre a témára íródott Desanka Maksimović-vers, a *Véres rege*. A téma valószínűleg már általánosan ismert a 7. osztályos

tanulók előtt a filmváltozatok alapján, ezért fokozottabb figyelmet fordíthatunk a tartalmi elemek mellett a mondanivaló kibontására és az érzelmekeltésre.

Mindkét szemelvény — különösen a költemény — kitűnően érzékelteti, hogy a fiatalság, köztük a középiskolás diákság is milyen aktív szerepet vállalt a megszállók elleni harcban. A bátorságnak, a rettenhetetlen meg nem alkuvásnak állíthatunk példát a kragujeváci gimnazisták magatartásával. Ne feledkezzünk meg, hogy a feldolgozás során tanáraik példájával bizonyítsuk a nevelők kötelességét: tettekkel is bizonyítják az általuk hirdetett elvek helyességét!

A *néphős sírjánál* című olvasmány lehetővé teszi, hogy tanítványaink megismerjék a jugoszláv munkásmozgalom, valamint a népfel szabadító háború egyik kiemelkedő magyar nemzetiségű hőst. Pap Pál példázza azoknak az ismert és ismeretlen harcosoknak az alakját, akik a háború előtt a munkásmozgalomban, majd a háború viharában fegyverrel a kezükben képviselték az igazi proletár internacionalizmust és a testvériség-egység eszméjét. Igen fontos, hogy a mondanivalót ne korlátozzuk csak Pap Pál alakja köré. Megfelelő feldolgozással hozzájárulhatunk, hogy eltüntessük a tanulók kisebbségi érzését, fokozhatjuk önbizalmukat. A Pap Pálhoz hasonló hősök példájával bizonyíthatjuk, hogy a magyarság öntudatos képviselői kezdettől a haladó gondolat, az új társadalmi rend és a népek testvériségének eszméje mellett harcoltak.

A *Helytélés* című regényrészlettel érzékeltethetjük tanítványainkkal, hogy milyen kegyetlen és egyenlőtlen harcot kellett a partizánoknak vívniuk. Az ellenség számban és felszerelésben erősebb volt a partizánalakulatoknál. Az igazságos harc tudata és az, hogy a hazájukat védik a betolakodóktól adott erőt és fölényt a partizánoknak a betolakodók elleni győzelmes harchoz. Szorgalmi feladatként olvassuk el tanítványainkkal az egész regényt.

A VIII. osztály olvasókönyvében jelenik meg először a hazai (vajdasági) táj és a hazai emberek is a népfel szabadító harcokban. *Pinkit találkozott Titóval* című olvasmánya lehetőséget nyújt, hogy érzékeltesdük: függetlenül a kedvezőtlenebb terepviszonyoktól, Vajdaság és a vajdasági emberek és népek is kivették méltón a részüket a megszállók elleni harcból. Azokban az években formálódott szűkebb hazánk, Vajdaság új arculata, hogy minden itt élő nép és nemzetiség békés alkotóműhelyévé váljon.

A fenti olvasmányhoz kapcsolhatjuk a *Bácskai szimfónia* című vers feldolgozását. Mivel olvasókönyveinkben az egyetlen szemelvény, mely a Petőfi-brigról szól, nagyobb alapossággal dolgozzuk fel. Éreztesdük a költeménnyel, hogy a harcosokat a világszabadság nagy költőjének, Petőfinek a szelleme fűtötte. Rongyosan, hiányos felszereléssel, de öntudattól fűtötten indultak a harcba, hogy tetteikkel biztosítsák a méltó helyet a vajdasági magyarságnak a születő új világban. Kár, hogy olvasókönyveink nem biztosítanak több lehetőséget a magyarság részvállalásának tudatosítására!

A *Tito parancsa* című óda feldolgozásával alkalom nyílik arra, hogy a költői nyelv képrendszerének segítségével végigvezessük tanítványainkat a háború minden borzalmán, ugyanakkor a forradalom vezéregyénisége iránt is fokozhatjuk a köteles tiszteletet. A költemény feldolgozásakor elkövetett leggyakoribb hiba, hogy a pedagógusok nem a képrendszerben mélyednek el, hanem végigvezetik a tanulókat a »cselekményen«. Elemi hiba, mert a befejező osztály tanulóinak már rendelkezniük kellene megfelelő jártassággal a trópusok ismeretét illetően, s ennek birtokában érdemlegesebb elemző munkát is folytathatnánk.

A felsorolt szemelvényekkel még konrántsem merítettük ki az olvasókönyv nyújtotta lehetőségeket. Ugyanis a szerző feltehetően figyelembe vette, hogy ebben az osztályban ismerkednek meg a tanulók részletesebben történelemből a népfelzabardító háború eseményeivel, tehát megalapozottabb tárgyi ismeretekkel rendelkeznek. Így a szemelvényanyag tetemesebb részét szentelhette ennek a tárgykörnek, mint ahogy azt az előző osztályokban tapasztaltuk.

A középiskolai irodalomoktatásban alig van lehetőség, hogy a tanórák keretében szervezeten munkálkodjunk a forradalmi hagyományok ápolásán. Egyedül a 4. osztályos anyag biztosít erre némi lehetőséget. Itt kapják ugyanis a tanulók a jugoszláviai magyar irodalom áttekintését. Ennek keretében a Híd szerepével és utolsó háború előtti főszerkesztőjével, valamint Debreczeni Józseffel, Herceg Jánossal, Majtényi Mihállyal, Gál Lászlóval, Thurzó Lajossal és Fehér Ferencsel kapcsolatban adódnak bizonyos szövegválogatási lehetőségek, hogy hangsúlyozottan foglalkozzunk a kitűzött nevelési feladattal. Az általános iskolától eltérően a gimnáziumban nem hivatkozhatunk konkrét szemelvényekre, sem azok feldolgozási lehetőségeire. A középiskolai tanárnak tanmenete összeállítása közben kell gondolnia erre a feladatra, hogy az említett írók feldolgozásakor olyan szövegeket is elemezzen, amelyek a nevelési célok megvalósítását is lehetővé teszik a képzési feladatok megvalósítása mellett.

A FOGALMAZÁSTANÍTÁS ADTA LEHETŐSÉGEK

Az általános iskolai fogalmazástanítás kevesebb lehetőséget nyújt a forradalmi hagyományok ápolására, mint az irodalomolvasás. A tanulónak csak a befejező osztályban lesz kellő ismerete, hogy a népfelzabardító harokról írni tudjon. Ennek ellenére a tanároknak nemcsak hogy megvan a törekvés, hogy az írásbeli feladatokban is megvalósítsák ezt a nevelői célt, de sokszor megalapozatlanul is rákényszerítik a tanulót, hogy ebből a tárgykörből merítse fogalmazványja témáját. Így pl. alig van iskola, ahol minden évfolyamon november 29-e körül vagy december 22-én ne fogalmaznának a köztársaság keletkezéséről vagy a Jugoszláv Néphadseregről. Az ilyen — tárgyismeret nélküli — fogalmazványok pontosan tükrözik a törekvés célt tévesztettségét. A tanulók írásai hemzsegnak a pontatlanságoktól, az érzés és

értelem nélküli mondataktól. Lépten-nyomon hallomásból lejegyzett politikai közhelyekkel találkozunk, gondolatokkal, melyek nem tartoznak érzésvilágunkhoz.

Ilyen formában helytelen kezdeményoznünk azokat a fogalmazványokat, melyek a forradalomból merítik témájukat. De szorgalmaznunk kell a már említett irodalmi szövegeken alapuló értékelő fogalmazványokat, vagy azokat, melyek élményeit a tanuló az iskolai ünnepeken merítette.

Fokozottabb lehetőség nyílik a nevelésre a különböző pályázatokon való részvétel alkalmával. Szinte nem múlik el év, hogy valamelyik társadalmi szervezet ne hirdetne pályázatot olyan fogalmazvány írására, melynek tartalma a népfelszabadító harcokkal ne tartana rokonságot. Ilyen alkalommal csak a tehetségesebb tanulókat kell bevonunk a pályamunkák elkészítésébe. Ezek a tanulók olvasottabbak, tájékozottabbak, vagy képesek arra, hogy forrásmunkákat is használjanak munkájuk közben.

Igaz, hogy ilyen esetben a nevelőmunka nem terjed ki minden tanulóra, de hatásosabb azok körében, akik rátermettebbek vagy nagyobb érdeklődést tanúsítanak anyanyelvük iránt.

Ezzel ellentétben a középiskolába a fogalmazástanítás szinte pótolja az irodalomoktatás gyérebb lehetőségeit. Ezen a fokon is jó lehetőségek rejlenek a pályázatokban, de a rendszeres iskolai fogalmazástanítás keretében is adva van minden lehetőség, hogy tanítványaink figyelmét a forradalmi hagyományokra irányítsuk. A középiskolai dolgozatok tanúsítják, hogy tanáraink élnek is ezzel a lehetőséggel.

AZ IRODALMI SZAKKÖRBEN FOLYÓ MUNKA

Az általános és középiskolai irodalmi szakkörökben egyaránt alkalom adódik arra is, hogy a népfelszabadító háborúról szóló irodalom feldolgozásra kerüljön. A szakköri tevékenység fűződhet egy-egy nevezetesebb évfordulóhoz (pl. a párt 50 éves évfordulója, a népi forradalom kezdetének 30. évfordulója, az AVNOJ II. ülésének 30. évfordulója stb.), de szervezhetjük tematikusan is: a népfelszabadító háború a lírai alkotásokban, a prózában, regényirodalomban; a forradalom gyermekhősei, nők a népfelszabadító háborúban stb.

A nevelési cél megvalósítása mellett egyéb célok elérését is szorgalmazhatjuk: az olvasási kedv fejlesztését, az előadókészség kialakítását stb. A felsorolt lehetőségeket nem tekinthetjük mellékcéloknak: a szakköri munka lényege az elmélyült esztétikai nevelés, amelyre a szakköri összejövetelek oldott légköre még alkalmasabb lehet, mint az iskolai tanóra. De az esztétikai neveléssel párhuzamosan, illetve azzal egybekötve folyik a világnézeti nevelés is, melynek fontos tartozéka megbeszélésünk tárgya, a forradalmi hagyományok ápolása.

Ha a fentieket elvként fogadjuk el, akkor a szakkörvezető tanárnak ügyelnie kell, hogy a szakköri tagok elé kerülő irodalmi alkotások ne csak tartalmi, hanem esztétikai szempontból is méltóan képviseljék azt a témakört, amelyre vonatkoznak. Ha vizsgálódásaink közép-

pontjába az irodalmi alkotást állítjuk bizonyosak lehetünk benne, hogy elkerülhetjük a jelszószerű közhelyek üres pufogatását. Az irodalmi szöveg közvetlenül, hangulatos formában hasson a tanulóra, minden belemagyarázás, aktualizálás nélkül.

Természetesen az irodalmi szakkör közel sem tehet olyan szolgálatot a nevelésnek, mint a történelmi szakkör. Nem is szükséges, sőt nem is szabad, hogy a cél eszközzelleget nyerjen, és az irodalmi szakkört történelmi szakkörre változtassuk.

AZ ISKOLÁN KÍVÜLI HATÁSOK BEVONÁSA A NEVELÉSI CÉL MEGVALÓSÍTÁSÁBA

Számolnunk kell azzal a ténnyel, hogy tanítványaink az iskolán kívül is szereznek ismereteket a népfelzabarádító harcokról. A tömegkommunikációs eszközök (rádió, tévé) és a film gyakran merítik témájukat ebből a tárgykörből. Különösen az általános iskolás az, aki erősen vonzódik a cselekménydús háborús témájú filmek iránt. Azonosítja magát a filmek hőseivel, beleéli magát az ábrázolt szituációkba. Öntudatlanul is formálódik nézete, fokozatosan »ellenségre« és »szövevényesre« osztja a szereplőket. Tárgyi ismeretek híján hajlamos a sematikus, fekete-fehér felosztásra.

Mivel a felnőttek vagy a pedagógus utasítása nélkül is szívesen nézik az ilyen filmeket, mi sem kézenfekvőbb, hogy nevelési szemszögből kihasználjuk ezt a jelenséget. A tanároknak figyelemmel kell kísérniük a filmszínházak és tévé műsorát, felhívni a tanulók figyelmét egy-egy filmre, mely a népfelzabarádító háború eseményeivel foglalkozik. Ha közösen vagy egyénileg megtekintették azokat a tanulók, találjunk rá időt, hogy megtárgyaljuk irodalomórán. Ez annál inkább szükséges, mert az utóbbi években nem egy film készült, mely a naturalizmus, a groteszk vagy a szatíra kifejezési eszközeivel ábrázolja a forradalom eseményeit, hőseit. Ilyen esetben szinte elengedhetetlen a tanári segítséggel történő elemzés, mert ellenkező esetben előfordulhat, hogy a tanulók tévesen értelmezik, vagy éppen ellenkező hatást váltana ki belőlük a feldolgozott esemény, mint amit elérni szeretnénk.

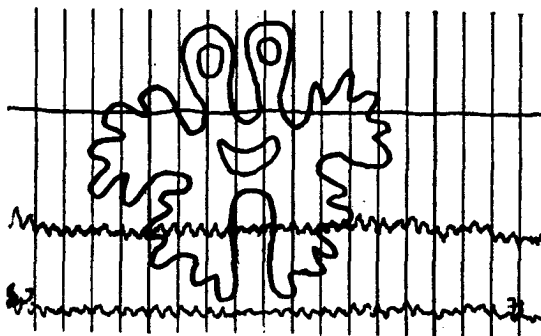
A középiskolás tanulók érettsége lehetővé teszi, hogy a filmelemzés közben a film formanyelvét is ismertessük. A cselekmény és a színészi teljesítmény elemzése mellett az irodalmi esztétikum észrevételéhez hasonlóan fokozatosan vezessük be tanítványainkat a filmszététikumba is. A cselekmény által kiváltott érzelmi hatás ezáltal elmélyülhet.

Az iskolai kirándulások alkalmával a népfelzabarádító háború nevezetes emlékműveivel, eseményeivel ismerkednek meg a tanulók. Már szoltunk arról, hogy ezt hogy hasznosíthatjuk a nyelvtanórán. A mozgalmi élet lehetővé teszi, hogy tanítványaink a Petőfi-brigád vagy a vajdasági brigádok nyomdokain végigjárják szabadságharcosaink hősi útvonalát. Nagy hatást érhetünk el ilyen alkalmakkor, ha a mozgalmi vezetők mellett a meneteléseken a brigádok valamelyik élő tagja és a magyartanárr is részt vesz, hogy szavaikkal, elbeszélésükkel felele-

nítsék a múlt hősi harcait, a résztvevők hősiességét s általuk merít-
senek tanítványaink erőt a szocializmus építéséhez, hogy magukra
találjanak a békében, ismerjék fel azokat a lehetőségeket, amelyek
rájuk várnak a tudományos és technológiai forradalomban.

X X X

A lehetőségek felsorolása korántsem teljes. Mindez jelentős mér-
tékben függ a helyi adottságoktól és az ifjúsági mozgalmi élet fejlett-
ségétől. Teljes eredményt nevelési munkában csak akkor érhetünk el,
ha a marxista világnézeti nevelés nem kötődik tantárgyakhoz (pl. csak
az anyanyelvtanításhoz vagy más tantárgyhoz), hanem átszövi az iskolai
és iskolán kívüli tevékenység minden elemét. Ellenkező esetben nem
leszünk mentesek a dogmatizmustól. A dogmatikus munkának pedig
az lesz az eredménye, hogy a tanulók szemforgató farizeus módra
megtanulják, hogy mit kell mondaniok adott szituációban, nem
pedig szocialista ember módjára viselkedni.

ALKOTÓMŰHELY

SÁFRÁNY IMRE

ARCKÉP AZ ÉGBOLTON

Amióta Szomszédék hazaértek külföldi bolyongásaikról, állandóan az a chicagói tér járt az eszemben, amelynek közepén egy hatalmas bronz lovasszobor áll, valami hadvezérnek az emlékét őrzi, de a szerepe úgy látszik lejárt, mert kiürült körülötte a városrész és az üres házak, utcák kísérteties sokasága őrzi a teret.

Arról álmodoztam — nekem az ilyen álom nagyon ízlett —, hogy abban az elnéptelenedett városrészben otthonra lelhetnének a világ otthontalan és műterem nélkül tengődő képzőművészei. Csodálatos kiállítótermekben az arra járóknak állandóan lenne új és új bámulnivaló, nem beszélve azokról a csodálatos boutique-okról, dísztárgylerakatokról, amelyek gomba módra nőnek ama városrészben ott a magára maradt bronzlovas szobor körül.

Tekintettel ezeknek a friss lakóknak a természetére, akadna jócskán kellő üzleti érzékkel rendelkező italmérő, cukrász, kávéfőző mester, aki kihasználná a kínálkozó alkalmat.

Ezzel a bronz lovas szoborral foglalkoztam hosszú időn át, és képzeletemben csodálatos fénycső alkotta reklámok tarkították a feléledt városrészt a tér felé egyre fényesebben, sűrűbben és játékosabban.

Itt, Szabadkán, az utcán, séta közben nagyokat neveltünk azon a magános bronzszobron, és ha véletlenül szemközt jöttek velünk Szomszédék, már tudták nevetésünkről, hogy ottvagyunk a lovas bronzszobor árnyékában.

Ezt a teret, ezt a távoli teret egy még távolabbi tó szorította ki képzeletemből. A Magyar Televízió képernyőjén — hogy, hogy nem —, persze fekete fehér adásban, a világ legmagasabban fekvő tavát, a Titicacát pillantottam meg. A gyönyörű képsorhoz idomított szöveg vörös flamingókat emlegetett, és ez újra megindította fantáziámat, mert fekete-fehér képernyőn vörös flamingókról ábrándozni bizarr játék.

Mindehhez az járult hozzá — ez is mutatja —, hogy színes álmot nem lehet következmény nélkül álmodni: Dómi és Móri befutottak Újvidékről és egy nagy papírtekeracet hoztak, amelyből előkerült Dudás Újvidékre kölcsönadott csodálatos tája.

A piros flamingókat ezen az újrateemtett világot ábrázoló képen fehér hattyúk méltóságteljesen úszó sorai helyettesítették. Igazi festőnek kellett annak lennie, aki így merete a planéta felületét átfogalmazni. Dudásnál nincs Leonardo da Vinci által agyonfogalmazott, harmadik dimenziót érzékeltető távlat, ezen a képen minden vízszintes beosztásban, szaftosan festett ritmusokban ismétlődik és csodák csodájára kiszorultak e planéta értelmes lakói a képről és a vízszintesen és párhuzamosan elhelyezkedő csatornáknak méltóságteljesen hatalmas fehér hattyúk úsznak.

A növényvilág dúsan borít be mindent. Csak a folyóvizek sávjai látszanak ki a növényzöld itt-ott lecsurrant festék-mindenségből. Ez a világ a kérgek és burkok mögött él a zöldeken belül, a csurranásokon belül és ott lent mélyen a talaj alatt, ahová már Dudás ecsetjének nincs belépőjegye. S azt a szédületes ritmust, amely valahonnan a talajvízen felül indul meg és a növényzet lombzatainak káoszában fejeződik be ellenőrizetlen bolond tempóban, az életnek ezt a fejetlenségét a hattyúk ellenőrzött nyugodt siklása egyensúlyozza ki azon a vízen, amely szintén egészen más világ, szép ellenpontja annak, ami a zöldeken belül van.

Állítólag a festő mamája egyszer a banyakemencébe festményekkel fűtött be, és így most Dudásról csak azon a kisszámú művön át tudunk tájékozódni, amely véletlenül megmaradt, de ha most az elhunytat vigasztalni tudnám, akkor elmondanám neki, hogy Vermeer fennmaradt képeit is meg tudnánk az ujjainkon számolni, de ezzel a holland festő egy centiméterrel sem kisebb az óriásoknál, s az épületeket is majdnem úgy, mint a beteg tüdőt a bacilusok, beborítják, úgyhogy a tekintet mellett a képzelőerőt is igénybe kell venni, hogy megfejthesük a rébuszt: templom rejtőzik-e a berkek mögött, kastély-e vagy palota? Az épületek lakói nem léteznek a kép világában, mert lehet, hogy a festőnek nem az emberi beszéd, mozgás, élet jelentette a belépőjegyet a gubancos ecsettel, furcsa, színes porokkal és étolajjal festett kartonlemezre, hanem a fehér hajók, amelyekké néha egy-egy hattyú átváltozott.

Napokban a pasti rádió egyik műsorismertetésében hallottam, hogy másnap egy akadémikus előadásorozatában a Titicacáról hallhatok a rádió hullámain. Vártam a másnap reggeli előadást és éjszaka vörös flamingókkal álmodtam, mert nemcsak a négyezer méterrel a tengerszint felett elterülő tó izgat és hív, hanem még az előadás is, amely arról beszél, és a magnószalag is, amelyen ott hangok rögzítődtek. A rádió felett Dudás-festmény függ a falon. Újra nézem és csodálkozva látom, hogy a vízszintesen mutatkozó folyósorokban egyetlenegy hattyú sem látszik. A buja növényzet között két piros téglából épült épületet lehet sejteni; az egyik talán szálloda, a másik pedig első pillantásra sírnak látszik, mert felette az égen egy révült tekintetű női arc, valahonnan a horizont felől indul a váll, a nyak és az arc azzal a

határozatlan tekintettel és talán hajjal melyet a kartonra erősített zöld egybe léckeret takar. El kell majd vinnem a keretezőhöz ezt a csodálatos festményt, hogy óvatosan szedje le róla a ráját és toldja ki, és a toldást fesse be ugyanolyan zöldre, hogy kiszabaduljon a nő haja és az ég a lécz alól. Ha újra nézzük az égen az arcot és a horizont alatt a zöldben látszó vaskos keresztet és a kereszt alatt a két függőlegest, melynek párhuzama sírt sejtetett, akkor megláthatjuk, hogy itt nem sírról van szó, melyben az a nő pihen, akit a festő felfestett a hatalmas égboltra, hanem egy templom bújik meg a lombok között és a kereszt a torony tetején van. Ez egy olyan Dudás-kép, mely nincs egy vízszintessel és egy függőlegessel kétszer megfelelve, hogy ezáltal megszabaduljon a nagy felülettől és rajta négy különálló mezőt kapjon, hogy mind a négyet külön tudja megfesteni, külön festménynek, amelyek a dudási maszatolás törvénye szerint kapcsolódnak egymáshoz, kiegészítik egymást és végtére is mégis egységet alkotnak a szakma valamelyik, eddig még telyesen meg nem fogalmazott, de Dudásnál szépen észrevehető szabálya szerint.

Ma találtam egy húsz évvel ezelőtti fényképet, portrét, amelyen annak a dús, hullámos hajú fiatalembernek, aki voltam, nincs szakálla. Ilyen csupasz arccal, frizuráson egyszer találkoztam Dudással. Ez a találkozás két évtizeddel ezelőtt volt Újvidéken, ahol a Tanurdžić-palotában, a mostani tejszarnok helyén, kiállítás volt, a vajdasági festők tárlata, amelyen Ő is kiállított, ha jól emlékszem, két olyan négyképű képet, én pedig valami színes ritmusú raguzai képeket, melyeken látszott, hogy már túl vagyok az impresszionizmuson, de egyébire nem emlékszem.

Akkor én a Szerb Képzőművészek Szövetségének friss tagja voltam és így lehagyva osztálytársaimat az akadémián, zsebemben a Függetlenek 1951-es tárlatának katalógusával, a világ közepének éreztem magam, és akkor még nem ismertem a naïv festészet varázsát, melyet Párizsban a modern művészet múzeumában és Hlebinjen, Ivan Generalić falusi házának konyhájában megismertem és megszerettem; ezért pacséri bajtársam képeit úgy néztem, mint az az ember nézi a nyomtatott újságszövegeket, aki nem ismeri a betűket. Úgy emlékszem, hogy akkor ott mondtunk is valamit egymásnak, de nem hiszem, hogy értelmes szövegeket, mert Ő már valószínű akkor is süket volt, én pedig a világ közepe voltam.

Jelzett a rádió és a bemondó bejelentette, hogy rövid szünet után magnóval a világ körül mehetünk az akadémiával. Előtte színházműsört hallottam és bennem maradt az a cím, hogy a pillangók szabadok. Ebből a színdarabóimból jó festménycím is lehetne. A fővárosi Nagycirkuszban, ott valahol a pesti állatkert mögött, szép című előadás van: A porond ifjú csillagai.

Az akadémikus La Pazt, Bolívia fővárosát emlegette, és a 4000 méter tengerszint feletti magasságot, és az utazást a gyönyörűségesen kék tó felé ott fent az Andokban, ahol ami lent van, az is magasabban van, mint a mi Triglavunk vagy Mont Blancunk.

Ott a fővárosban, ahonnan az autó elindult a tó felé, csodálatosan régi utcák vannak, amelyekkel kapcsolatban az előadó még anekdotát is bemondott a régi házakban kutató és régi falakat bontogató kincskeresőkről.

A tekintet végigsiklik olyankor Illimanin, az indiánok kialudt szent tűzhányóján, régi legendák szereplőjén.

A tó partja kék mögötte, a víz még kékebb és legalább egy tucat-szor nagyobb, mint az előadó dunántúli magyar tengere.

A hatalmas vízfelületen, a nádasok mögött, az indiánok nádcsónakai látszanak, felfelé hajló ormánnyal ringanak a tenger-tavon. Ez a világ egyetlen helye — meséli az akadémikus —, ahol az itt hajókázók egyszerűen kaphatnak hegyi és tengeri betegséget.

Emlékszem még egy számomra kedves mondatrészre, amelyben az előadó hófehérre meszelt templomot emleget egy félszigeten. Ennek hallatára mindjárt a mi tavunk, a mi kiürített tavunk jutott eszembe, amelynek partjáról ott a kisvendéglő és a szálloda előtt szintén félsziget nyúlik be a tófenék fölé, amelyen annyiszor sétáltunk, amikor még a víz miatt egészen romantikus íze volt a sétának. Ott az Andokban az expedíció vezetője nemcsak magnót cipelt, hanem azt is kikarambolozta abban a szép magasságban, hogy nincsenek hajdani erdők nyomai a talajban.

Kissé csalódtam a rádióprogramban, mert a hangszalag La Paz rádiójának élénk ritmusú, spanyolos, indiános muzsikáját rögzítette és a vörös flamingók egyetlenegyszer sem szóltak bele tengerük szemrevételezőjének szövegébe.

Dudástól az után a régi tárlat után, ahol szót váltottunk, legalább olyan messze kerültem, amilyen messze vagyok most a Titicacához. Elsüllyedt valahol faluja végén, és véletlen folytán képeivel előbb találkoztam, mint vele. Egy orvos ismerőssémmel, aki vérbeli gyűjtő ma is — most az afrikai néprajz után bolondul — nemrég találkoztam Szabadkán. Kabátja belső zsebéből egy fényképet húzott elő, amelyen Haile Szelasszie császár látszik egy fogadáson és ő, de azt külön ki kellett hangsúlyozni, hogy az a kétrét görnyedt alak a császár előtt, az ő, és valóban, miután jobban megvizsgáltam a fényképet, ráismertem.

Az afrikai út előtt az orvosnak eszébe jutottam, és mint vérbeli gyűjtő, tőlem is akart képet szerezni. Választott is képet, és mondta, hogy én is választhatok nála, mert ismer ő egy csodafestőt, aki — amikor gyógyulni jött hozzá — képpel jött, és most van már tőle egy jó halom festmény.

Az a halom festmény, mert láttam és kaptam is belőle néhányat cserébe, mind Dudás-kép volt. Végül is az afrikai út miatt rákényszerült az orvos, hogy széthelyezze gyűjteményét biztos helyekre, így most arról az akkor látott halom Dudás-festményről tudok, és szerencse, hogy a csodafestő gyógyulni festménnyel ment, mert így ezek a képek legalább nem kerültek a banyakemencébe.

A gyűjtés nekem is szenvedélyem, különösen ha a kreatív ösztönnek is táptalajt ad, de ez a Dudás-képcsere kapóra jött, mert a képzelőerőm megindult kutatni, vissza az időben, amíg el nem ért addig a régi újvidéki tárlatig, ahol először és utoljára láttam fiatalon a furcsa festőt. Ennek az absztrakt utazásnak az lett a kézzelfogható eredménye, hogy néhány évvel ezelőtt egy őszi napon — kegyetlenül esett az eső — elindultam megkeresni Dudás Antalt. Úgy emlékszem, autóbusról szálltam le Pacséron, de az is lehet, hogy vonatról. A velem szembejövőkötől — alig volt forgalom a kegyetlen esőzésben — kérdeztem, merre lakik Dudás Antal. Sokan értetlenül bámultak rám, mert úgy kérdeztem Dudásról, mintha közismert polgára lenne a falunak, holott a kérdezetteknek fogalmuk sem volt arról, hogy kit keresek. Végül eszembe jutott, hogy az Afrikába költözött képgyűjtő olyasvalamit mondott, hogy Dudás a temető közelében lakik. A további kérdésekhez tájékoztatás kedvéért ezt is hozzátettem. Egy-két járókelőt a kérdés kibővítése után sem sikerült szóra bírni. Ekkor mintha fölvilant volna a villanykörte a koponyámban, eszembe jutott a bakkecske. Dudásról, amikor élt, azt mesélték, hogy bakkecskéje van. Később az anekdotákat faragó ráérők, konkrétan az egyik művészettörténész ismerősöm, Dudás halála után már úgy fogalmazták át ezt a tényt, hogy Dudás volt az a festő, aki abban az időben, amikor az országban törvény tiltotta a kecsketartást, abból élt, hogy bakkecskéje volt, és akik »feketén« gidát tartottak, Dudáshoz vezették azt, hogy bakkecskéjével pározassák.

A következő szembejövőt már úgy kérdeztem, hogy merre kell a Dudáshoz menni, aki a temető közelében lakik és bakkecskéje van. Az ilyen kérdés már használt. Útba igazítottak a járókelők, én pedig rendületlenül gyalogoltam a szép meleg esőben, és végül is egy kegyetlenül sáros utcában az utolsó megkérdezett rámutatott egy rozoga házra. Nagy nehezen benyitottam a kiskapun, nagy nehezen, mert az ilyen régi házak kilincse csak olyanoknak nyílnak könnyen, akik gyakran járnak ott. Az egyszerű falusi udvart az tette számomra feledhetlenné, hogy a szél mindent telehordott nedves szárlevéllel mintha filmdíszletbe léptem volna. Kiabálásomra egy öregasszony került elő a ház mögül, a festő mamája. Mondtam neki, hogy mijáratban vagyok, hogy Dudás Antalt szeretném látni, de a néni ez mintha elkedvetlenítette volna, mert azt válaszolta, hogy nagy munkában vannak. Megkérdeztem, hogy mit csinálnak, és a néni azt válaszolta, hogy bedől a ház fala, falaznak. Ezen nem volt semmi csodálkozni való, mert a szűnni nem akaró esőzések következtében a nedves talaj átnedvesítette a vályogfalakat és vert falakat és olyankor bizony bedőlhetnek a házak falai. Ám én nem tágitottam, s a néni végül hátrament a ház mögé, és elővezette a festőt. A dialógusokra már nem emlékszem, mert Dudás akkor már ismeretlenek előtt teljesen süket volt, és csak az anyja szavát értette.

Háromunk beszélgetésének első része az udvaron zajlott le. Kelékei a talicska, a vödör és a lapát volt, és a szükség kinevezte kőműves szemmel láthatólag húzódozott a beszélgetéstől. Nem is csoda,

hiszen bedől a ház fala, falazni kellett! A mama mégis beinvitált bennünket a lakásba. Ott félhomály volt, mint valami katakombában, és a nedves falak diktálták a lakás levegőjének milyenségét.

Nem tudom már, hogyan került elő néhány megfestett karton, de ami a megkezdett képek mellett maradandó élmény maradt számomra, az a nedves falú műteremlakás festészethez tartozó kellékrendszere, amely különböző bádogdobozocskákból és a dobozocskák fedeleiből, egy egész halom különféle festékpороktól színes papírzacskókból állott, no meg megkopott ecsetekből, amelyekbe már beleszáradt a festék, de hát ez érthető volt, mert ha bedől a ház fala, nem lehet festeni, falazni kell!

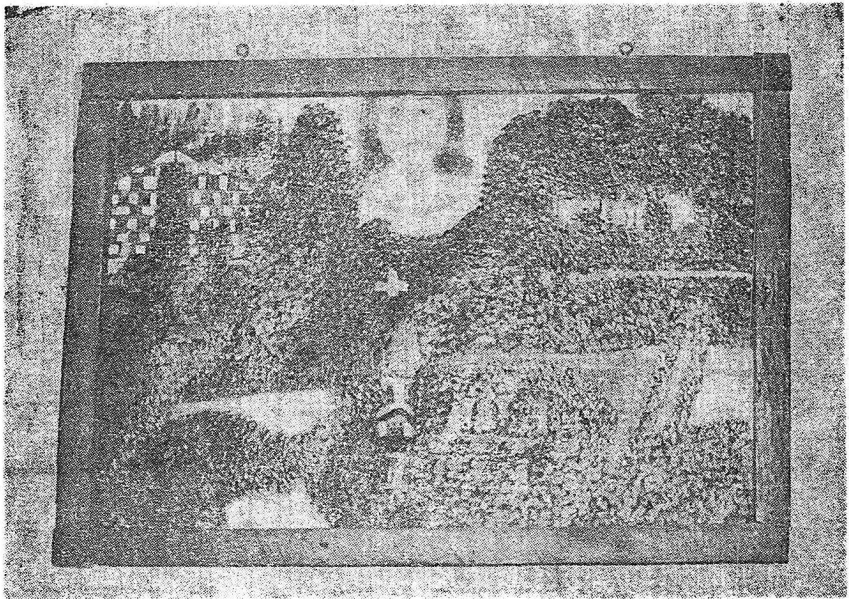
Rejtély maradt számomra, miért nem tudtam képet venni. Az első ok valószínű a falazás sürgőssége volt, a másik talán az, hogy Dudás homályosan emlékezett arra a régi találkozásunkra ott a Tanurdžić-palota kiállítási termében, de valószínű, hogy mindehhez jócskán hozzájárult az az újdonság a kis, nedves ház lakóinak életében, amelyre a rövid beszélgetés akadozó mondatai utaltak: volt itt a napokban két belgrádi, akik képet fognak venni. De az is lehet, hogy a hivatkozásom közös orvos ismerősünkre sem volt jó ajánlólevél.

A néni kissé beljebb tette, hogy megmentse a lezuhanástól az asztal szélén álló, étolajjal töltött cipókrém-doboztetőt, én meg, hogy véget vessek a látogatásom előidézte kínos helyzetnek, búcsút vettem.

Nyilvánvaló lett előttem, hogy Dudás-ügyben éppen semmit nem tehetek, de rövidesen rábeszéltem egy fiatal festőt, hogy menjen oda és vásároljon Dudás-képeket. Mondtam neki, hogy ezért az ötletért egy Dudás-festményt kérek tőle. A látogatás megtörtént, néhány kép gazdára talált, és nemsokára szárnyra is kelt a hír, hogy Dudás Antal meghalt. És abban az időben keletkezhetett a banyakemencében égő máglyáról szóló hír is, és én örültem, hogy a Dudással kapcsolatban realizálódott ötletem révén néhány kép megmentődött a máglyahálótól.

Újév előtt meglátogatott a művészettörténész, és alighogy megjött, telefonált is. Nemsokára kiderült, hogy egy hölgyet hívott, aki magnetofonnal jött, hogy felvegye beszélgetésemet a művészettörténéssel. Hangsúlyozták, hogy a beszélgetés hosszabb is lehet, de ők majd a stúdióban szükség szerint lerövidítik, ahogy az újévi műsor megkívánja. A kedves hölgy kérésemre megígérte, hogy majd, miután a hangszalag tartalmát legépelik, a gépelés egyik példányát eljuttatja nekem. Újév már két hete elmúlt, de a beszélgetésemet a művészettörténéssel eddig még nem kaptam kézhez. Lehet, hogy ennek az volt az oka, hogy amíg forgott a magnó, a művészettörténész a falra mutatott és megkérdezte, ki festette azt a képet, amelyik ott a rádió fölött lóg. Azt feleltem neki, hogy ezt egy olyan festő festette, akit a művészettörténelem eddig még nem jegyez. Mondhattam volna neki azt is, hogy eddig még csak a bakkecskájáról hallottam vele kapcsolatban a művészettörténészekről anekdotát. Mondhattam volna neki azt is, hogy gyönyörűséges múzeumában egyetlenegy Dudás-kép sincs, sőt nem

biztos, hogy tudja, mikor született és mikor halt meg. Mondhattam volna neki is, hogy Dudással kapcsolatban a bakkecske helyett azt is híresztelhette volna, hogy ez a nagy festő itt Észak-Bácskában, aki 1969-ben tüdővészben pusztult el, pedig akkor már lehetett streptomycint kapni, sőt Szerémségben már régóta működik a tüdőszanatórium. Mondhattam volna neki azt is, hogy a képzőművészetről filozófáló illetékeseknek nemcsak arról kellett volna gondoskodni, hogy a különböző nemzetiségű festők egyformán alig semmit kapjanak művészetükért, hanem esetleg arról is, hogy aki festő, méghozzá olyan eredeti, mondhatnók egyedülálló művész, mint Dudás Antal, akkor arra ne dőljön rá nedves házfal, akkor annak legyen mit ennie, és legyen hol gyógyulnia.

PRO MUSICA

Szabadka nagy zenei hagyományokkal rendelkezik. Városunkban mindig különösen a kórusmuzsikát művelték szívesen. A jó kórusok sorába, amelyek megalakultak, hogy azután feledésbe merüljenek, a közelmúltban felzárkózott az a kamarakórus, amely rövid idő alatt szűkebb pátriánk határain kívül is hírnévre tett szert. Pedig különösebb óhaj, külsőség nélkül, majdhogyan alkalmi kórusként alakult.

Az 1968 októberében, a zeneiskola fennállásának századik évfordulója alkalmából megtartott ünnepi hangverseny után azonban ez a zenének-éneklésnek áldozó kis csoport, amely a nagy kórus puciny részét képezte csupán, úgy határozott, hogy továbbra is együtt marad. Megalakításának ötletét Égető Gabriella tanárnő és karnagy adta.

Az első próbán még csak hatan voltak, ám az énekelni vágyók száma hamarosan húszra emelkedett. A hetente kétszeri, egyórás gyakorlást már kezdetől fogva mindannyian a legkomolyabban fogták fel. Tagjai — orvosok, ügyvédek, tanárok, előadók, diákok — valamikor a zeneiskola növendékei voltak. Eleinte nem volt neve, majd egy próbán valamelyikük megemlítette, hogy felvehetnék a Pro musica — a zenéért — nevet, hiszen mindannyian a zene iránti szeretetből járnak énekelni.

A Pro musica első nyilvános fellépésére Csantavéren — ahol minden évben megtartják a zenekarok és kórusok községi szemléjét — került sor. Az itt elért jó eredmény után eljutott a vajdasági zenekarok és kórusok rumai szemléjére.

Tekintettel a tagok számára, már az első napoktól kezdve a kamaragyűtteseknek megfelelő zenei formát művelte. Műsorán régi mesterek dalai szerepelnek, köztük olyanok is, amelyeket manapság nagyon ritkán adnak elő.

A repertoár összeállítását a tagság teljes bizalommal a kórust vezénylő Égető Gabriellának engedte át, aki kiváló ismerője ennek a műfajnak.

Az 1970. év a kórus előadásmódjának állandó minőségi emelkedését jelenti, amit a közönség és a kritikusok elismerő szavai is igazolnak.

A Pro musica önálló hangversennyel az említett év februárjában lépett először a közönség elé az Eletjel irodalmi élőjátság rendezvényén a zeneiskola termében, rekordszámú hallgatóság előtt. Műsorán O. di Lasso, Palestrina, Janequian, Bach, Mokranjac és Kodály művei szerepeltek. Ez a koncert alkalom volt arra, hogy bemutassa egyéves komoly munkájának eredményét.

»A műsor már az első pillantásra ígéretes volt. Arra azonban nem gondoltunk volna, hogy az alig egy éve alakult Pro musica kamarakórus egy ilyen széles ívű, változatos programot nagyszerű produkciókkal tesz még élvezetesebbé« — írta a hangversenyről egy kritikus.

Ugyancsak ebben az évben volt alkalmá a kórusnak arra is, hogy nagyszámú, kétezer főnyi hallgatóság előtt lépjen fel a szabadkai nagytemplomban a hagyományos belgyógyászati napok tiszteletére rendezett koncerten. A kórus tagjai számára ezután a hangverseny után mindig különös élményt jelentett olyan akusztikus termekben énekelni, mint amilyenek a templomok és a kolostorok. Ilyenkor az énekes érzi, hogy sokkal kisebb erőfeszítéssel énekel — magával ragadja az akusztika, amely lehetővé

teszi azt a benyomást, hogy a kórusban nem csupán húsz, hanem néhány száz ember énekel. Nem véletlen tehát, hogy a templomokban és kolostorokban gyakran hangversenyeznek, mint például az ohridi Sveta Sofiájában vagy a šibeniki katedrálisban.

1971-ben a kórus országos viszonylatban is ismertté vált. Ez év áprilisában tartották meg a Jugoszláv Zenekedvelő Ifjúság II. kongresszusát a Makarska melletti Baško Poljén. Ide minden köztársaságnak jogában állott elküldeni egy-egy együttest, melyek a kongresszus keretében rendezett hangversenyeken léptek fel. A szerbiai egyesület erre a találkozóra, amelyen a jugoszláv zenei élet számtalan élművésze is megjelent, a Pro musica kórust nevezte be.

Mielőtt Baško Poljéra indultak volna, a kórus tagjai jól tudták, hogy ez az a pillanat, amikor nagy sikert arathatnak — bekerülhetnek a legjobb hazai kórusok közé —, vagy pedig megbukhatnak, és ezzel megintohat az együttes magába vetett hite, kérdésessé válhat a kétéves lelkiismeretes munka eredménye.

Megbeszélték, hogy a fellépésig tökéletes fegyellemmel, teljes erőbetétessel gyakorolnak és csak ezután következhet a lazítás és a pihenő ezen a gyönyörű adriai nyaralóhelyen.

A kórus az első esten a hivatásos, régi hangszereken játszó, zágrábi együttes után lépett fel. Gyorsan lektüzdötte a lámpalázt, és a közönség már az első két dal után »megújrázta« éneklését. A hallgatóság nem remélt, közvetlen támogatása olyan lendületet adott a kórusnak, hogy ezzel a fellépésével fennállásának rövid ideje alatt egyik legjobb produkcióját nyújtotta.

Ez a szereplés végérvényesen bebizonyította, hogy a Pro musica átlagon felüli értékekkel és lehetőségekkel rendelkező együttes.

A belgrádi *Pro musica* c. zenei folyóirat ezt írta a hangversenyéről: »Ha mindannyian jók, valakinek akkor is a legjobbnak kell lennie. Meggyőződésünk, hogy a szabadkai Pro musica kórus éneklése a Jugoszláv Zenekedvelő Ifjúság II. kongresszusán úgy hangzott fel, mint a legjobb előadóegyüttesé, amelynek ott a helye hazánk minden zenei ünnepségén.«

Ebben az időben szoros együttműködés jött létre a Zenekedvelő Ifjúság szerbiai egyesületével, amely megszervezte a kórus belgrádi, mladenovaci és arandelovaci hangversenyeit. Időközben a Pro musica Bácsopolyán, Bácspalánkán és Szabadkán lépett fel. A tagok különösen az említett egyesület belgrádi meghívásának örültek. Egy esetleges fővárosi fellépésre már régen gondoltak, de tudták, hogy ott csak akkor léphetnek közönség elé, ha tökéletes formában vannak, mert Belgrád az a város, amely értékelné tudja a kórusmuzsikát, hiszen több mint tíz neves kórusegyüttese van.

A Pro musica belgrádi fellépésére 1971. december 13-án került sor a Freskógalériában. Ebben, a hangversenyzésre különösen alkalmas környezetben a kórus ismét tanúbizonyságot tett képességeiről.

Felfedezés Szabadkáról címmel a Politika 1971. december 22-i számában Rajko Maksimović zenekritikus a következőket írta: »Valószínű, hogy a jelenlevők többségének, mint e sorok írójának is, a szabadkai kamara-kórus nemcsak kellemes meglepetést, hanem igazi felfedezést jelentett!«

Két nappal később a kórus Arandelovacon lépett fel. Ez a vendégszereplés mélyen a tagok emlékezetébe vésődött, mert az újonnan átrendezett Fejedelmi csarnok bizonyára a legszebb volt azok közül, amelyekben eddig pódiumra léptek.

Az 1971. év tehát a kórus számára országszerte sok sikeres fellépést hozott. Eredményeit méltatva az újvidéki Dnevník 1972. január 14-i számában Ivan Mihalek zenekritikus *Előkelő társaságban* címmel a következőket írta: »Az elmúlt esztendő a szabadkai Pro musica kórus és vezetője, Égető Gabriella számára a jelentős művészi elismerés éve volt a jugoszláv nyilvánosság előtt. A 22 lelkes tag háromévi kitartó munkája meghozta gyümölcsét.«

Hogy a Pro musica kamarakórus valóban a jugoszláv kórusok »előkelő társaságá«-ba tartozik, bizonyítja, hogy meghívták az 1972 júliusában Nišben megrendezett Jugoszláv Kórusünnepségekre, amelyeket két-évenként tartanak meg tizenhat kiváló hazai és néhány külföldi kórus részvételével.

A niši vár szabadtéri színpadán, mintegy ezer főnyi közönség előtt a kórus 20 perces műsorán Palestrina, Gastoldi, Gallus, Masster, Jelić, Kodály, Maksimović és Skovran művei szerepeltek.

A kritika kedvezően értékelte fellépését. Egyedüli észrevétele az, hogy az éneklés helyenként halk volt.

Hízelgő volt a Belgrádi Televízió ajánlata is egy félórás hangverseny felvételére. A hangfelvétel a Belgrádi Rádió stúdiójában, a színes képfelvétel pedig a szabadkai városháza gyönyörű dísztermében készült.

Ez volt egyben a két éve dolgozó kórus utolsó fellépése is régi összetételében. A tagok közül egyesek folytatták tanulmányaikat, mások családi okokból hagyták abba az éneklést. A megcsappant létszám miatt úgyszólván mindent előlről kellett kezdeni.

A nemzedékcsere minden kórus sorsának elkerülhetetlen velejárója, de különösen a kis létszámú együtteseket sújtja, melyekben minden egyes tag távolléte megérezhető.

Ma a Pro musica felújított — eddig legnépesebb — együttese 28 tagot számlál. Műsora teljesen új, s nagyobb eredmények csak néhány hónap múlva várhatók.

A kórust nagy sikerrel továbbra is Égető Gabriella, a zeneiskola tanárnője vezényli, akinek felmérhetetlen érdemei vannak az együttes vezetésében. Szerénységével és alapos zenei tudásával kiérdemelte a kórus-tagok osztatlan rokonszenvét.

Az ideai tervek meglehetősen ambíciózusak. Az együttes kiskindai fellépésére készül, hangversenyt ad Eszéken az Eszék—Zombor—Szabadka kulturális együttműködés keretében, önálló esten lép Szabadka közönsége elé, Kecskeméten vendégszerepel, és természetesen a csantavéri és rumai szemlén is részt vesz.

Nem könnyű a kemény munkával szerzett tekintélyt megőrizni. Ennek a kórus régi és új tagjai is tudatában vannak. Az eddigi színvonalat mindenképpen meg kell tartani, ezért a városházán levő új próbatermekben fokozott szorgalommal gyakorolnak.

Mindennek alapján remélni merem, hogy továbbra is városunk büszkesége marad a Pro musica kamarakórus.

Gönci Sára fordítása

OLVASÓNAPLÓ

SZERÉNYEN, DE SÜLLYAL

DÉR ZOLTÁN: *A tudós tanár.*

Életjel Miniatűrök 22. Szabadka, 1972.

Dér Zoltán mély vízbe vetette kutatásának hálóját, s bizony apró szeműre szólte. Nem félt attól, hogy a feledés mélységének súlya alatt ez a háló majd szétszakadozik, még akkor is, ha benne semmilyen nagy hal sem található. Az Életjel miniatűr sorozatában 1972 végén megjelent »nem pusztán életrajz, hanem Toncs Gusztáv munkásságának feltárásával kortörténeti dokumentum...« könyvecskéje arról a szükségszerű merészségről tesz tanúbizonyságot, hogy érdemes és kell is vállalni a kutatás apró szeműre szőtt hálójának kockázatát, ha kallódó szellemi értékeink nyomozását lelkiismeretesen és az igazán tudást adás indítékával végezzük. Ezért a könyvecske csupán formátumát illetőleg könyvecske. (Egyébként megjegyzendő, hogy az Életjel felhagyhatna már a mini-miniatűr formátum nem éppen szerencsés szorgalmazásával. Modernebb, célszerűbb alak és szedéstechnika inkább segítené kiadványainak elterjedését, hangsúlyozná jelentőségét.) Az említettek miatt a könyvecske tehát nem könyvecske, de a fedőlapra írt életrajz és kordokumentum meghatározásának szerénysége is meglepő. Még más valami is. Ezt kellene bizonyítani most.

Az életrajzok és kordokumentumok értéke csak akkor mai, tehát előremutató, irányjelző nevelő-oktatói jellegű, ha egyszersmind bő anyagot ad, de ismeretterjesztő jellegét túlhaladva, írójának felkészültségéről, korunk szellemi klímájának, tudományos és világnézeti koncepciójának megfelelő tolmácsolási színvonaláról is vall és éppen ezért a szubjektív átélés sajátos ízeit megőrizve, de túlhaladva is, normatív jellege van, etikai indítékú. E tulajdonságokat a munka, melyről írok, birtokolja. Ezért tartom érdemesnek, hogy a »harmadszintű« ismertetéshez fogjak, azzal hogy azt a hálátlan feladatot vállalom, hogy a Toncs által írottak első szintjéről Dér Zoltán által második szinten írtakról most harmadik szinten beszéljek.

Dér Zoltán megtette azt, amit a múlt aprólékos és kritikai ismeretének szükségességét oly sokszor hangoztató szakpedagógusok nem tettek meg: pedagógusról írt. Olyanról, akinek nevét sok pedagógus nem is ismeri, pedig akinek örökségét ápolni hivatott. Dér visszaül bennünket a gyökerekhez, merítsünk, okuljunk, bírálva továbbfejlődünk. Ha csupán a régi tanár munkásságának egyszerű jegyzékét adta volna, már ez is értéknek minősíthető lenne.

Ha Dér csupán a kor ellentmondásos képét rajzolta volna meg, s nem kísérelte volna meg az értékelést, rendszerezést és ezzel egy eredeti nézet-koncepció kiépítését, már ez is becsülendő dolog lenne. *A tudós tanár*

című munka hatalmas anyagot ismertet és mozgat. Ismerteti mindazt, amit a végrehajtásban a történelmi tanár és ma határai élte és elhunyt tanár alkotott, s ezzel Szabadka szellemi életének eddig leírása mellett oldalról ad keresztmetszetet. Ismerteti azt is — méghozzá alaposan —, amit Toncs-ról írtak, tehát amit közvetve Szabadka és szélesebb vajdasági értelmünk szellemi szintjéről gondolhat a századforduló és az első századévtizedek tudományos és világlátó-alkotó »hivatottjai«. Olyan anyag ez, mely új utakat, új kutatási problémákat vet fel; méghozzá megkerülhetetleneket — persze csak akkor, ha nem akarunk a renyhe szellem kényelemszeretetével úgy »alkotni valami nagyot és időszerűt«, hogy a múlt közvetlenül minket meghatározó talajának természetét, erejét »nagyvonalúan« hanyagoljuk el. Dér egy igen egyszerű dialektikus igazságra figyelmeztet bennünket: a múlt absztrakt-általános fogalma csak akkor nemeseedik az apróságokat ismét elfogyó, s a jövő vizüdját tudományosan indokló konkrét-általános fogalomná, ha az absztrakt-általánosat a különös, a körülhatárolt, a részleteiben meggyilkoltokó vetületek ártételeinek kitalálás, de alapos ismerete közvetíti hozzánk. Erről Dér egy szót sem ír. Egyrészt is az jellemzi ezt a munkáját, hogy soha sem tesz kifejezett megállapításokat, s nem ad moralizáló tanácsokat. A renyhe szellemet persze mindez zavarja, s arra a szimpla okoskodásra készítheti, hogy a Dér-könyv azért nem foglalt kifejezetteen álláspontot, és azért nem ad kifejezett bírálati szempontokat, mert a szerző nem ismeri a bírálat szempontjait, vagy nem mer színt vállalni, nehogy bírálat érhessen. Mindez nem igaz, mint ahogy az sem igaz, hogy a tudós tanár-ról írt, de egyúttal kordokumentum megáll a hazai oktatásvizsgálat tényrőgzítésénél, avagy csupán a szubjektív véleményezés intuíciójának színtjén reked meg. Dér a renyhe szellemnek nem írt. Munkájának egyik értéke éppen abban rejlik, hogy gondolkodásra készít. Kritikája implicité és immanens. Kétszeres feladatot kíván tőlünk. Megkívánja, hogy megértsük álláspontját, esetleg ellenőrizzük is (ezért nem firkantok a forrásokra való hivatkozással, melyből már eleve következtethetünk módszerének és koncepciójának milyenségére); másrészt azt is megkívánja, hogy a munka egészét tartva szem előtt, mi magunk foglaljunk állást a szab-juk meg saját utainkat. Ez az etíkal hozzáállás mindig többet ér, mint a részelemzések után adott kódexszerű mezsgyejelölés szimpla moralizálása. A munka ezért súlyos, de ezért szerény is, és ez teszi múltról beszélését modernné; máról vitatkozóvá.

A munka szerkezeti felépítése is meglehetősen rendhagyónak nevezhető. Nem követi a klasszikus életrajzírás jól bevált szisztemáját, ahol a formai zártság az időrendiség vonalára épül, de merevségével zavarja az összehasonlítások, szembeállítások és a vizsgálati szempontok egymást gyakran metsző sarkainak olyannyira szükséges kibontakozását, s amely elszűr-kíti a bemutatató-értékelő szerző személyiségét is. Hasonlóképpen tartózkodik az úgynevezett problematikus módszer csoportosító-tematizáló sablonjától is, amely nemcsak az időrendiség vonalát bontja fel, hanem a vizsgált anyag sokszínűségét a mesterségesen konstruált strukturális elemzésének kaptafájára erőszakolja. Dérnél az időrendi-biográfia, a tematizáló strukturális és az értékelő-kritikai szintek többszörösen metszik egymást; s jó is, hogy metszik egymást. A munka tartalomjegyzékben kifejtett tagolása nem jelent merev elhatárolásokat. A bevezető öt oldala, az életrajzválat 6 oldala és a tudósnak szentelt 77 oldal után a pedagógusról 73 oldal szól. Ez a téma négy altémára bomlik. Végül az egyéniségről írt utolsó öt oldal pszichológiai színezése lezárja az értékelést, de nem mereven, hanem inkább nyitva hagyóan, elgondolkodtatóan; az általános társadalmi és a különös egyedi egymást feltételezettségének háttérrelként, az értékelő megállapítások aláfestése gyanánt. A gondosan készített név- és címnyitó kellemes meglepetésként zárja le a könyvet.

Dér stílusában is követi a szerkezeti felépítés megfontolásainak vonalát. A hidegen értesítő tudományos nyelv a meleg színezésű érzelemkifejtő nyelvezettel párosul s az olvashatóság könnyedségét eredményezi. Amikor

kritikai nyelvezetével ható funkciót végez, úgy ezt kettősen teszi: vagy a hatáserő mérsékelt formájával, vagy egyszerűen úgy (és ez a nehéz dolog), hogy »beszélteti és állásfoglalást kialakítani kényszeríti« magát a szöveget.

A munka érdemének tudtam be, hogy problémákat vet fel és kutatási irányokat jelez. Ezek a munka hiányosságának indokai is. Nem ártott volna, ha Dér pár sorral megtoldva fejtegetéseit erőteljesebben elemezne, illetve az erőteljesebb elemzésre utalna bennünket. Íme néhány példa:

Toncs Gusztáv életéről írva megállapítja (15. o.), hogy 1922 körül helyzete mindinkább romlik, eladja könyvtárát, majd Magyarországra költözik. Miért? Politikai, személyes, részlegesen-lokális stb. okokból? Erről pontosabb ismertető-állásfoglaló betekintést kívánna az olvasó, amely egyben alapja lehetne egy olyan vizsgálódásnak, amely a szabadkai (és nemcsak szabadkai) intelligencia első világháborús utáni nagy krízisét tűzné céljául.

A szakudóst igen komolyan érdekelné például az is, hogy »Nem véletlen hát, hogy Toncs is kísérletet tett tudományos világgépének filológiai megalapozására. Később elsorvad munkásságának ez az ága... (20. o.)«. Vajon miért? Napjaink kutatásaiban a nyelv szerepe, a jelentés problémái és a világgép, ideológia stb. viszonya különösen kiemelkedő fontosságú. Nem ártana a múlt hagyományainak elemző ismerete. Dér felveti a problémát, de amíg például a irodalmi anyag ismertetésekor aprólékos értékeléseket ad, itt egyszerre elhallgat. Pszichológiai és szűk programatista jellegű magyarázatai meggyőzősi erőtlenségükkel elűntek a munka más területein megmutatókozó alapszágától.

Vannak helyek, amikor Dér képtelen arra, hogy a bemutatással együtt az implicite állásfoglaló értékelés szintjét — melyet a munka erényének tudtam be — következetesen megtartsa. Ilyen kirívó résznek tekintem a Szabadka nevére folytatott Toncs-féle vizsgálódások ismertetését és a hozzá csatolt Dér-féle magyarázatot is. Dér még csak meg sem kísérli, hogy a mai felfogást ismertesse, s ennek híján ez a részlet kissé émelygős ideológiai melléklet kap. Amikor ugyanis Iványi »magyarbeállítású« koncepciójának Toncs »szlávbeállítású« magyarázatát veti szembe, akkor az előbbi elmarasztalásával nem fukarkodik, de az utóbbi helyességének kritériumáról nem beszél. Az az érzés marad utána, hogy Toncs beállítása nem tudományossága, hanem beállítása miatt jó. És ez valóban jó dolog?

Még két megjegyzés kívánkozik ide. Egy az, hogy Dér olyan jellemrajzot ad Toncsról, amely — bármennyire is hangsúlyozza az emocionális vetületeket — mégis a tudós tanárt az »animal rationale« egyik példányának vetíti elének, s ez — enyhén szólva — problematikus. Már csak azért is problematikus, mert nincs összhangban azokkal a megállapításokkal, melyeket Dér a toncsi életmű tematikájának élénk vetítésével önkéntelenül — ki nem mondottan is — tesz. Ezt a »tudós tanárt« ugyanis az ember mélyen emberi, emocionális-akarati és esztétikumbellisége vonzza, s olyan módon ír, melyet éppen nem nevezhetünk az érzelmeik érzelem nélküli leírásának. A másik megjegyzés a következő. Zavarólag hat, hogy Dér minduntalan kiemeli azt, hogy Toncs nem ad, nem alkot valami »igazán tudományos újat«, s eközben arra a következtetésre jutunk, hogy Dér számára — deklaratív kijelentése ellenére is — a tudomány csak és kizárólag az, amit a nagy feltalálók, a korszakalkotó felfedezők nyújtanak. Akkor miért volt ez a tanár tudós? Ez a belső ellentmondás mindvégig érezhető a könyvben, de feloldódása nem következik be, s a könyv elolvasása után a dilemma megmarad bennünk.

De ne legyünk szörzsálhasogatók. Történelmi, irodalomtörténeti, nyelvészeti, episztemológiai, tudományfilozófiai, ideológiai, sajtótörténeti, tanítástani, általános pedagógiai, pszichológiai stb. problémákhoz nyúlni, s azokról értékelő hozzáértően nyilatkozni, meghaladni a szokványos publicisztika, vagy a klasszikus életrajzírás szintjét, nem megrekedni a közelmúlt mélyvizének sok csapdát rejtő ideológiai örvénylésében — sokat jelent.

Az apró szemű háló sokat merített, s halásza nem találomra vetette a vízbe. Jó könyvet írt, amely csak akkor lenne jobb, ha terjedelmesebb lenne, többet himondó. Am akkor tudományosságában nyerne ugyan, de elveszítene egyik vonzerejét: a népszerű, közvetlen és érdeklődést keltő frissességét, melyet nem tettek áporodottá a sárga lapok, melyeket a szerző böngészett, s melyeket nem súlyosítottak túl nehézzé a tudományos igény kötelességei. Így nyereségünk kettős: az átlagolvasó is nyer, a szakemberek pedig ösztönzést s értékes útmutatást találnak benne.

BODROGVÁRI FERENC

TISZTA HANG FELE

GULYÁS JÓZSEF: *Pirossal, feketével.*

Forum, Újvidék, 1972.

A jugoszláviai magyar irodalom háború utáni időszakának nagyobb fejezetét vizsgáló, eddig egyetlen átfogó tanulmányban Bori Imre a magánosnak nevezett fiatal költőkről is szól, közülük elsőnek Gulyás Józsefet említi. A »magánosok« közös jellemzőjeként említi a különállást, a magános harcot, a nemzedéki szervezkedésektől való távolmaradást. Ezek a magános költők az azóta eltelte csaknem másfél évtized alatt is magánosok maradtak, az azóta kilombosodott fiatal (és fiatalabb) írók költészetének alakulását ugyanúgy távolról figyelik, mint indulásuk pillanatában.

Gulyás Józsefre az elmondottak hatványozottan érvényesek: a vele indulók nagyobb része vagy elhallgatott, vagy nagy ritkán megszólalva hallatja csak hangját, de mindenképpen a perifériára szorulva már alig elhanyagolható tényezőként van jelen költészetünkben.

Az ötvenes évek végén jelentkező írók — köztük Gulyás is — olyan időszakban indultak, amely közvetlen előzménye volt a mai, immár magasabb mércékkel is mérhető jugoszláviai magyar költészetnek. A hangváltás vihára következett a kezdő Gulyás költői kísérletei után; de indulásakor maga mögött tudta már a negyvenes évek harsány, elkötelezettséget és szolgálatot valló és vállaló, ám költői megvalósulás

szempontjából igen szerény eredményeit, az új eredménynek számító alanyi természetű versfelfogást is, amelyet a Symposion-nemzedék felépése előtt ápolta a hazai magyar költészet. Ilyen felemás örökséggel a háta mögött alakult ki első két kötete kapcsán Gulyásról a »későn beérő« és a »hétköznapiakat megéneklő« költő képe, de az »őstehetség« jelző is nemritkán elhangzott, ha költészetét méltatták. A kettős örökség nyomai leginkább a költészetéről vallott 1959-es szövegéből tűnnek ki (*Vajdasági ég alatt.* 172.), ahol Gulyás a »költészet fegyver és eszköz voltát« hirdette a történelmi folyamatban, verseiben pedig ez a cél naív lelkesedés, harsányan hangos szavak és eléggé ki nem érlelődött gondolatok formájában bukkant fel.

Gulyás költői eszmélésének hosszú útja (Utasi Csaba írt hasonló címmel alapos elemzést költészetéről) a *Könyörgés magamhoz* és a *Vörös fagyöngy* versein keresztül vezetett a nemrég megjelent *Pirossal, feketével* kötet immár letisztultabb, relevánsabb költői értékeihez. Az egyéni sors keserveinek megéneklése után ezekben a versekben már a rádöbbenés és a szembenézés tudatos kísérlete az alaphang, a vállalt és átértelmezett út lehető költői következményeinek tudatosodása: búcsú az illúzióktól.

A statikus helyzeté vált »sodrás nélküli tér« állandó preokkupációja a *Ptrossal, feketével* verseinek; a *Mint röpte madárnak* című versében nyer ez a szituáció egyértelmű költői megfogalmazást:

.....
nemes érceim kioldani
kevés és vagyok erőlen
.....
egy dalt lágyan hajlítani
mélységek fölébe
ha lenne értelme egy mosolyt
mely köztünk átível
mint röpte madárnak
talán ha lenne itt egy virág
út hit hely barát akárki

A József Attila-i »hideg úr« szituációjához közelít Gulyás ezekben a versekben, a költői utalások végig kinyomozhatók a versekben. (»a tavasz nem tud kiválni érceiből«, »bimbóban marad a május«, »dél van a pályán / már délután« stb.)

Költői szemhatárának bővülésével Gulyás lényegében a költői létnek ugyanazon kérdései felé lát-szik közeledni, mint legújabb költészetünk, költői lexicája azonban ezekkel a problémákkal nem tud mindig eredményesen megalkotni. Gulyás számára a költészet azonos a költő életével, tehát a költő egzisztenciális problémái egyben a költészet egzisztenciális kérdései is. Ezért jellemezte költészetét a múltban és jellemzi most is — bár egyre letisztultabb költői megoldásokkal — az egyéni sors közvetlen összekapcsolódása a költészettel.

Egyéni sorsának élményanyaga döntő fontosságú tényként szerepel költészetének előterében, s csak ritkán beszélhetünk Gulyásnál olyan versekről, amelyekben a költői megnyilatkozás mai problémáinak elemzésére tenne kísérletet. Mai költészetünkben tehát Gulyás az ősi poétikai felfogás irányát képviseli, alig él korszerűbb versfelfogásunk hangjával, nyelvével, módszereivel. A gulyási költői kutatások távol állnak újabb költészetünk tendenciáitól; önkörük körülhatárolt, nem kutatják lázasan a megnyilatkozás problémáit, mintegy határvonalat húzva az egyéni lét és a költészet között. Gulyás számára a költészet nem nyelvi probléma, nem versköz-pontú lírát művel. (Ezzel szemben szinte meglepődve állapította meg kritikánk annak idején, hogy fiataljaink költészetéből szinte teljességgel hiányoznak például a szerelmes versek!)

Gulyás költészetének kategória-rendszere új kötetében is az általa kiépített körben mozog, de a versek szikárabbak, puritánabbak, a versalkotó küzdelem nehéz perceiről valtanak. Ez a költészet távol áll a látványos kísérletektől, talán ezért is hihetjük róla, hogy a fokozatos mélyülés és a birtokba vett eszközök árnyalása által elkerülte a számos magános alkotót veszélyeztető állapotot: a lassú kitégést és végül az elnémulást.

Gulyás tehetsége és négy kötete ezt látszik alátámasztani.

JUNG KÁROLY

DRÁMAI HŐFOK

DEÁK FERENC: *Tör.*
Forum, Újvidék, 1972.

Poeta non fit, sed nascitur.
A költő nem lesz, hanem születik.
A költő neve: Deák Ferenc.

Három színdarabot, három hang-játékot és egy tévéfilm-szenáriót tartalmaz a kötet, s ennek a könyv-

nek a »szervezetét« fejből ismerem. Mégis a sorok olvasása közben a játékok elvészése ismételtén hatalmasba került. Színpadra vitele után néhány esztendővel újra a kötet rangelsőjét, az *Afonyákat* olvasom, s különös belső izgalommal tapasztalom, hogy az írott mű olyan elemeket is tartalmaz, amelyek a színpadon élve-mondva nem fedeztették fel magukat, s most a dráma összehasonlíthatatlanul többet mutat, fűrészésre és ellentmondásra ingerel, mert úgy hiszem, időközben nem az írás, hanem mi változtunk meg. Ha a dráma bevárja az előadót és a közönség beérését, tovább élhet; a látási viszonyok feljavultak.

Szokatlan elvontsággal »vádoltuk« a fiatal drámaírókat, akinek műve egyértelműen korunkhoz, embe-reinkhez kötődött, sorsunkra ragadt kényelmetlenül, mint a pióca: menetelő embereket küldött a hosszú útra, porban gyaloglókat, akik dacosan, erkölcsi és szellemi nyomorodás jelképeiként haladnak a menetelés végén tátongó szakadék felé, a maguk választotta megsemmisülésbe. Valóságunktól elidegenedett sorsok felett a harang sem szól.

Egy-egy goromba mondattal, félbemaradt káromkodással a szereplők egymásról rángatják le az álarcot, egymást kergetik ki a fedezékből, s a vélt biztonság egyszerre csak a már említett menetelésre készíteti az embereket a »kispadról«, az önhibájuk által fölöslegessé vált szerzeteseket, Detkyket, Fűkát és Apákat. Mert nem vagyunk mi olyan kiválóak az élet interpretálásában, mint ahogyan hisszük. Az író, aki kimozdul íróasztala mellől, érzékletes sűrítéssel rést üt a valóság kemény falán, amelynek neki-ment, s tovább kíván a résen haladni.

Szándékosan leszűkített problémákat taglalnak a kötet írásai. Ismert a mondás: Csak a félreismerett lelkek s csak a szegények tudnak megfigyelni, mivel minden megsebzeti őket, s mivel a megfigyelés szenvedésből keletkezik.

Igy lenne?

Deák a maga módján a gyöké- rig megismerteti velünk a világot, drámai hőfokra izzasztja a hétköznapok történéseit, történelmet idéz, életképek végzetzerű kiteljesedésé-

ről szól. Szinte lehetetlen iskolás szempontok szerint osztályozni a műveket. A kiegyensúlyozott színvonal »vétkes« abban, hogy a választókat is nehezen fedezzük fel, de a sorok alatt vékony piros vonal fut: a felelősségvállalás jelenvalósága.

Goethe azt állította, hogy rossz- szat teszünk az embernek, ha pontosan olyannak írjuk le, amilyen, de ő sem fogadta meg, amit mon- dott. Egyéni konfliktusok csomóit bogyozza Deák a *Légszomj*ban, ítéletet mond ki: Nem jól éltek, embe- rek! Deák tehát nem felesleges ag- godalommal, reflexiókkal számol be tévelygéseinkről, s a horgony nem- egyszer eleven húsba csapódik.

Taps nélküli megrendüléssel ol- vasom a műveket, de nehezen szak- kadok el a drámáktól, mert vélemé- nyem szerint az író saját propagá- torának itt mutatkozik a legsike- resebbnek, bár a deáki világot a filmszcenárium, természetesen ké- pek segítségével, mutatja be a leg- érzékletesebben.

Feljegyezték: A nyomtatásban megjelent könyvet nem teheti töb- bet nemlétezővé az ember. Szeren- csére Deák írásaihoz kegyesek vol- tak a szerkesztők, a dramaturgok, a művészeti tanácsok, hiszen a kö- tet mindegyike színpadot, kamerát vagy rádióstúdiót látott. Műfajilag elszakadtak, de a művek mégis egy- másba játszanak, hiszen a *Teher* például a *Légszomj* egyenes folyta- tása.

Miből, honnan indul ki a deáki szöveg?

Azonnal megérezhető, hogy az író valami elveszítettnek a pótlásá- val, költői sorokban fogalmazza meg eltűnt ifjúságának emlékeit, s ez az atmoszféra billenti a tiszta, keser- nyés-gyermeki líra felé a nagymo- nológokat, sohasem öncélúan, soha- sem feleslegesen. Az agyonkompro- mittált »modern« jelzőkkel azonban illetlenség jellemezni Deák szöve- gét, pedig ahol hiányzik a konkrét- táb kötés, ott veszélybe kerül a kép, képzavarokkal volt terhes he- lyenként az *Afonyák* is, de a mi ügyünkben felvetett írói hang nem egy szűkebb körű entellektüel tá- bornak íródott, hanem azoknak, a- kik — sajnos — elég későn vették ész- re, hogy itt most rólunk van szó, a

mi életünket jobbító szándékkal fordul az író jelentünkbe.

A kötet a különféle tevékenységeknek roppant gazdagságát vonultatja fel. Ebbe az arzenálba belekerült a zornalisztika mindennapisága is; példaként az *Interurbánt* említhetjük. De helyenként a nehezebben befogadható extremitásig is elkalandozott a szerző (*Vak trió*), ám a művészetben kevés olyan vétség van — ha egyáltalán beszélhetünk vétségekről —, amelyet a tehetség ne egyensúlyozna.

A kötet szerzőjétől erőteljes folytatást várunk. Társadalmunk jelenlegi problémáinak legfontosabbjáról már szólt az író, de az első vázlatok kitágíthatók.

Deáktól elsősorban újabb színpadi műveket várunk.

A már bemutatott művek, a premier, ha mégoly élményszámba ment is, a múltté. A szalagok a filmszcenárium és a hangjátékok anyagát őrzik. Milyen érdekes és izgalmas feladatot tűzhet ki maga elé az induló újvidéki magyar színház: új színészi és rendezői megfogalmazásban színpadra vinni az *Afonyákat*. Esetleg bemutatni a *Tort Szabadkán*?!

Vagy a másorról levett művek halotti köntöst kaptak?

Reméljük, hogy a drámákat »viszontláthatjuk« a színpadon, hiszen ismeretes, hogy a vajdasági magyar dráma rendkívül türelmes jószág.

A könyv bevezetőjét Gerold László írta, s mintegy harminc oldalas ismertetőjével »olvasóközölség« hozza az író. Az ízléses borító- és kötéstartó Kapitány László munkája.

BARÁCIUS ZOLTÁN

NÉPIES ÍRÓINK

MÓRA ISTVÁN, NOVOSZEL ANDOR, KRISTÁLY ISTVÁN, CZIRÁKY IMRE: *Föld és mag*. Válogatott írások. Forum, Újvidék, 1971.

Ma már mind nyilvánvalóbb, hogy a jugoszláviai magyar irodalomtörténeti kutatások kibontakozását két fő tényező segítette: egy külső és egy belső.

A külső tényező a kutatások intézményes keretei nyújtotta lehetőségeket jelenti. Bebizonyosodott, hogy csak ezeknek a lehetőségeknek a kihasználása hozhat általános érvényű tudományos eredményeket. Példának említhetjük az újvidéki Magyar Tanszék fontos szerepét a munka szervezésében és a Hungarológiai Intézet úttörő jellegű vállalkozásait.

A belső tényező tulajdonképpen nemcsak az irodalomtörténeti tevékenységnek a meghatározója, ha-

nem érvényessége szinte az egész vajdasági irodalmi életre kiterjed, rokonságot tartva azokkal a törekvésekkel is, amelyek a nemzetiségi magyar irodalmakban általában tapasztalhatók. Lényege az a szándék, amely már Szentelekyt is vezérelte: meglelni azokat a sajátosságokat, amelyek kialakítják az alkotások (és továbbmenve: az ábrázolt világ) szféráját.

Az utóbbi kérdéskomplexum boncolgatása feladatként vár még irodalomtörténészeinkre. Számunkra annyiban fontos a probléma felvetése, amennyiben a sajátosságoknak a keresése összefügg az önállósulás és ezzel kapcsolatban a külön hagyományok gondolatával.

Ezzel irodalmunk központi problémájához, a hagyománytiszteltettségéhez jutottunk el, áttételesen pedig ahhoz az ellentéthez, amely néhány éve még fennállt az avantgarde-ista és a realista ars poeticák között.

A hagyományörzés nagy feladatot hivatott most legalább részben teljesíteni a Forum Könyvkiadó közelmúltban indított sorozata, a *Hagyományaink*. A sorozat második köteteként látott napvilágot az a válogatás, amely négy népies írónk elbeszéléseit tartalmazza. A könyvhöz írott utószavában mondja Bori Imre, a válogatás elvégzője:

»Népiességünk története zárt és egységes immár, s külön fejezetét képezi a jugoszláviai magyar irodalomnak. Kezdetei a múlt században, elsorvadásának most vagyunk szemtanúi. Virágkorát viszont a húszas-harmincas évekre kell tennünk, amikor a novellának és a tárcairodalomnak legnépszerűbb művelői éppen népieseink voltak.«

Az első lépés ezzel a válogatással megtörtént hát sokáig feledett népies írónk munkásságának újraértékelése terén. Hisszük, hogy a jövő meghozza a folytatást is, hiszen Bori Imre elemző igényű tanulmányain kívül e területen egyéb tudományos értékű munka eddig még nem született, a hiány pedig már nagyon érezhető. Különösen akkor, ha a továbbvezető szálat szeret-

nénk megtalálni Csépe és a mai, ilyései értelembbe vett népiesek irányában.

De a vélemények harcából ki-sarkosodó állásfoglalásokra akkor is szüksége van már irodalmunknak, ha nem a jelenét is, hanem csak a múltját, a történetét akarja felmérni. Tisztázni kellene végre, hogy milyen szempontok szerint ítéljük meg népies írónkat. Hogy a mai gyakorlati érték kategóriáink közül melyek fogadhatók még el napjainkban is, és melyek már idejétmúltak.

A folklórkutatások eredményei különösen jól hasznosíthatók az irodalomkritikának a népiesekkel foglalkozó ágazataiban. Az ilyen elemzésre kiváltképpen alkalmasak Móra István, Novoszel Andor és Cziráky Imre novellái. Kristály István elbeszélései folklórszempontról élvezhetetlenek, de irodalmi vonatkozásban leginkább érdeemesek elemzésre, habár szövirágokban jócskán bővelkednek. Viszont a többenél sokkal inkább sűrítjük a kor gondolatait, érzéseit, szenvedélyeit.

Novoszel Andor az anekdota jóízű humorán túl keveset tud nyújtani. Móra István és Cziráky Imre azonban néhány novellájában máig is egyedülálló remekművet alkot, amelyek nemcsak a vajdasági, hanem a húszas és harmincas évek egész népies irodalmának is csillogó gyöngyszemei. Ezért a törekvést, amely mostani megjelenésüket lehetővé tette, csak üdvözölhetjük.

CSORDÁS MIHÁLY

REPREZENTATÍV GYŪJTEMÉNY

SANDOR PETEFI: Pesme.

Matica srpska, Novi Sad — Nolit, Beograd, 1973.

Amint kezembe kerül a könyv, azonnal a fordítók nevét keresem, a »gúzsba kötött tancolókét«, akik-

nek fölületes lapozgatás helyett, elmélyült, odafigyelő olvasással adózhatok csak áradozásukért. Nem

hosszú a névsor: Jovan Jovanović Zmaj, Danilo Kiš, Ivan V. Lalić, Veljko Petrović. Négy névhez fűződik tehát a kötetbe foglalt 41 Petőfi-vers fordítása. Mladen Leskovac az előszóban arról ad hírt, hogy ez csak kis hányada a szerbhorvátul megjelent Petőfi-költeményeknek, melyeknek száma 232-re rúg. Alospos rostálást végeztek. Elavult, pontatlan, önkényes fordítások, átköltések kimaradtak, Danilo Kiš és Ivan V. Lalić pedig épp a jubileumi, reprezentatív gyűjtemény ki egészítésére készített új, korszerű fordításokat. De nem is kiegészítésre, inkább megalkotására, hiszen a két utóbbi fordító 18 és 16, Jovan Jovanović Zmaj mindössze 6, Veljko Petrović pedig egy verssel szerepel.

De születtek »fordításhalmazok« is egy-egy Petőfi-versről. A *Szeptember végén* című költeménynek például kilenc szerbhorvát fordítása ismert, köztük a formaművész Dobrica Cesarićé. Párhuzamos villan át agyamon. Magyaróra Goethe költeszetről, s *A vándor éji dala* című nyolcsorosnak magyar fordítás-füzere, közte Móríc Zsigmondé, Kosztolányi Dezsőé, Tóth Árpádé, Szabó Lőrincé. Megragadni a megfoghatatlant. Átmenteni egyik nyelv közegéből a másikba, s a halmazálapot-változást elkerülni. Az átlénygülést létrehozni. Ez a törekvés vezethette Petőfi híres versének fordítót is. A *Szeptember végén* pedig tartalmaz olyan varázsos eszenciát, mely a művészt arra sarkallja, hogy meghonosítsa nyelvének éghajlati viszonyai között a máshol nőtt virágot.

És Mladen Leskovac válogat a szerb nyelv atmoszférájában kíváncsian tekintgető fordítás-virágok között. Kizárólag líraiak kerülnek a kötet lapjaira, különös tekintettel a tájversekre (*Az alföld, Kutyakaparró, A Tisza, A pusztá télen*), melyeket Krleža is nagyra értékelt, Danilo Kiš pedig Petőfi minden egyéb alkotása fölé helyez.

Meglepően kevés vers képviseli azonban a forradalmárt. A szókimondó *A nép nevében* és az *Egy gondolat bánt engemet* című verseken kívül csak az implicit *A kutyák dala* és *A farkasok dala* szerepel.

A szerelmes versek közül *A négyökrös szekér, a Szeptember végén, a Minek nevezzelek* és a *Szeretlek, kedvesem* került méltán a kötetbe.

A gyűjtemény kevésbé ismert verseket is tartalmaz, mint amilyen a *Színbírálóat, a Nézek, nézek kifelé* vagy az *Egy goromba tábornokhoz*, ezzel is szolgálva az eredeti célt: Petőfi sokszínű, lírájában is teljes gazdagságában jelen levő egyéniségének bemutatását, megismertetését.

A fordításokról szólva, Jovan Jovanović Zmaj áttünetesei közül a *Dalaim* emelkedik ki. Egyetlen fogycatékosságban jelen levő gyakori a költői beszédet kissé mesterkeltté tevő, de a fölösleges szótag kiküszöbölését célzó magánhangzó- kiesés:

»Mesečina j' setne duše moje.«

Danilo Kiš az *Egy goromba tábornokhoz, a Szeptember végén* és a *Színbírálóat* című versek fordításával jeleskedik. Az utóbbi két sorát érdemes az eredetivel összevetni a tartalmi és formai összhang példájaként:

»Nikakvog u njima žara, niti duha!
Stajahu ko klade, pevahu bez
[sluha.«

»Semmi tűz egyben sem, semmi
[lélek!
Mint fajankók, úgy álltak s
[beszéltek.«

Ivan V. Lalić avatott kezét dicséri a *Nézek, nézek kifelé, a Szülőföldemen* és a *Jó öreg kocsmáros* fordítása. Figyelemre méltó az első vers csattanójának sikeres áttünetese:

Hej, al stize kazna božja
Preteška,
Što se manuh ja života
Viteška;
Tek sam pesnik, sveg se drugog
Lišio ...
Tamo već bih za kaplara
Prišio.

Hejh, de meg is vert az isten
Engemet,
Hogy elhagytam a vitézi
Életet,
Poéta lett belőlem, csak
Poéta ...
Ott talán már képlár volnék
Azóta.

A kevésbé sikeres fordítások közé tartozik a *Csokonai* a sok idegen elem miatt. Első nehézség a hős neve, amely félreértésre is okot ad. A »kalvinistički frater« a »kálvinista pap« megfelelőjeként pedig egyáltalán nem ébreszt olyan gondolattársításokat, mint a magyar nyelvben. Nem is szólva arról, hogy kálvinista szerzetes tudomásom szerint nincs.

Sajnálatos, hogy az igényes, szép kiállítású könyvben elég sok sajtóhiba van, s hogy a kötet ára elég magas. Remélhetőleg hamarosan olcsóbb kiadás fogja szélesebb körben ismertté tenni Petőfi költészetét.

Mladen Leskovac bevezetőjén és Danilo Kišnek a magyar költészetet körvonalazó tanulmányán kívül fontos kiegészítője a jubileumi kiadványnak Bányai János Petőfi-életrajza és Petőfi szerbhorvát nyelven megjelent verseinek Desanka Bogdanović által összeállított bibliográfiája. Az utóbbi jelentős »bányászmunika« eredménye, s esetleges hiányosságai ellenére is nagy segítséget nyújthat a kutatóknak.

Összegezve az elmondottakat: a jugoszláv irodalom gazdagabb lett egy horizontokat nyitó, értékes fordításkötettel, amelynek mindannyian őszintén örülünk.

VIRÁG ÁGNES

VAJĐASÁG NAPFÉNYBEN

DRAŠKO REĐEP: *Sunčanom stranom Vojvodine.*

Osvit, Subotica, 1972.

»A kritika művészet, önálló művészet, amelynek megvan a maga technikája, megvan a maga álláspontja, és megvan a maga filozófiája.«

Branko Lazarević

Már az első mondat után fölfokozza az olvasó érdeklődését Draško Ređep könyve, mert tetten éri a kritikust, és ugyanakkor magát a műalkotás befogadját is. Az irodalmi élet vérkeringése szempontjából mindkettő szerepe éppen napjainkban újabb követelményekkel bővült: ez az együttlélés, a közös alkotás elengedhetetlen követelménye. Igen: megdöbbentő az emberközelségnek ez az imperatívusa: ebben a feloldódásnak és a jelenvalóságunk azt a fokát érti a tartomány napfényes oldalán álló irodalmi anatómus, amikor az íróban — jelen esetünkben a kritikusbán, irodalomtörténészben is —, még ha kimondottan Vajdaságról beszél is, semmiféle »vidékties« eltávolodása nincs a világtól, mert a Vajdaság, az ország, a világ és az élet számára annyira egy és oszthatatlan, mint maga a világirodalom. De ha még jobban belemélyedünk

tanulmányá érlelt kritikáiba (röpkereczenzióiba), akkor még világosabban, még megfoghatóbban, és még meggyőzőbben látjuk, hogy Európa kultúrája az európai népek kultúrájának összessége: Vajdaság kultúrája, művészete Jugoszlávia kultúrájának és művészetének együttható alkotó része volt, ma is az, és holnap — a szellemi élet egy még gazdagabb és termékenyebb korszakában — is az lesz.

Ennek a napfényvel teli kötetnek bevezető tanulmánya is inkább önálló művészi vallomás — ha úgy tetszik: hitvallás —, mint a szó mindennapi értelmében vett kritika: és akár Branko Lazarević, így Ređep is olyan kötelező igénnyel nyúl témájához, hogy a recenzens, a fülszövegíró, vagy a közvetítő modern menedzseri formáját is kimondottan elkerülve a minőségi értékrend egy magasabb szintjén közelítse meg

(hogy úgy mondjam: elődjének) irodalom-történeti jelentőségű szerepét.

Az ember és szerep itt egybeolvad. Számára Branko Lazarević művész, aki az irodalmi műveket olvasás közben önmagában új, egészséges egészé alkotja meg, a maga lelki-alkatának megfelelően, s szenzibilitásával olykor még jobban kiteljesíti, mint a mű írója, aki sűrített mondatainak kalodájába zárta hőstét, talán úgy, mint Németh László *Iszony* című regényének kritikusa, akinek esztétikai elemzéséről a szerző azt mondta: »En nem is sejtetem, hogy regényemben ez benne van, s ezen túl is: még mi mindent lehet belőle kihúzni!«... Mert a kritikus a maga képzelőerejének teljes kibontakoztatásával élte át az olvasott művet, s így a mű sorokmögöttiségével is »benne tovább fejlődött s tovább élte a maga életét«... Ahogy Dušan Matic mondja: »... mert számára az írás olyan, mint a világ, egy szakadatlan dialógus, melynek nincs se kezdete, se vége«.

Olvasni bizalommal, odaadással, hittel és maradéktalan élvezettel kell. Ez az olvasásnak mint műélvezetnek a titka. És — azután, amikor becsukod a könyvet: »... ülj csak ki a házad küszöbére, sütkérezz, és meglepégedetten nézz a magasságok felé...!« Mert »... elégedetten élni csak üdvös gondolatokkal lehet...«

Ez a tiszta szívű, nemes veretű tónus jellemzi az egész kötet hangszerezését.

De maradjunk csak a napsütötte oldalon!

Ki tudja, hány esztendő telt el már, hogy Todor Manojlović — a minden vajdasági író által nagyon szeretett Tósó bácsi — költészetéről, a Bega partján is az európai kultúrában élő sokoldalú és öt-hat nyelven eredetiben olvasó literátorról olyan — nem retorikusan, hanem zeneileg is finoman megkomponált — megnyitó beszéd hangzott el, mint amilyent Draško Redep mondott el a majd három emberöltőt megért poéta zrenjanini emlékszóbjának megnyitásokor... A napot és a napsugarat ebben a megnyitóban is megtaláljuk; folyton és újra úgy tér vissza, mint egy refrén, akár a *Hajnal* előtt című versében, melyet Szenteleky Kornél így fordított:

»De a kevély, józan Nap
Égető szárnyának
Hatalmas erejével
Elsöpri és felégeti
A féllalomnak varázsos akvarelljeit;
A látomások elmerülnek,
Felgyulladt és szétszakadt a hid.

De te az élet innesszó partjáról is
Szeretni fogod
Forró álmodat.

Nem egyszer megtörtént már, hogy az utókor megkésve hajt zászlót elhunyt nagy fia emléke előtt, s mindig újra azzal a fogadalommal, hogy majd ezután sor kerül összegyűjtött műveinek kiadására. Talán egy kicsit ezért is Žarko Vasiljević-ről, Újvidék »egyk legautentikusabb írójáról« a halálának évfordulóján elhangzott emlékbeszéd nem annyira »napsugaras«. Pedig jól emlékszünk még rá: csupa szív, csupa lélek költő volt, aki a szellemi élet útján nem ismert nyelvi különbséget ember és ember között. A költészetért, az irodalomért, a színházért: Vajdaságért élt, küzdött és alkotott. Kevés olyan hiteles krónikása van ennek a tájnak, mint ő, s krónikái nemcsak irodalmilag, de történelmileg is maradandók.

A *Vándorlások* nagy írójával folytatott párbeszéd egyetlen mondata, szava sem röppenhet el. Miloš Crnjanski — ha vallomása nyomán fölvillant paralella kiegészítésével élünk — a szerb széppróza ma is élő és szuggesztíven ható *Odtuszeusza*... Aki soha nem volt emigráns, hanem bolyongója a világnak, mint népe, melyről a *Seoba naroda* című történelmi regényét megírta. De útja nemcsak történelmi kényszerű népvándrolás, hanem az alkotó művész bolyongása is, és erről a nagy útról — hosszú idő után — nem egy maga szenvedésével kierielt gyöngyagylót hozott haza. A haza, a szülőföld vonzotta mindig, s itthon, mindenütt — akár a Vajdaságban, akár Belgrádban, akár az ország bármely szögletében — otthonra talált... Ebből az intím beszélgetésből tudjuk meg azt is, hogy Miloš Crnjanski — még ma is! — nem egyszer ellátogat a Vajdaságba: Péterváradra, Pancsovára, édesapja síremlékéhez, Szerémségbe, de mindig inkognitóban, mert a nagy távolból hazatérő

látogató előtt csak így nyílik az emberi lélek, a gyermeki szív, melynek közelségére Londonban mindig anynyira vágyott.

A napsugaras körkép Veljko Petrovićnak és még több neves költőnek, írónak, képzőművésznek az író gondos körültekintéssel megformált portréjával s műveik szakavatott kiértékelésével sem lenne teljes, ha ugyanakkor — éppen a teljesség megközelítésének igényével — nem foglalkozik a tartomány nemzetiségeinek költőivel, íróival, képzőművészeivel.

Amint soraiból — nemes szándéka mellett is — kiérezhető, számára ez az anyag (főleg, ami az irodalmat illeti!) nehezebben megközelíthető, mert íróinkat, költőinket csak fordításból ismerhette meg.

Majtényi Mihály szépprózájának szókincse, sajátosan üde játékosága és hangulati árnyalatokat mély lélektanai rezdülésekkel érvényesítő ereje kevésbé mosódik el a műfordításban, mint Fehér Ferenc költészetének eredeti szóképekkel és a poézis igazi harmóniájával szinte köbe vésett sorai. Líránk különleges erejű veretével ezt még semmilyen fordításban nem tudtuk elérni. Ady, József Attila, Radnóti, Illyés költeményei egészen másként hatnak franciául, vagy németül, mint eredetiben. Redőp a »műves« kritikusok közé tartozik, aki nem elégszik meg egy-egy meleg hangzású jelzővel, de itt már küzdelmesebben közelítette meg azt, amit elmondani akart, mint Wanyek Tivadarnál, akinek tárlatán a képek lefojtott fényei és árnyai a nemzetköziség nyelvén szóltak hozzá.

LÉVAY ENDRE

MEGBÍZHATÓ LEVÉLTÁRI KALAUZ

EMIL VOJNOVIĆ — ULMER GASPAR — MIRJANA DIMITRIJEVIĆ — TEREZA BULJOVIĆ: *Vodič kroz arhivske fondove (Istorijski arhiv Subotica)*.

Arhiv Vojvodine, Sremski Karlovci, 1970.

Már szinte a pavlovi feltételes reflexhez hasonlóan érezzük ki előre a kezünk közé kerülő kézi sokszorosítón készült anyagokból a száraz, információkkal telített, időt és figyelmet igénylő, különböző értekezletekre jellemző tartalmat.

Vannak azonban ebben a »műfajban« is figyelemre méltó kivételek.

Levéltári kalauz — áll magyarul is szerényen a román, a szlovák és a ruszin alcímek mellett annak a szintén szerény — jelentőségét nézve talán túlzottan is szerény — kiadvány címdalának belső felén,

amelyet itt pár mondat erejéig ismertetni és méltatni óhajtok.

Többször hallottuk, halljuk, hogy a körülményekhez képest a vajdasági művelődési intézmények közül viszonylag a levéltárak vannak a legjobban megszervezve, s hogy ott folyik a legjobban összehangolt munka is. Az elismerő vélemények értékéből nem von le semmit sem az, hogy a levéltárak működését törvények és előírások szabályozzák. Az eredmények beszélnek. Az archivisták saját munkájuknak és a külső kutatók munkájának megkönnyítésére néhány évvel ezelőtt

elhatározták, hogy bemutatják a tartomány területén működő levéltárakat.

Ennek a sorozatnak legelső kötete a Szabadkai Történelmi Levéltár munkatársainak munkáját dicséri, ennek az intézménynek összállagát ismerteti. Mit lehet röviden erről a hatalmas anyagról és vele kapcsolatban mondani? Arról, amibe a kalauz ad betekintést?

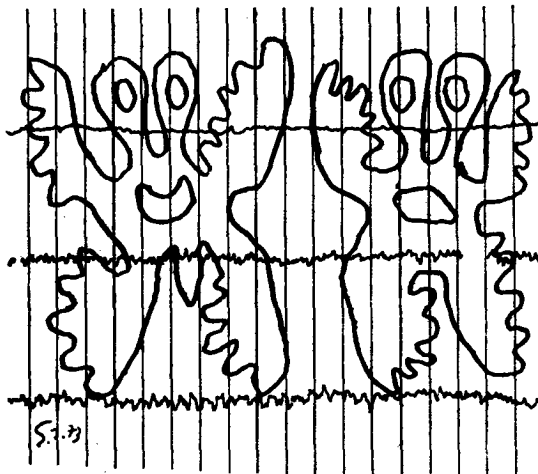
Mindenekelőtt azt, hogy a mennyiségileg igen gazdag levéltári anyag tartalom szempontjából is számottevő. Leginkább a XVIII. század folyamán keletkezett kútfői jelentőségek. Azok a részek, amelyek a többi levéltárban nincsenek, vagy csak hiányosan vannak képviselve. Az 1743—1918 közötti jegyzőkönyvek, iktatók és iratok, amint azt a 3. oldalon olvashatjuk, hiánytalanul fennmaradtak. És ez, bizony, nagy szó. Ráadásul az anyag valóságos tárháza a munkásmozgalmi adatoknak és a felszabadulás utáni szocialista fejlődésnek.

Az összállaggal kapcsolatban szükségesnek tartom elmondani, hogy ez a nagy mennyiségű és jelentős, mintaszerűen rendezett anyag még nincs kellőképpen feldolgozva. És ami adott esetben katasztrofális következményekkel járhatna, ennek az anyagnak elhelyezése ma még nincs megnyugtató módon megoldva. A könyvben van is ezzel kapcsolatban egy szemérmes megjegyzés.

Visszatérve a könyvre, meg kell még állapítani, hogy nagyon világosan és áttekinthetően van megszerkesztve. Megtalálhatjuk benne a levéltár rövid történetét és függetlenül az egyes állagok regiszterét. A tárgyi regiszter minden bizonynyal nagy segítséget fog nyújtani a kutatóknak.

Aki a könyvet türelmesen átlapozza és elolvassa az egyes állagokhoz fűzött, hozzáértéssel és kitűnő érzékkel megszerkesztett történeti jegyzeteket, biztos kezektől kalauzolván ismerheti meg Szabadka változatos, tanulságos történetét.

SZEKERES LÁSZLÓ

AZ ÉLETJEL MINIATÚRÓK

szellemi életünk dokumentumai

1. LÉVAY ENDRE: ÚJ LÉLEKINDULÁS
(Tanulmány)	elfogyott
2. SÁFRÁNY IMRE: ZSOMBÉKOK
(Vallomás Vinkler Imre művészetéről)	elfogyott
3. DÉSI ÁBEL: KORTÁRSAIM
(Versciklus)	elfogyott
4. KOLOZSI TIBOR: ÖRTÜZ FÉNYÉBEN
(Szabadkai folyóiratok és könyvek)	4 dinár
5. BALÁZS G. ÁRPÁD: BOLYONGÓ PALETTA
(Önéletrajz)	3 dinár
6. DÉR ZOLTÁN: AZ ÁRNY ZARÁNDOKA
(Csáth Géza emléke)	4 dinár
7. LÉVAY ENDRE: FÉLÁLOM UTÁN
(Monodrámá)	elfogyott
8. BURKUS VALÉRIA: IBOLYA
(Ferenczi Ibi rivaldafényben)	elfogyott
9. GAJDOS TIBOR: A CSILLAGOS HOMLOKŰ
(Hangya András életútja)	4 dinár
10. GARAY BÉLA: A KULISSZÁK VILÁGÁBAN
(Önéletrajz)	elfogyott
11. BARANYI KÁROLY: IKAROSZ SZÁRNYÁN
(Önéletrajz)	5 dinár
12. DÉR ZOLTÁN: AZ ELSŐ MŰHELY
(Kosztolányi Dezső önképzőköri évei)	5 dinár
13. PETKOVICS KÁLMÁN: A TIZENNYOLC NYÁRFA
(Dokumentumriport)	6 dinár
14. SOMOGYI PÁL: MÁGLYA
(Egy életrajz vajdasági fejezetel)	6 dinár
15. BARANYINÉ MARKOV ZLATA: VERGÓDES
(Farkas Béla napjai)	5 dinár
16. SCHWALB MIKLÓS: A SZÉN
(A mártír költő versei)	6 dinár
17. FEKETE LAJOS: A BUJDOSÓ VISSZANÉZ
(Önéletrajzi jegyzetek)	4 dinár
18. CSUKA ZOLTÁN: »MERT VÉN SZABADKA, ÁLDALAK...«
(Emlékezés két életkorszakra)	7 dinár
19. FEHÉR FERENC: SZABADKAI DIÁKÉVEIM
(A költő kibontakozásának első szakasza)	elfogyott
20. LÁNG ÁRPÁD: IDŐ ÉS MŰVÉSZET
(Aktivista írások)	6 dinár
21. KOSZTOLÁNYI DEZSŐ: NEGYVENNÉGY LEVÉL
(Költő családon belül)	9 dinár
22. DÉR ZOLTÁN: A TUDÓS TANÁR
(Toncs Gusztáv élete és munkássága)	15 dinár
23. KOLOZSI TIBOR: ERZSÉBETLAKTÓL A MAGLAJIG
(Kizur István forradalmi életútja)	22 dinár

Megrendelhető az ÉLETJEL szerkesztőségében (Subotica, Trg cara Jovana Nenada 15) személyesen vagy utánvétellel, vagy az összeg előzetes befizetésével a következő folyószámra: Rađnički univerzitet — Munkásegyletem — Életjel — 66600-603-661
Postadtj: 2 dinár füzetenként.

Kolozsi Tibor

ERZSÉBETLAKTÓL A MAGLAJIG

(Kizur István forradalmi életútja)

A jugoszláviai munkásmozgalom hősi korszakai olyan széles medrekben hömpölygők, hogy átölelik az egész országot és a nagy történelmi pillanatok idején a világ munkásmozgalmával nem egy érintkezési ponton találkoztak s egyesültek. A forradalmi gondolat valahol valamikor kipattant és a mozgalom híve, harcosa, elhivatottja útján jutott el oda, ahol ennek a szakadatlanul terjedő gondolatnak érlelő erejét várták.

Vajdaságban nem egy kimagasló harcosa, hordozója volt a forradalmi gondolatnak s ennek teljes kilombosodási korszakában a népfőlszabadító harcnak. A bánáti Erzsébetlaktól ilyen forró ihletettséggel indult el több mint egy emberöltővel ezelőtt Kizur István a vasasok szívósságával, a proletárok megingathatatlan hitével és szilárd akaraterejével, amelyet sem a kizsákmányolók, sem az ő kiváltságaikat — persze mindig a »rend« nevében — őrző véres kezűek soha nem tudtak megtörni. Elindult az ismeretlen bánáti kis faluból Szabadkán át és a legküzdelmesebb utakon át a népfelszabadító háború boszniai nagy ütközetéig, amely hősi élete végállomása volt.

Kolozsi Tibor az *Erzsébetlaktól a Maglajig* című könyvének megírásakor sok kutatást és a meglelt adatok feldolgozásakor igen szigorú történelmi hűséget követelő munkára vállalkozott, amikor elindult azon az alig ismert úton, amelyen át Kizur István forradalmi életútja fellelhető. Művének kivételes értéke az, hogy a szabadkai munkásmozgalom egykori élharcosának eddig még ismeretlen életszakaszait tárta fel, olyan alapossággal és a részletek olyan megközelíthetően hű feldolgozásával, amilyennel ritkán találkozunk. Megtaláljuk itt a kortársak, az egykori elvtársak feljegyzéseit is éppúgy, mint azokat a mozzanatokát, amelyek ifjúkorától egészen a feleségével való utolsó találkozásáig élete drámai fordulatait idézik fel.

Az Életjel Miniatúrák legújabb könyve nem életregény, de több mint dokumentumriport, mert a látottak és hallottak nyomán az író képzeletvilága és komponálókészsége történelmi forrásművé avatta ezt a teljes átélést követelő munkáját.

A 300 oldalas és sok értékes dokumentumot közlő könyv ára 22 dinár.